

NOVO MESTO

MIRAN JARC

Bliskavica v somračju

I.

Težka in zapuščena novembrska noč. Črni, zgoščeni in trgajoči se oblaki nad mestom. Veter zaveje skoz samotni drevored, zaječi v podstrešjih, raztrese še poslednje liste po mokrih tleh in se zaduši nekje za hišami. Mrtva so okna, zamolkle so hiše, prazna je cesta. Vse: od črnega molčanja reke, ki zašumi šele pri jezu v ozki globeli, preko tesno stisnjenih streh, do vrha kapiteljskega zvonika — vse: mračna prežavost potuhnjenega življenja, ki se je nad njim sklonila ogromna perot pošastne usode: take so vse te jesenske noči v prvem letu velike vojne.

*

Danijel Bohorič, Tone Jerman, Andrej Vrezec, Edvard Barbič, Pavel Zorec in še drugi in drugi, vsi petošolci. Vsi iz poletnega sonca, s polj in travnikov, iz gajev in vrtov, iz smeha in iger, iz nagajivosti in razigranosti, iz nežnosti in rahločutnosti, iz počitniškega brezdelja, iz sanjarjenja ob Karlu Mayu in Julesu Verneu, ob starih Zvonih in Domih in svetih, vsi so se povrnili iz brezbrežnega zlatenja prostosti — vrnili se iz dvojne prostosti: prostost v mladosti, prostost počasnega izživljanja mirnih časov nad Evropo — zdaj v dvojno ječo: v šolo in v kruto strogost neme dobe tonečega leta devetnajststo štirinajstega.

Nemi in rezki so vsi ti dnevi. Pa saj niti dnevi niso: ta somračja, ki so se razlezla po hišah, po stvareh in v duše. Vsak obraz napeto pričakuje nečesa strašnega. Besede so odsekane, misli se iznašajo komaj v šepetih. Sonca ni več, smeh je umrl, kakor da se vse življenje odigrava ob svetiljkah za zastrtimi okni. Tudi pouk se vrši v soju svetiljk. Novo gimnazijo so pretvorili v vojaško bolnico, streho so poslikali z ogromnim rdečim križem.

Vseh osem gimnazijskih razredov je stisnjenih v štirih samostanskih sobah, ki so jih preuredili frančiškani. Ob šestih zvečer se vračajo iz šole: Danijel Bohorič, Tone Jerman, Andrej Vrezec, Edvard Barbič, Pavel Zorec in vsi drugi in drugi. Takrat zaživi glavni trg, ki ga osvetljujejo dve plinovi svetiljki na visokih drogih. Čez nekaj minut pa ostane na trgu samo še kopica sprehajalcev, ki se porazgube v ozkih, stranskih ulicah.

*

To ni več šola. Med odmori se pogovarjajo o bojiščih. Pripovedujejo si o očetih in bratih, črtajo po zemljevidih, stikajo za naj-

neznatnejšimi kraji po Galiciji. Profesorji so jih sprejeli resni in mrki. V uvodnih govorih so jih pozdravili skoro proseče, češ, bodimo si drug drugemu blizu v «teh težkih časih», «odpovejmo se vsem majhnim sebičnostim in zavedajmo se, da se je treba žrtvovati, ne prestando žrtvovati, kajti samo iz žrtev, samo iz tisočernih in tisočernih smrti sebičnih želja se ohranja življenje . . .»

Bila je neka ožja zblizhanost med dijaki in profesorji. Kakor da so se zdaj — kot še nikoli prej — našli vsi na isti ravnini in kakor da so se nenadoma videli in razumeli: da je treba skupno delati, da ohranijo tisti svet, ki živi v mislih in besedah lepih velikih posameznikov. Bilo je, kot da so se — pregnanci na ozkem, samotnem otoku — stisnili skupaj, zavedajoč se, da jih je prevzel brezmejen strah pred neko silo življenja, ki je dozdej še niso poznali. Ali je bila to še šola? V Ovida, v Trubarja, v staroegipčanske bogove so se kruto ostrila imena vasi v Srbiji, imena avstrijskih generalov, brzojavke o tisočih ruskih ujetnikov, o razdejanih mestih, o zavzetih trdnjavah. Skrivoma in šepetaje pa so se plazile govorice o ranjencih, o padlih . . .

*

Ali mladost hoče sanj, hoče razkošnega videza, in kakor čarodej si ga prikljče sredi najtesnobnejšega somračja. Morda je prav tedaj videz še bolj bleščeč in še toplejši. Ujetniku je že vejica španskega bezga, ki ponihava pred oknom njegove celice, znanilka zlatih širjav in sončnega življenja. V samoti je vsak človeški glas melodija, vsak dekliški obraz ozarjen s skrivnostjo Julijine lepote. Samotnost v tem mestu pa je trojna: tiho je to mesto, daleč od bleska in vrišča mogočnih evropskih središč. Redke čitalniške prireditve, ki imajo na sporedu odlomke iz «Dolarske princeze», iz «Vesele vdove», iz «Geishe», Ziehrerjeve koračnice, «Tihotapca», «Domna» in «Revčka Andrejčka», to edino nadomestilo za gledališče, za kino, za koncerte.

Ljudska knjižnica izposoja kot zadnje novosti Strindberga in Zolaja. Pa sta še dve kavarni in mnogo gostilen.

Druga samota je odsev somračja človeštva, ki se je v teh mesecih zgrnilo nad vso Evropo.

Tretja pa: osamelost preobčutljivega srca, ki od nje bolehaajo Bohorič, Vrezec, Barbič, Jerman, Zorec, dasi se med sabo poznajo komaj po imenu. Vsakdo od njih je strogo ločen od tovarišev, ki gleda nanje nezaupno in malobrižno. Danijel Bohorič ve na primer o Andreju Vrezcu samo to, da prenaša čudaški, sloki dijak v ponošenem tankem suknjiču, ogrnjen s starinsko pelerino, ki jo nosi v dežju in v zimi, na petek in svetek —, da prenaša Andrej Vrezec vsepovsod s seboj zbrane pesmi I. V. Koseskega kot najdražjo svojo

svetinjo; kljubujoč mnenju vseh drugih, da je Koseski samo gromovnik, ne pa pesnik. In Danijel Bohorič se v srcu pomilovalno smeje temu zaostalemu sošolcu, ki ga ves razred gleda kot neko izjemno bitje, ki je prav za prav pomotoma zašlo k njim, kajti ostali sošolci si v odmorih pripovedujejo dogodke prejšnjega večera (večina jih stanuje po dva, po trije v ozkih sobicah pobožnih dijaških gospodinj) in vojna poročila ali pa se razživljajo ob pravih in nepravilnih rešitvah šolskih nalog. Morda jim je Bohorič še bolj tuj od Vrezca, ker ima vse pogoje za docela opredeljen razvoj svoje osebnosti. Živi pri starših v veliki mestni hiši, kjer stanujejo odvetniki, zdravniki, profesorji in sodniki. Njegov oče je višji državni uradnik, strog in resen mož, v sebi skladen in samozavesten, previden in kljub vsej prijaznosti nedostopen, živeč samo službi in svoji družini. Zato je tudi Danijelu njegov dom dvakrat dom, kajti oče mu je najbližji človek, — prijatelj mu je, ki ga podpira v vseh njegovih tihih stremljenjih. Njegov oče je bil, ki mu je prvi govoril o velikih možeh: o Beethovnu, o Mozartu, o Tolstem, o Dostojevskem. On mu je dal čitati še kot četrtošolcu Zločin in kazen. On mu je vedno spregledal, če se mu je v šoli kdaj ponesrečilo, medtem, ko mu je bila mati stroga nadzirateljica učnih uspehov in neuspehov, in kadar je zvedela za njegov poraz ob semestru, ga je po ostrem oštevanju vedno še ponižala z vzkliki: «Poglej si Vrančiča, Vehovca, Kovačiča, odličnjaki so, pa nimajo toliko nege in brige kot ti! Te ni sram?» Taki «vzgledi» pa so bili Danijelu nadvse zoprni. In nekoč je svoji materi objestno odgovoril: «Kaj mi mar vsi ti Vehovci in Kovačiči. To so množica, drhal, sužnji, stroji, jaz pa ... jaz sem edinstven, enkrat, kakor ga ni bilo pred mano, kot ga ne bo za meno. In vsak pravi človek je enkrat in edinstven!»

Tedaj pa se je zgodilo, česar ni pričakoval. Mati je za trenutek osupnila, potem pa mu pokroviteljsko zaklicala: «Ah, ti si prismoda! Kakšen otrok si še! V peč ti pomečem vse tiste knjige, ki te mešajo. Rajši se drži šolskih knjig!» In često so se baš zaradi Danijela začenjali domači prepirčki med očetom in materjo.

A kljub vsemu mu je bil dom vendarle edino zavetišče in je vplival nanj tako močno, da je za vse življenje ohranil v sebi izreden smisel za domačnost, tako da je mrzil vse vetrnjaštvo in izkoreninjenost kot izraz slabosti in ciganstva.

Kaj vse utegne razvneti takemu dijaku vročično hrepenenje! Danijel Bohorič se vrača v poznem prednočju domov. Na klopi, osvetljeni s petrolejko, leži pozabljen «Neues Wiener Journal». Radoveden prelista dnevnik in obstane na predzadnji strani, kjer so objave gledališč in zabavišč.

K. K. Hof - B u r g t h e a t e r
Romeo und Julia
Trauerspiel in 5 Akten von Shakespeare.

K. K. Hof - O p e r n t h e a t e r
Lakmé
Oper in 3 Akten. Musik von Leo Delibes.

A p o l l o V a r i é t é - T h e a t e r
Gastspiel Ida Roland
«Variété»
Ein Akt von Heinrich Mann.

In še lista in lista. Veliki črni napisi beže mimo njega:

Die Blutopfer Frankreichs.
...die ganze Besatzung der ersten Frontlinie, etwa 20.000 bis
30.0000 Mann ist umgekommen.

.
Das unsichtbare U-Boot...

Ein englischer Dampfer mit der ganzen Besatzung gesunken...

Vse okrog Danijela je tiho, komaj da zahrešči trhla veja starega kostanja, komaj, da kdaj pa kdaj zašumijo počasni koraki po osutem listju. Daleč od tu pa se prav v tej uri odigravajo silne stvari, toda Danijel ne misli na bojišča, ampak na «Romea in Julijo» v dvornem gledališču, na opero in na tisočere bleščavosti, ki o njih le sanja. Ta pozabljeni, zavrženi časnik mu je dragocen pozdrav iz krajev, ki jih kliče zaman, ki si kot mesečnik želi po njih iz te tesne molčeče globeli.

Ure in ure presedi ob prelistavanju katalogov. Nima knjig, toda že imena sama so mu vsebina, ki ob nji doživlja čudovite lepote.

Gerhart Hauptmann, Der Bogen des Odysseus... In čita: gebunden... kartoniert... pa si predstavlja vezavo knjige, naslovno stran, ovitek, obliko črk, še vonj tiskarske barve...

Jakob Wassermann: Gänsemännchen. Včeraj je prvič čul to ime. Pri grški uri se je nenadoma zdramil iz svojih misli. Gledal je pri oknu na gole vejice, ki so podrhtavale v jesenskem vetru. Mrak se je spuščal nad Krko. Tedaj je nenadoma profesor grščine spregovoril: «...der moderne deutsche Dichter Jakob Wassermann...» Bohorič ni vedel, v kakšni zvezi naj bi bil Wassermann s Homerjem, pač se je še nekaj spominjal na «objektivnost pravega epika» — to je bilo prav takrat, ko so trepetale gole vejice in se je mrak spuščal nad Krko. Tik Homerja je imel «Rusko moderno», ki jo je naglo skril pod klop.

«Ruska moderna» mu je bila nekaj tednov knjiga knjig. Nekoč je videl v izložbi modro vezano knjigo z zlatim napisom: Maksim Gorki. Toda nekaj dni pozneje je bila že prodana. Tedaj si je naročil «Rusko moderno», ki ga je uvedla v svet ruskega duha. Čital jo je kot zadnjo novost in časovno obeležje tistih povesti se mu je zazdelo najsodobnejše. Svojega časa sploh še ni občutil, ampak je ves rasel in živel s knjigami in revijami, ki jih je pač dobil. Tako je v nekaj mesecih preživel deset let kulturnega razdobja ob Slovanu, Zvonu in Domu in Svetu iz let 1900—1910. Pesnikov sploh ni čital. Mimo pesmi je šel skoro s posmehljivim pogledom, ker so se povečini igrčkale s škrjančki, zarjicami, ptički, z ajdo in travniki, a se mu je vse to zazdelo tako neresno in narejeno. Morda tudi od tod, ker je še v zgodnji mladosti slišal, kako je njegov oče obsojal učenje pesmi po spominu, češ, da je škoda «tratiti energijo za tako nesmiselne stvari kot so verzi», medtem ko je ure in ure presedel ob čitanju Tolstega, Dostojevskega in Zolaja. Nekoč mu je pokazal Ibsenovega «Branda».

«Kadar boš starejši, ga čitaj. Prizor na božični večer je nekaj tako močnega, da ne boš mogel pozabiti nanj. Toda čutil boš šele, ko boš že mnogo poskusil.» Nekaj pristrčno osebnega je občutil Danijel ob teh očetovih besedah. Toda, ko je takoj drugi dan vzel Branda v roko, ga je odložil, ker se mu je zdel dolgočasen. Ob Rusih pa je ves žarel: imena Gogolj, Potapenko, Korolenko, Gorkij, posebno pa Andrejev so bila zanj melodija, ki ga je zanašala v ozračja omotičnih slutenj. Ozračje omotičnih slutenj — to je bilo prav za prav vse njegovo dejanje in nehanje teh mesecev. Bil je miselni videz, ki ga pa je občutil kot močnejšo realnost, kot pa obdajajočo ga resničnost. Dogodki doma in v šoli so se ga komaj dotikali. Z brezprimernim omalovaževanjem, ki se je včasih dostopnjevalo do zaničevanja, je meril in sodil vse človeške zadeve.

Kar nenadoma se je prav za prav pogreznil v svet umetnosti, ki jo je sprejemal vase tako željno in hlastno, da ni več čutil samega sebe. V resničnosti je iskal le podobe iz romanov in novel. Kolikor jih je našel, toliko je tudi resničnost imela zanj vrednost in pomen. Toda saj se ji je nehote odmaknil. Družbe ni imel, ker je ni maral. Sprehodov ni ljubil.

Ko je čital Aškerčev potopis po Rusiji, je sanjal več noči zapored o Črnem morju in Odesi. Razkošno in bajno pestre so bile te sanje in prav nič ni pomislil, ko je ves vzhičen zaželel biti v resnici ob Črnem morju, da je prav v teh dneh in nočeh življenje tam čisto drugačno kot je bilo v časih Aškerčevega potovanja.

Polemike, literarne borbe in kritike v Zvonu in Domu in Svetu v vseh letih pred vojno so vplivale nanj, kakor da so živa sedanost.

ki se odigrava pred njim. Tako je njegovo osebno življenje zamiralo v vseh stoterih osebnostih in tujih življenjih, njegova osebna volja se je umaknila občudovanju in češčenju. Doživljanja vzornikov in junakov iz romanov so se tako prelila vanj, da ni več ločil samega sebe od namišljenih življenj.

Ko je prav tiste dni zbolela njegova mlajša sestra za škrlatico, da so jo morali odpeljati v bolnico, ga to ni niti najmanj osupnilo.

Nekaj tednov pozneje se je njegova mati težko ponesrečila. Ko so jo pozno zvečer onesveščeno prinesli v sobo, se je vedel docela hladnokrvno, kot da mu je dogodek že davno znan. Razburjenost njegovega očeta, jok mlajšega brata, ki je kazal na sledove krvi po tleh, prihod zdravnikov, zmedenost služkinjina, — vse to in tudi nered stvari samih, ki so jih ljudje v naglici predstavljali in polagali vse križem — vse to se mu je v nekaterih trenutkih zazdelo celo silno zanimivo in vredno opazovanja in zasledil se je v nekem svojevrstnem nastroju začudenja, ki ga je navdajalo z radostjo. Bila je to docela posebne vrste radost, ki ni izvirala iz zavesti osebnega utešenja, pač pa radost neke sproščenosti, ki jo doživlja človek pri igrah. Niti enkrat ni v tistih urah občutil: «saj to je moja mati . . .», pač pa se je na vso moč čudil razburjenju vseh prisotnih, ki so se mu prav zaradi tega razburjenja zazdeli neverjetno «komični». Prav izraz «komični» mu je prišel na misel in istočasno je videl v duhu pred seboj velik rdeči letak «Edison-bioskopa», ki je naznanjal občinstvu neko veseloigro z opazkami: Komično!! Komično!! Skoro gotovo je takrat prvič zvedel za ta izraz (bilo je že pred več leti, ko ga je oče povedel nekoč v kino), ki mu je nehote pričaral v domišljiji gospoda s cilindrom, kakor jih je videl pri pogrebih. Gospod s cilindrom in pogreb pa sta mu vedno izvabila neki notranji smehljaj, ki si ga sicer ni vedel razlagati in ga tudi ni skušal zatreti.

Ko je nekoč opazoval nočni požar, ki je zdramil vse mesto (gorela je vsa vas), je na tihem samo želel, da bi se požarnim brambam ne posrečilo zaježiti ognjenih valov, kajti ob strahotnem viharjenju požara je doživljal najvišjo slast: kako ničev se je tedaj pokazal ves človeški red, izoblikovan v hišah, gospodarskih poslopjih in vrtovih. To zavzetje in radostno začudenje nad pustošenjem prirodnih sil pa je izviralo iz utešenja njegove pekoče žeje po takem doživetju, ki bi ga vsega opijaniilo in zvrtohlavilo. Kakor da se je — samemu sebi taječ — neprestano (in vedno zavestneje) bal opasno polasčajočega se ga brezčutja, ki se je v njem začelo javljati zaradi njegove rahljajoče se vezi s svetom. Res, da ga je knjiga še vedno čuvala pred strašnim doživetjem izkoreninjenosti in dolgo-

časja, vendar so se začeli pogosteje oglašati trenutki, ko se je ravnodušnost razlegla v naveličanost.

V takem nastroju je začel pisati svoj dnevnik, ki je v dveh mesecih narastel na tri obsežne zvezke včasih povsem brezzveznih stavkov, napisanih samo zaradi blagozvočnosti in ritmičnih kaskad. Vsebine prav za prav res ni bilo v teh zapiskih, pač pa ga je pisanje samo dovedlo do dveh usodnih spoznanj: da namreč doslej sploh še ni živel, ampak prečustvoval samo tuja življenja in da je ves njegov nemir iz koprnjenja po — ženi.

In tedaj se je zgodilo, da je neko februarско dopoldne storil prvič dejanje, ki je bilo izraz njegovega najosebnejšega hotenja in tako se je prvič poizkusil z življenjem. (Dalje prih.)

BOŽJEPOTNIK ANTON HUDOBIVNIK

(Iz najdenih starih zapiskov)

I V A N Z O R E C

Poletno solnce je gledalo po Temeniški dolini in se je od ljubezni smehljalo. Tu, tam so z neba viseli majhni beli oblaki kakor razpeti robci; iz host, zelenih in mladovnih, je krotko vetrje nosilo vonj muževja in ptičjega petja.

Vrh klanca je razoglav stal po tuje oblečen človek, gledal v dolino in se v mislih menil z njo:

«Da, oh, da; dolgo me je tujina držala za roké in nogé in srcé — da me ne bi bila tako . . .!»

«Lasje so se ti zredčili, brada se ti je zgostila in čas ti je preoral in popisal obraz, odkar ti mati nisem več jaz . . .»

«Sree, o mati, mi je bilo zmerom pri tebi; nekoč sem bil že obrnil tudi korak — ná, pa mi je zla usoda postavila nogó, da nisem mogel do tebe . . . Ali misli so mi bile čvrsto ob tebi, bolj nego zrak, ki ga diham . . .»

Mati zemlja ni prav verjela in je usmiljeno molčala.

«In zdaj, glej, sem prišel, da bi te pozdravil in v oči zahvalil za vse, kar sem, ker le po tebi sem, kar pač sem . . .»

Domača zemljica se mu je smehljala in kazala v bleščeči lepoti.

Glej, kakor daleč sega rodoljubna misel, se odpira, oži in širi čudovita dolina, polna belih vasi in veselih ljudi. Po sredi doline, med polji in travniki, skozi hoste in vrtove se krivulja tenka rečica. Obakraj, okoli in okoli vzhaja sključeno hrbitičje valovečega hribja, grivasto obraslega tu, gladko ostriženega tam. Po prisojnih rebreh je zorelo grozdje, beli hramčki so ga čakali in se mu smehljali. Oblaki so hiteli k solncu in spet poredno bežali po modrem, čistem

In plahut ptic
je vztrepetal.
Večnosti klic
noč je razklal.

Kdo si skrivnost
moje poti?
Kdo si bridkost
črnih noči?

Slišim odmev
pesmi iz samot,
v sebi odpev
daljnih tihot.

Nihče ne ve
za tvoj lesket.
Zvezde molče
v vetra šepet.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

II.

Koncertna prireditev v korist Rdečemu križu se je končala. Med zadnjimi se je vračal Danijel Bohorič, ki se mu je pridružil pisarniški uradnik Pavel Kamin, podnajemnik v isti hiši, kjer je stanoval Bohorič. Bila je čudno tiha decembrska noč. Mrzla mesečina, ki je pronicala skozi oblake, je izsevala samoto na zasenčeno ozko ulico, v kateri so se kakor v tesni izgubili poslednji koraki razhajajočih se. «Hišni ključ sem pozabil doma», je spregovoril Kamin. «Tedaj greva pa skupaj», mu je kratko odgovoril Bohorič, ki si prav zdaj ni želel nobenega spremstva, najmanj pa družbe takega Kamina, do katerega se mu je vsakokrat, kadar sta se srečala na stopnicah, vzbudil podzavesten odpor in bojazen, kot proti nečemu prav grdemu. To pa ne morda edino zato, ker je bil Kamin po svoji postavi majhen in grbast — prava nakaza, marveč ker je iz njegovih drobnih, sivih oči sikala neka prav posebno hudobna lokavost, ki se je še bolj odurno izražala iz njegovega nenaravnega, cvilečega, tankega glasu.

«Da, seveda greva skupaj,» se je Kamin zveselil, «kako je prav, da sva se našla. Ne samo zaradi ključa. Zaradi ključev sem doživel že mnogo srečanj. Veliko vem povedati. Vsak dan se srečava. Soseba sva si tako rekoč. Dobro je, če ima človek prijaznega sosedo.» Besede so se mu kar izcejale.

Stopila sta na Glavni trg, kjer ni bilo nobenega človeka več. «Ta koncert mi je razburil živce,» je Kamin nadaljeval, «kar preklalo me je. Nikogar ni tako zadelo kakor mene. Ste videli vso to malo-meščansko družbo? Drug drugega so gledali. Samo gledali so se, ničesar niso slišali. Toliko je v teh stisnjenih ljudeh sovraštva in zavisti, da še umreti ne morejo človeško. Morda sovraštvo celo

krepi življenjsko silo. Malo čudna, kaj ne, je moja teorija? Deset let jih že opazujem. Samo zaradi žensk se ti ljudje sovražijo.» Prekinil se je in nadaljeval brez prehoda: «Veste kaj, stopiva k 'Črnemu vranu'. Zakaj ne?» je pristavil, ko je videl, da hoče Bohorič zaviti proti domu.

Bohorič je ugibal. Po vseh teh besedah se mu je zazdel tujec vendarle zanimiv in zagoneten. Ves v strašnem nasprotju z veličastno spokojnim ritmom Händlovega Larga, ki ga je pravkar čul v dvorani. Ves stisnjen in senčnat, kakor te tesne črne ulice, ki se je vanje iztekal pomesečinjen prostor Glavnega trga. «Ni se vam treba bati, da bi Vas kdo od profesorjev zatožil. Pri 'Črnem vranu' smo si tako rekoč vsi domači. In tudi kak profesor se je tam že močno spremenil. Kar stopiva.»

«No, prav,» je pritrdil Bohorič, «čeprav nisem vajen gostilen. Po takem koncertu pa se mi skoro kar upira.» Šel pa je vendarle.

Stopila sta čez dvorišče v zadnjo sobico s kmečko pečjo, ki je bila kakor nalašč za domače goste. Pri zeleni peči sta se šalila zaspala natakara in mlad knjigovodja z zariplim obrazom in krvavo podplutimi očmi; ta se je zabaval s tem, da je dekletu v goste črne lase zaganjal puhajočega črnega mačka.

Vsa družba se je smejala. Sedeli so pri dveh mizah: šepast pisar, star trgovec, trojica deklet, vojak na dopustu in še neki mlad človek, ki je že ves vinjen vpil, kažoč svojo pokvarjeno desno roko brez palca: «Pošteno zaledje, samo šepavci, rokomavhi brez palcev...»

Šepce ga je zavrnil z nedostojno opazko, ki so se ji vsi zagrohotali.

«In grbavci», je dodal, pa ošinil s pogledom Kamina, ki je sedel z Bohoričem k zakotni mizi blizu peči. «Angela, nocoj ne bo nič z Grbo, prijatelja ima. Spremenil je svoj okus.» In spet so se zagrohotali.

Bohoriča se je polotila tesnoba. Boječe se je tesnil v kotu, da ga ne bi opazili.

«Da,» se je oglasil Kamin, «spomnil sem se; prej ste me hoteli prepričati o razliki med koncertom in gostilno. Po mojem je razlika v tem: koncert je destilat, to... to pa je pristno. Poglejte...»

Knjigovodja pri peči se je nenadoma razburil. Vrgel je mačko ob tla, da je s skokom pobegnila, pa je zamahnil z odprtim nožem in zakričal: «Kar po roki se bom.»

«Oh, daj se že vendar», je odvrnila natakara malomarno. Šepavec je zaklical prešerno: «Ne bo škode, če si vse prste porežeš.»

«Na,» je oni zamahnil z nožem in urezal natararico v roko, da je kriknila v strahu, ko je opazila kapljo krvi. On pa je silno vznemirjeno odkimaval z glavo kakor brezumec in pačil lica v mučnem smehu.

«Še prosile nas boste,» se je oglasil spet šepavec, «in prav ponižno. Je že prav, da nas je nekaj ostalo doma.»

Stari trgovec je začel peti. Venomer je ponavljal isti glas v različnih oktavah, slednjič v tako nizkih, da je umolknil.

«Nič vam ne gre, gospod Bohorič. A?» se je oglasil Kamin. «No tudi jaz sem bil idealen študent, naposled pa vsi zaidemo v ozko ulico. Kar res: vsi, samo, da nekateri nočejo tega priznati. Zaidemo... Kaj še. Prava pot vodi le v tesno ulico. Začetek in konec. Tako bodi!»

In spet sta pila.

«Na,» se je zagledal, «tam je pa Vrančič, vaš tovariš, ki so ga izključili iz šole. Ta je tič.» Nekje iz kota se je izmotal suhoten dijak, ki je s predrznim pogledom ošinil vse goste, ko pa je opazil Bohoriča, je stopil naravnost k njemu in prisedel, ves začuden, da ga je našel v tej družbi.

«Tu smo sami stari znanci, Bohorič. Tudi ti se navadiš. Ko boš že čisto zrel za sem, te pa izključijo iz šole.» Prešernost se je sprevrгла v trpkost.

«Izključili so te? ...» se je začudil Bohorič.

«Kaj bi se kesali,» ga je Kamin prekinil sladkobno tolažeč, «človek je človek in še profesor je človek. Ampak bridko je to, da ste predrago plačali... Šop dekliških las res ni toliko vreden, da bi človeka vrgli iz šole...»

«Saj ni bilo samo zato.»

«Pa kaj se je vendar zgodilo?» je vprašal Bohorič.

«On je junak dneva. Pijta,» je vzkliknil Kamin in nazdravil. In so trčili. — In spet pili.

Vrančič je vnovič pripovedoval svoj dogodek. Zgodilo se je to: Vrančič je sošolki Nataši Steinovi, odvetnikovi hčerki, ki je sedela v klopi pred njim, odstrigel med uro šop las. Nataša pa je seveda takoj ogorčena zapustila razred in se pritožila pri razredniku. Pri preiskavi so dognali, da je Vrančič, ki je veljal sploh za malopridneža, že delj časa nadlegoval sošolko z neprimernimi opazkami, pošepetanimi ji med poukom, in da je večkrat položil dekletu na klop slike žaljive vsebine. Kljub ponovnim pretnjam in svarilom, s katerimi je hotela mladenka mirno doseči konec takemu početju, je neprestano silil vanjo.

«Otročarija,» je vzkliknil Vrančič, ko je dokončal.

«Po Nataši vam je pa le žal, a?» se je muzal Kamin.

«Manjka se Nataš.» Vrančič je začel požvižgavati, nato pa se je ujezil: «Ampak to, prav ta moralna hinavščina, to me peče. Že preiskava sama. Razrednik, veroučitelj, ravnatelj. Spraševanja na vse strani. Pričevanja sošolcev. Nasršeni pogledi ogorčenih profesorjev, namigavanja in zgražanja, šepetanja in poizvedovanja. Tako pomembnost so dali temu dogodku, da se mi dozdeva, ko da sem res storil nekaj prav posebnega...»

«Saj, saj,» je kimal Kamin izkušeno, «tako dekletce, živahno in razigrano, drzno in neustrašeno. Velik dogodek. Vzemimo: prav ta strogi in moralni profesor bo ves nežen in sladek pred še tako omejeno žensko, ki bi ga zmedla s svojim telesom... Saj, saj. Moje iskreno sožalje, gospod Vrančič. In nocoj...»

«Ne vem. Tu pač ostanem še nekaj dni... Kaj?» se je obrnil proti vstopivši natakari in ji nekaj pošepetal. Prikimala mu je. Kmalu zatem se je poslovil.

«Veliko je pil», je dejal Bohorič ob pogledu na odhajajočega Vrančiča.

«Človek ni pijan samo od vina, dragi moj. In vi, a?» je vprašal Kamin. Jezik se mu je že zapletal in pogled mu je postajal predrzen.

«Domov pojdiva», mu je odvrnil Bohorič, ki se ga je začela pollaščati neka čudna trudnost.

«Kako pa ste Vi z dekleti, a?» je silil vanj Kamin.

Bohorič si je zaslonil čelo z rokami. In spet sta pila.

«Natašo vendar dobro poznate», je spet spregovoril Kamin in se dotaknil Bohoriča, ki mu je bilo videti slabo.

«Poglejte no!» mu je s pijanim glasom šepnil v uho in pokazal z očmi proti mizi, odkoder se je razlegal oduren vrišč. Bohorič je kakor v blodni sanji videl motno in razvlečeno sliko pred sabo: Nad žensko, omahnjeno na naslanjač stola, vso rdečo v lice in z divjim bleskom v očeh, se je nagibal šepec. Stol je zropotal po tleh. Vsi so se zgnetli okrog mize... skozi vso to hrupno gnečo pa je zagledal Bohorič belino ženske noge, ki je zaman iskala oporišča. Kretnja te noge se je Bohoriču zasekala v spomin kakor krik, ki ga ni več pozabil. Prav tedaj pa se je kot v polsnu domislil, da ga je Kamin vprašal po Nataši. «Nataša... Nataša?» se je zaganjal v sunkovito hlastno pripovedovanje in niti opazil ni, da ga Kamin sploh ne posluša. «Saj jo vsak dan srečam. Posmehljiva, domišljjava, razvajenka. Plitka gospodična. Sankanje in čajanke, to je zanje. Razumete? O, kako jo mrzim! Slišite, jaz vendar mrzim vse to!» In ko je mukoma trgal iz sebe te stavke, si je res domišljal, da jo sovraži. Nataša — to je utelešen izraz njemu od nekdanje protivne sile vsega povprečništva. Povprečništvo dostojnih meščanskih družin: narod-

nih gospa, ki se po enajsti maši sprehajajo po Glavnem trgu in se razgovarjajo nemški, vse vzhičene nad svojo novo prevažno zaposlitvijo v odboru Rdečega križa, računarke, ki iščejo ženinov za svoje hčere... Povprečništvo vseh teh uradnikov s cesarskimi odlikovanji, ki so sužnji denarja in družinstva, predsodkov in tako zvane družbe.

Tedaj je čutil, da se je Kamin spet okrenil k njemu. «Kako pravite?»

Bohorič ga je pogledal in se ves zmedel. «Kaj sem mu neki pravil?» se je zbal, kajti istočasno se je zavedal, da je prav za prav nekje čisto na dnu svojega srca začutil strašno željo, ki je bila čisto nasprotna temu, kar je govoril. Nenadoma se je zavedel, da je vse v njem zaklicalo po Nataši.

Kamin je bil že močno vinjen. «Kako... kako ste rekli...» pa ni pričakoval odgovora, ampak je predrzno vzkliknil: «Ah, vi mladi študent. Pereat ars, vivat femina. Femina do smrti. Alfa in omega.» In se je sklonil do Bohoriča in mu šepnil na uho: «In Vaša sestra Vida?»

«Moja sestra... kaj je ž njo?» je široko zastrmel Bohorič vanj.

«Imenitno dekle... Razumete... Ena noč pri nji... In vi niste slutili, da sem Vas iskal zato? O, bratec dragi, ti, Danijel», ga je nenadoma prišel tikati in ustnice so se mu krčevito spačile.

«Poljubiti me hoče?» je spreletelo omotičnega Bohoriča, ki se je z vsem naporom odmaknil in vstal.

«Domov, domov grem. Pustite me», je kriknil. Nekaj trenutkov sta se oba merila s pogledi.

«Pač, pojdiva, Bohorič.»

Vso pot sta molčala in Bohorič se je ločil od Kamina brez besed. Preden pa je legel spat, se je ozrl v zrcalo: zagledal je bled obraz, blodne, nekam nesramno predrzno zroče oči in temno rdeče, nabrekle ustnice. «Moj Bog, kakšen sem nocoj», ga je vzviharilo. «Takega se nisem videl še nikoli.»

Skozi mrzlični sen se mu je rogal pošastno izmaličeni obraz grbčev... V žarečih krogih so se vrtile črke: pereat ars, vivat femina... V hrušč in trušč je zakrilila ženska noga...

In v somrak je dahnila podoba zlatolaske Nataše.

*

Za Bohoriča so se pričeli dnevi in noči, ko se ni spoznal več.

«Kako lepe lase ima!» ga je vznemirilo, ko je srečal Natašo v družbi njenih sošolk. In ko je šla mimo njega, vsa igriva in smejoča se, je izdihavala vonje, ki so vzbujali podobo salona s klavirjem in cvetlično mizico v soju z rožnatim senčnikom zastrte sve-

tiljke, spominjali na svetlikajočo se svilo in na bele prste dekliške roke, ki počiva na tipkah klavirja.

Ponoči pa so se take misli in želje utelešale v podobe in privide, ki so razvneli v duši vse sile v en sam klic koprnjenja po dekletu. Začel je doživljati pekočo razvnetost omahovanja in pričakovanja, mesečinsko godbenost pokrajin in sentimentalnih romanov, spečih jezer v zatišju ogromnih gozdov, kakor da so jih pričarali nibelunški epi, vodometrov v zvezdnem soju sredi gajev, ki skozi nje koprnijo zvoki španske serenade, belega dvorca v ravnini z vitkimi topoli, preko katerih se neso srebrni in zlati oblaki v mesečini, gorskih samot zatočišče, odkoder ni več poti nazaj v dežele in mesta... Tisočere podobe so sproščale venomer in venomer samo Njo, priklicano iz prvega hrepenenja po brezbrežnih širjavah neskončnosti. Najčarodejnejši strunarji vseh dob so jo napovedavali, pripovedniki mračnih in mogočnih usod so jo upodabljali, glasbeniki so zajeli najrahljše slutnje o njej v koprenaste zvoke, ki so samo zastiralo nekega neizrečeno opojnega zvenenja v gledanju brezčasja.

V vročičnem vrenju so zakipele speče podtalne sile in sle, podirajoče ves zunanji red zakonitosti, peneč se v strašen slap, ki mu ni mej ne pregraj: vse pozabiti, iztrgati se času in prostoru, samemu sebi in biti samo še — plamen, ki zagori, gori in dogori kot meteor.

Iz vseh teh dni in noči je dozorel sklep: govoriti z Natašo, — sklep, ki ga je izsilila neka tako globoka volja, da je moralo utihniti vsako preudarjanje in ugibanje. Ves svet je spremenjen, vsa pota vodijo k nji.

*

Danijel Bohorič se je po neki prečuti noči odpravil, da obišče Natašo Steinovo.

Zimsko jutro. Bohorič stoji na vrhu klanca, ki vodi od Kapiteljske cerkve v mesto. To ni več resničnost, to je živ sen: te drobne bele hišice z baročnimi okraski, z ledenimi rožami na okencih, skrite med tihimi vrtovi, iskreče se v februarški snežnini.

Tam za ovinki, sredi gosposkega vrta, stoji vila odvetnika Steina.

Bohorič se obotavlja. Tako bi obstal in ne bi šel dalje. Kar vrnil bi se domov, da bi pričakoval še bolj vročičnega sna gorečnosti iz neutešenja. Kakor da ga opozarja slutnja, naj se umakne prvemu razočaranju. In vendar ni več povratka nazaj. Natašo mora videti. Mora z njo govoriti. Saj niti sam ne ve, kaj hoče, saj se v trenutkih celo ves zdrzne: ali ni vse to blazno početje? Pa sredi prečute noči je vsak sklep jasen in vsako omahovanje strašno in mrtvilno.

O, da bi vedno in vedno svetilo to srebrno zimsko jutro. Vse stvari: zasnežene hiše, gola drevesa, prazni vrtovi, samotni kande-

laber — so predahnjene z občutjem neke skrivnosti, ki je preveč lepa, da bi jo smela razglasiti beseda. Vse te stvari so tihe in nevsiljive spremljevalke njegove sreče.

«Obstal bom pred njo in ne bom mogel spregovoriti niti besedice,» se vznemirja, «ne samo to, ampak prav takrat, ko bo stopila predme, se bom docela zmedel in bom mislil samo na njene lase in bom morda tedaj v duši podoben tovarišu Vrančiču. In ob meni se bo ona prav tako spomnila nanj in me bo zavrnila s posmehljivim in prezirljivim pogledom. Ali pa se bom zmedel ob njenih sinjih očeh, ki ne bodo več sanjsko zasijale.»

Šel je neodločno in se ustavljal. Začel je gledati krog sebe in se zanimati za docela postranske stvari. Tako je njegovo pozornost pritegnil star mož, ki je vlekel otroške sani, natovorjene z butaro drv in trsk. Ta mož v zakrpani, rjavi, stari suknji je bil videti čudno miren. Med njim in drevesom ob poti je neka sorodna zveza v brezčasju. Zares, kako brezčasne so bile zdaj vse te nizke in tihe hiše, iz katerih so se vili beli kodri dima v zimsko sinjino. Bohoriču se je zdelo, da hodi že ure in ure, pa je prešlo komaj nekaj trenutkov.

«Saj je še prezgodaj», je osupnil, ko je začul devet udarcev na uri kapiteljske cerkve.

«Ali sploh vstopim», se je znova zbal, nato pa je sklenil z nenadno odločnostjo: «Kakor bo naneslo, tako bo. Pred vrtno ograjo se ustavim. Kakor bo v meni v tisti sekundi, tako storim, pa naj se zgodi karkoli.»

Prišel je do vrtno ograje. Mirno je stala vila na vrhu položno zleknjenega vrta, obdana z gručo smrek, pred katero je samevala lopa. Pred hišo je iztepavala služkinja prah iz preprog. Iz okna v prvem nadstropju se je čul glas druge služkinje, ki je zračila sobo.

Ko je tako okleval, ga je nenadoma pozdravil znan glas. Pred njim se je ustavil njegov sošolec Edvard Barbič, črnkast, suhoten fant živih oči, s katerim sta doslej le tu pa tam govorila. Da bi prikril zadrego, v kateri ga je našel ničesar sluteči sošolec, se mu je Bohorič kar pridružil.

«K meni stopi, pokažem ti svojo sobico», ga je povabil Barbič.

Bohorič je šel z njim, čeprav ta pot ni bila prav nič v zvezi z njegovim pričakovanjem. In ves čas se je predajal menjajočim se čuvstvom jeze na samega sebe in nekemu topemu ugodju, ker se je tako vsaj za zdaj izmaknil odločitvi.

Šele, ko sta vstopila v tesno hišo, ki se je držala dolgega vlaka starih koč na strmem pobočju nad Krko, se je Bohorič zavedel, da je prav za prav strahopetno pobegnil.

Barbičeva čumnata se je skrivala v podstrešju. Z okenca je bil razgled preko Krke na Kandijo, tja do Šmihela. Majhna železna peč, starinska postelja, nad njo star bakrorez, ki je predstavljal sv. Alojzija, nagnjena omara, dvojne zabojev, stol z umivalnikom in še mizica s klopjo, to je bila vsa oprema.

Barbič je pogledal na steno, kjer je visela slika sv. Alojzija, in se je ujezil: «Vražja gospodinja, že spet mi je nataknila to podobo in snela mojega Trubarja. Že dva dni se z njo prepiram zaradi teh slik. Ona hoče za vsako ceno Alojzija, češ, ker je zaščitnik dijakov, jaz pa Trubarja, ker je bil protestant. Če se ženska ne bo uklonila, se bom izselil.»

Stopil je na posteljo, snel svetnika in spet obesil protestanta, ki je ležal na mizi.

«O, da veš, kako je z nami, ki smo brezdomci. Vse prave knjige moram imeti varno shranjene, da mi jih ne odnesejo, kadar pride pregledovat stanovanja katehet. To so ti obskuranti! Ali so vsi Novomeščani taki pobožnjaki?»

«Preseli se, domov piši.»

«Staršev nimam več. Samo še neka teta živi v Gorici. Včasih mi pošlje nekaj kron. S poučevanjem si moram pomagati.»

Odprl je lesen zaboj, v katerem so bile do vrha v lepem redu zložene knjige in revije, vse zavite v moder papir. Bili so nemški prevodi in izvirniki Voltairea, Tolstega, Darwina, Marxa, Häckla, Bölscheja, Zolaja, od slovenskih pa Cankarjeva Lepa Vida, Župančičevi Samogovori, Prešeren in nekaj letnikov «Vede».

«Darwin, Häckel in Tolstoj so moji izbranci. To so ti misleci! O, kako bi rad našel človeka, da bi se razgovarjal z njim o tem. Kako sem te vesel, Bohorič. Tu ni nikogar, ki bi z njim govoril.»

Poleg knjig je bilo mnogo zvezkov in rokopisov.

«Pišeš? Tudi ti pišeš?» se je Bohorič zavzel.

«To so izpiski, svojega ne pišem,» je odvrnil Barbič, «bilo bi petošolsko.»

Bohorič se je zdrznil, kakor da je obsodil njega, ki je bil tako ponosen na svoje književne poizkuse.

Barbič je nadaljeval:

«Kako naj petošolec kaj napiše? Kaj pa petošolec sploh ve o svetu? Čitam in čitam in se mi zdi, da je že vse napisano. Kolika drznost, če se tak mlad človek kot smo mi poskuša v pisanju. Kako otročje posnemanje. Ne, človek ne sme zapravljati časa z igralkanjem. Vse, kar ni zapisano za večno, tako, da ne moreš niti vejice premakniti, vse, kar ni v skladu z resnico, je lažno in ne obstane. Ali ni tako? Vsak korak, ki ga storiš, mora biti utemeljen, da ga lahko z vsem prepričanjem zagovarjaš pred vsakomur. In vse, kar

napišeš, mora biti tako, da lahko vsakemu pokažeš in da bo vsakdo našel v tem modrost. Dokler pa nisi tak, moraš molčati in se pripravljati. Vidiš, tu je že vse povedano in če ne bom mogel ničesar več dodati, bom molčal do konca dni. Kako naj se kdo meri s Tolstim? Misel mora biti ostra in mora segati v življenje. Mlad človek pa še ne ve o življenju . . . »

Govoril je vznemirjen in sunkovito. Vmes je pokašljeval. Bohoriču pa se je zdelo, da izseva tovariš mrzel, tesnoben nastroj in da je v tej sobi nekam mračno in prazno, čeprav je skozi okno svetila snežna pokrajina. Polastilo se ga je neko sočutje do tega boleznega gorečnega golega misli, obenem pa globok odpor. Prekinil ga je:

«Iz knjige govoriš. Tuja je ta modrost.»

«Seveda iz knjige, odkod pa naj imam svojo modrost?»

«Pa saj ne gre za modrost, ampak za čuvstvovanje gre. Čisto osebno čuvstvovanje. Samo to je lepo, svojstveno in živo, Edvard.»

«Ah kaj. Osebno čuvstvovanje samo ovira razvoj duha. Priznam samo vznemirjenje zaradi ideje same. Pa bodisi, da zaradi ideje pogineš.»

«Bolan je, bolan in zelo je sam», se je tolažil Bohorič, ki mu ni bilo nič kaj prijetno Barbičevo umirjenje.

«Osebno čuvstvovanje? Za Boga,» se je Barbič zavzemal, «s tem se vendar ponaša vsak zaljubljenec in zaljubljenost menda ni kaka posebna odlika. Poglej, tu je napisana obsodba vseh takih zablod!» Pokazal je Tolstega Kreutzerjevo sonato, iz katere mu je začel citati nekatere najvažnejše odlomke.

Z gorečo vero, z velikim zanosom je ta mladi, neizkušeni fant ponavljal starčevsko modrost človeka, ki je že vse doživel na svetu.

Ko je zvonilo poldan, sta se razšla. Barbič je bil ves srečen, da je našel, kakor je mislil, vnetega poslušalca in iskrenega tovariša, ki ga bo lahko zmagovito osvajal za tuje nazore. Bohorič pa se je vračal hudo nezadovoljen s samim seboj. Kar nekam preveč je posegla ta modrost vanj. Njegovih mladih sanj se je dotaknila mrtvilna sila golega misli, ko še ni mogel doslej doživeti njenega rojstva iz najbolj pekočih življenjskih izkušenj. A že to, da se ga je ta mrtvilna in osamljajoča sila dotaknila, je dokazovalo, da je bil v njem skrit tajen delež samotnosti. Ko pa je odhajal, se je domislil tovariša, ki snema sv. Alojzija in obeša protestanta, večnega borca proti obstoječemu redu in teku življenja. In že zaradi te borbenosti je hotel, da mu bo Barbič vendarle drug, kajti doslej se ni še z nikomer začutil tako blizu, kot z njim v tem nevarno kalnem mestecu, ki mu je prvič odkrilo nekaj svoje podobe v gostilniški sobi pri «Črnem vranu».

Domov pa le ni šel. Ubral je pot po bregu, čez most, proti Grmu. Kar tako je hodil, v neki otopelici, ki mu je dušila vsako skrb. Kdorkoli bi ga bil ustavil in povabil s seboj, bi mu sledil, kakor je sledil Barbiču. Neko mlačno brezizraznost je čutil v sebi in v vseh stvareh. Brezbrižno se je oziral krog sebe na brzojavne droge, na zasnežene vrtove, na vile ob cesti, na trudno zleknjena polja, in vsa ta pokrajina se mu je zdela mrtva, kakor se je čutil mrtvega on sam.

Tako je hodil brez smeri ovinkoma in v kolobarjih vse do poznega popoldneva, ko se je že spet ustavil pred vilo odvetnika Steina. Zdaj pa je kar malomarno pozvonil, pripravljen, da odide, ali pa da vstopi. — In so ga sprejeli.

*

Bohorič čaka v sprejemnici. Težko in utrudljivo vpliva ta soba. V nekem baročnem neredu so razpostavljene vse te mizice z dragocenimi prti, rdeči naslanjači in škrlatno rdeče in višnjevo modrikaste preproge po tleh in po stenah, böcklinski posnetki, družinski portreti, krožniki, poslikani z Wertherji in Lotami, široke vzvalovane omare in lave, ki se na njih v umetnem neredu vrstijo porcelanaste lutke, jeleni, palčki, razglednice, vaze in čašice. Preveč je vseh teh drobnih stvari in igrač, ki raztresajo misli in begajo pogled. Težke rdeče zavese pri oknih zastirajo svetlobo in vsa soba je potopljena v rožnat mrak, predišavljen z vijoličnim vonjem.

Vstopi gospa. Visoka, odlična, prijazno se smehljajoča. Bohoriča nagovori kot dobrega znanca, saj pozna Bohoričeve in bi prav rada stopila z njimi v družabne odnose. Bohorič odgovarja pravilno in mirno, da se zdi, kakor da je sploh pozabil, po kaj je prišel semkaj.

«Nataša se je pravkar vrnila iz krožka,» nadaljuje gospa, «dijakinje se vsak dan shajajo po družinah, vadijo se v plesu in na klavirju, zdaj pa se pripravljajo za neko šolsko prireditev v prid Rdečemu križu. Pa saj vas Nataša pozna ...»

Bohorič zardi.

«Pravila mi je že o vas. Da. Zdaj snujejo sportni klub, ki bo poleti prirejal na Krki plavalne in veslaške tekme. Nataša vsa gori za sport. In Vi, ali se tudi sankate in drsate?»

Bohorič zanika. Tako čudno ga je spreletelo ob tem vprašanju. Kakor da ga je postavil kdo v neznan svet, kjer se ne ume vesti.

«Kako, vi se ne zanimate za sport? Ah, to je tako zdravo! Moj mož pravi, da bi se morali dijaki čim bolj udeleževati telovadbe in telesnih iger. Sedenje pri knjigah je zelo škodljivo.»

Služkinja prinese čaja in peciva.

«Pa Leona poznate? Ta fant mi dela skrbi. Že spet je z doma. Prav nič se ne uči. Tako živ je. Ampak prosila vas bom, da se tu pa tam pobrigate zanj. Veste kaj, ali ga ne bi hoteli poučevati?»

In Bohorič z vsem soglaša in ves vzradoščen sprejme ponudbo. Pa vendar še čaka in čaka.

Tedaj vstopi Nataša.

«Nataša, vidiš?» vzklikne gospa s kretnjo na Bohoriča.

Sežeta si v roko. Drobna in mrzla je ta roka, prav nič zgovorna. Bohorič išče oči. Toda te oči so razigrane in jeklen sijaj odseva iz njih. Samo lasje so tisti. Zaradi teh čudovitih sanjskih las, ki jih osvetljuje še zadnja slabotna sončava, bi storil vse, bi dal še svojo prostost in se zaslužnjil običajem še tako nezmiselnega meščanstva, ga prešine in ne more odtrgati pogleda od dekleta. Nataša se mu prekanjeno smehlja. Razposajeno se vrže v naslanjač pa zapove materi:

«Mama, strašno sem lačna ... slišiš! Kar umrla bom!»

«Ah, ti!» se ji zasmije mati. «Kaj si bo mislil o tebi gospod Bohorič?»

«Gospod Bohorič mi bo zaveznik. Zmerom se pozdraviva z očmi, kadar se srečava, ni res?»

Bohorič ne ve, kaj bi odvrnil. Tesno mu je.

«Seveda se pozdraviva z očmi, drugače se nisva imela prilike pozdraviti ...»

«O, gospod Bohorič!» se pošali gospa.

«Ampak, mama, res je tako. Pa ne misli na ljubezen. Ljubezen je samo še v romanih Gartenlaube.»

«Zdaj je sport v modi, gospodična Nataša.»

«Toda vi se ne ogrevate za sport», pravi gospa Steinova.

«Tudi za sport ne? S čim pa se tedaj ukvarjate po šoli?» se zavzame Nataša.

«Čitam, zelo mnogo čitam», odvrne Bohorič nekam trpko.

«Kaj pa čitate?» vpraša Nataša.

«Dostojevskega ... Cankarja ...»

«Cankarja? To ime sem že nekje čitala. Ali je zelo zabaven ta Cankar?»

Toda še preden je utegnil Bohorič ves prepaden odgovoriti nekaj povsem nepričakovanega, je Nataša vzkliknila:

«Mama, prinesi nam pokusit novo torto. Saj imate radi torte, gospod Bohorič? Jaz pa sem se knjig že pošteno naveličala. Pa tudi čitati ne utegnem. Morda vam je mama že pripovedovala, kako sem zaposlena. Zdaj bomo priredili zabaven večer za Rdeči križ. Ali pojete? Tako bi potrebovali nekaj dobrih pevcev.»

«Pojem že, samo —», se Bohorič čudno zasmije in obmolkne.

«Pa menda vendar ne pišete pesmi?» vpraša gospa s smehom in odide po torto.

«Nekega nemškega častnika smo imeli pri nas. Ta je tudi pisal pesmi. Kar tri mi je napisal v album, ki mi ga je mama kupila za god. Ah, kako so te pesmi neumne in zabavne.»

«Saj ne pišem», odvrne Bohorič.

Nataša ga pogleda docela brezizrazno in misli na bogve kaj. Morda na tistega nemškega častnika pri albumu.

«Pri vas je res lepo», spregovori Bohorič in spet umolkne.

«Lepo se vam zdi? To je res čudno. Zame pa je tu od sile dolgočasno. Lani smo bili na letovišču ob morju. Ste vi že videli morje?»

«Že. Pa tu je lepše.»

«Neverjetno! Mama, gospod Bohorič pravi, da je pri nas lepše kakor ob morju. Nemogoče!»

Bohorič, ki ni pričakoval tako glasne opazke, ne ve, kaj bi odvrnil. Strašno mu je tesno.

Gospa je preslišala Natašine besede. Prinesla je par koščkov torte in jih porazdelila. Zdaj je torta glavni predmet razgovora. In spet premišljuje Bohorič, kaj naj bi o torti važnega povedal.

Odgovarja raztreseno.

V tej uri, ko se mrači, je tišina uspavajoče zgoščena. Vidi samo te dekliške lase in te žive oči. Skuša se spomniti sanj. Za trenutek pozabi na meščansko gospo, ki naliva čaj v dragocene čaše. Pozabi, da je ta čar samo lažniv privid. Kot sen zasije Nataša v tajnovitem somračju...

Pa se spet vzdrami ob gospejnem vzkliku: «Vzemite vendar že, vzemite! Vam ne tekne?...» In ves zmeden odvrne nekaj tako nepričakovanega, da se obe spegledata:

«Kako neki se bo to končalo?»

«Kaj? Ta torta je vendar izborna!» vzklikne Nataša navdušeno.

Gospa pa odvrne: «Gospod Bohorič je res humorist.»

In ob tej opazki se vsi trije začno smejati. Tedaj pa prihiti v sobo ves razigran mali Leon, pravi meščanski otrok, razvajen in izlikan, nagajiv in predrzen. Komaj ga gospa ošteje, ker je spet tako dolgo izostal z doma ter ga seznanil z Bohoričem, ki bi mu naj bil odslej pomožni učitelj, že se deček ves razživi:

«Gospod Bohorič, ali hočete pogledati najnovejše znamke, ki sem jih kupil? Pokažem vam svojo zbirko. Tisoč jih imam že.»

«Drugič, drugič boš pokazal», ga miri gospa in se okrene k Bohoriču: «Ste tudi vi ljubitelj znamk?»

Spet bi moral Bohorič zanikati, toda zdaj bi bilo že kar preveč zanikanja in odvrne brez pomisleka: «Ah, ne, humorist sem.» Ampak to že ne vpliva več.

In potem Bohorič vstane k odhodu. Poslove se v smehu in dobre volje.

Že daleč od hiše pa se Bohorič zave, da se niti ne spominja več dotika Natašine roke. Zave se, da so govorili o sportu, o torti, o nemškem častniku, ki je napisal tri neumne pesmi, o Cankarju, ki je zabaven, in o zbirki znamk . . . in vrhu vsega se zave, da je postal humorist . . .

Ni mesečine, mrazi ga in po najbolj skritih ulicah se vrača domov kakor izobčenec.

(Dalje prihodnjič.)

«OBRAZ STOLETJA»

B. B O R K O

Češka književna kritika in esej sta kazala že v prejšnjih desetletjih očitno voljo, da se kar moči sprostita «težnosti zemlje», t. j. kvarljivih vplivov in polovičarskih ozirov do lokalnopatriotskega okolja, ki ima za vse vrednote dvojno merilo. Vzporedno s premagovanjem zgolj nacionalnega v slovstvu je šel boj zoper enostransko usmerjenost v nemški duhovni svet, — usmerjenost, ki jo dobro poznamo tudi Slovenci. Pod vplivom F. X. Šalde, kritika evropskega formata in mojstra češkega esejističnega sloga in po prizadevanju časopisa «Moderni revue», ki ga je vodil pokojni Arnošt Procházka, se je češko duhovno obzorje na široko razmaknilo v latinski svet. Predvsem pa si je pridobilo dokaj natančen razgled po francoski duhovni sodobnosti. Iz depresivnega občutja majhnega naroda, ki po psihološki potrebi slabiča, da vedno misli na svojo nemoč, zamenjuje zakon količine v gmotnem svetu s prevladujočim zakonom kakovosti v duhovnem svetu, se je počasi izločila gorjupa bojazen, da so malemu narodu določena že po naravi druga pota duhovnega razvoja. Tako se je razvnel v češkem slovstvu boj zoper provincializem, ki se je zanesel tudi v širše kroge in čigar plod je današnji češki c i v i l i z e m. V tem boju, ki ni nič drugega kot proces osamosvojitve in kulturne samoodločbe majhnega, a duhovno svobodnega naroda, zaznamuje češka kultura velik napredek. Premagala je malodušje preteklosti in ustvarila brez priznanja ali s priznanjem starih, «velikih» kultur nezavisno češko duhovno republiko, ki v zboru svojih svobodnih duhov ne loči več vrednot v take, ki «so za nas», in take, ki «niso za nas» — merilo, ki tolikanj označuje nesodobni in škodljivi provincializem v narodovem duhovnem vzdušju. Dobršen del zasluge za to preusmeritev in osamosvojenje češtva imajo baš književni kritiki in zlasti še esejisti. Esaj je bil in je še vedno najboljši prevodnik tujih miselnih struj v široko in tankočutno omrežje češke duhovnosti. Vrsta esejistov od Šalde do Götza ima lepo trumo izbranih, samoniklih, s

ŽELJA PO SMRTI

Daj mi Bog, da mogel bi umreti,
tiho potopiti se v temó,
še enkrat kot zvezda zažareti,
onemeti, pasti v črno dno,

kjer nikogar ni in kjer ne sveti
niti ena luč in ni težkó
čakati poslednjih razodetij,
kar od vekomaj je rojeno biló.

Daj, da ločim se od bridkih dni
in se vanje več nikdar ne vrnem,
daj mi milost: temo, ki teší —
naj se v bolečini s Tabo strnem,
a preteklost naj ostane v črnem
času, ki mi v njem obstanka ni...

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

III.

Pogled s Kapiteljskega marofa na to molčeče mesto je vedno izzval v Bohoriču čuvstvo osamelosti, posebno še v teh majskih dneh. V mraku posiveli pas Krke ovija kot prežeča kača polotok, vzbočen v grmado hiš, iznad katerih se dviga visoki gotski zvonik. Na tem polotoku se odigrava trudno življenje domačih in priseljenih trgovskih in uradniških družin, enomerno iz dneva v dan, prekinjeno samo po hrupnem odjeku kakega ponočnjaštva, ki razburi poštene meščane in razmreži spletke. Pa še tako zlohodne govorice usahnejo navsezadnje v šepetih, ki se zgrnejo spet v trdovratno dušljivo molčanje.

Vsak večer prihaja zdaj Bohorič pod te kostanje, kjer ga nihče ne moti. Redki sprehajalci hodijo tuji mimo njega: dva starejša uradnika, ki se glasno in ognjevitno razgovarjata o vojnih dogodkih. Izmed tistih sta, ki zdaj ves svoj prosti čas prežive ob zemljevidih, zasledujoč pomikanja in umikanja armad tako pozorno in vztrajno, kot da od njih odvisijo uspehi na bojišjih. Čemerni profesor, ki tog in stisnjen, menda še ni pozabil svoje čuvarske dolžnosti, komaj čaka, da bi presenetil kakega dijaka s cigareto v ustih. Zapoznela služkinja z otroškim vozičkom v spremstvu madžarskega vojaka

z obvezano roko — niti pogovoriti se ne moreta, pa si vendar dopovesta vse potrebno v spačenih nemških besedah. Vedno isti obrazi. Vedno isti prizori. Naveličanost. Večeri so pa kar prepojeni s pričakovanjem neke velike radosti, ki je Bohorič ne more priklicati. Komu poje ta prebujajoča se zemlja, kdo jo sliši?

Vse te dni se Bohorič drami v razočaranje. Z Barbičem malo govori. Bohorič se je po prvem srečanju kar zakrknil pred njim. Toda tudi Steinovim se odmika. Sklenil je, da ne pojde več tja. Doslej je prihajal trikrat na teden poučevat razvajenega Leona, ki se je pred njim neugnan in trmast širokoustil, in ura za uro je brezplodno minevala v družbi tega meščanskega fantiča. Gospa je vedno redkeje stopila v sobo. Z Natašo že dolgo ni govoril. Komaj za trenutek se je po sili pomudila ob Bohoriču. Naglo, mimogrede sta se pozdravila, vrgla mu je nagajiv pogled, pa spet odbežala k svojim prijateljicam in znancem.

«To dekle me morda zasmehuje, morda sem ji docela brezpomemben», se je zdrznil ob spominu na njene še tako neznatne opazke in šale. Ali skušal se je prepričati tudi o nasprotnem, da morda vendar ni tuj dekletu, ki ga namenoma draži.

Kaj je resnica? Resnica vendar? se je mučil in ugibal, pa se tolažil: resnica je moje čustvo, in to je lepo in živo.

In predajal se je zdaj prividom, zdaj mržnji. Žalost pa ga je obšla ob misli, da ne bo nikoli konca tej neizvestnosti.

V Nataši je čutil zagonetnost in zakrinkanost življenja, ki ga ni mogoče razjasniti z mislijo. Razum se je upiral in svaril, duša pa je priznavala in klicala.

V takih mislih ga je našel na klopici pod kostanji njegov sošolec Pavel Zorec, droben, živahen dijak, ki so mu tovariši vzdeli priimek «vrtalka». Kadar se je navdušil, ga nisi mogel prekiniti, tako so mu vrele besede iz ust. In navdušil se je vselej, če ga je kdo podražil s «svobodnjaštvom». Še preden se je Bohorič dobro zavedel, ga je Zorec pozdravil in ga naskočil z vprašanji, ki nanje sploh ni pričakoval odgovora.

«Veš, Barbič mi je že pripovedoval o tebi. Svobodnjak si. Imenitno. Takih potrebujemo. Kaj pa se nam tako umikaš? Skupaj moramo biti, kar je nas takih. Rousseau, francoski revolucionarji, Byron — to so naši vodniki. Z Barbičem pa sta se kar odtujila? Saj razumem. Barbič samo filozofira. To ni nič.»

«To ni nič, prav imaš», mu je odvrnil Bohorič brezbržno.

«Dejanje je vse. Dejanje pa je revolucija. Svobodna misel — to je naše geslo, Bohorič. Kako sovražim Cerkev in Nemce. Zgodovina je moj predmet. Mi bomo zmagali. Slovani bodo pregnali

Nemce in zavladali na jugu.» Vzhičen, kar opojen od svojih besed, je mahal z rokami, stopical in se obračal, ko da se mu hoče zaplesati.

Bohorič ga je resno presekalo: «To so besede, Zorec. To je papir, ne življenje.»

«Kaj? Rousseau, Marat, Byron — papir?» je Zorec poskočil.

«Ne, ne, ampak tvoje navdušenje je papirnato. Ti možje so iz sebe živeli in silno so živeli, ti pa z njihovimi življenji hitiš polniti sebe, o, kako puhla igra. Iz sebe stori kaj!»

«Saj, saj, Bohorič. Ne živim prekrižanih rok. S kateheto se pogosto sporečeva. K maši skoro nikoli ne grem. Z onimi iz Marijine družbe smo si vedno v laseh. Mi svobodnjaki moramo biti vendar skupaj. To je naša dolžnost, Bohorič.»

«Vsa vaša prerekanja v razredu so otročarija. Kadar boš začutil v samem sebi spor, takrat boš šele začel živeti.» Bohorič je kar pozabil, s kom govori. «Ta nemir iz koprnenja po objetju veselja, kako to duši in opaja. Dom, sošolci, vsa družba — sit sem tega življenja.»

Bohorič je umolknil in se zagledal daleč proč proti Gorjancem, ki so že tonili v poznem prednočju. Zorec ga je smehljaje opazoval in nenadoma vzdiknil: «Kaj pa, če si zaljubljen? Prav res, zaljubljen si. Saj poznaš tisto Župančičevo:

Ljubica moja več me ne mara,
včasih samo
še me s pogledom sladkim očara,
v srcu zbudi se vera mi stara
s staro močjo.

Ali imaš dekleta? Pri Steinovih poučuješ, sestrična mi je pripovedovala. Seveda. Nataša ... Nataša ... No?»

Bohoriča je spreletelo dvojno čuvstvo: neko motno ugodje, ker je zaslišal Natašino ime v zvezi s svojim, in boleost, ko se je zavedel te varljive radosti.

«Beži, beži, Zorec, ti si res vrtalka.»

Zorec pa se je že okrenil od Bohoriča v smer, odkoder je začel korake.

«Ti, Vrezec», je vzdiknil in ustavil tovariša, ki je ves mogočen pristopil in se popustljivo smehljalo: «No, no ...»

«Hej, Bohorič, ali ni to Mefisto? Pa je pesnik. Ampak Vrezec, da si res pesnik, kar v glavo mi ne gre. Tako samozavestno kot ti hodijo le voditelji človeštva. Poglej Bohoriča, ta bi bil bolj podoben pesniku, zamišljen, zaljubljen gleda proti Gorjancem. Pa saj je morda tudi res pesnik.»

«Nehaj že vendar», se je Bohorič zamračil. Ko pa se je ozrl v Andreja Vrezca, je začutil, da je v tem trenutku zvalo med njima nekaj motnega in razburljivega.

«Pesnik si, Bohorič?» se je zarogal Vrezec, «pa menda vendar ne. Danes bi bil že vsak rad pesnik...»

«Same čenče», ga je Bohorič odsekano zavrnil.

«Kdo ve? Sicer pa te že še preizkusim. Kam pa gresta?»

Ne maram tega človeka, se je v Bohoriču javil odpor, okrenil se je, da bi odšel z Zorcem.

«Saj se srečamo še», se je Vrezec poslovil in pokroviteljsko segel tovarišema v roke, Bohoriča pa je ošinil z mrzlim detektivskim pogledom. — «Ali ni pravi Mefisto?» je spet pričel Zorec.

«S pogledi kar otipava. O, Vrezcu ni mogoče biti kos!»

Bohoriča je to srečanje navdalo s temnimi slutnjami. Zdaj ne bi bil rad sam s seboj. Spremil je Zorca in stopil z njim k njemu na dom.

*

Ta večer je preživel pri Zorčevih. V tesni, malomeščansko opremljeni sobi je bila zbrana prav vesela družba. Dve mladi učiteljici, Zorčeva sestrična Vlasta, trgovec Zorec, dobričina s pipo v ustih, njegova žena, okrogla in vedno se smejoča, postrežljiva gospodinja, skrbno izlikani koncipijent Novak, «večni ženin» s puščobnim obrazom.

Tu je bilo vsega dovolj: dobre volje, močnega vina in tečnega kruha. Bohoriča so sprejeli kot starega znanca. Pri Zorčevih je bil vsak takoj domač.

«Človek samo enkrat živi, zato naj zase poskrbi», je vedno ponavljal stari Zorec in tako tudi živel. Tu niso poznali vojne. Bogato obložena miza, polne shrambe, veseli gosti, vse to je bilo zavetišče pred zavratnimi presenečenji življenja.

«Kar vzemite, gospod Bohorič,» je ponujala gospa, «ta zajec v omaki je izvrsten. Saj ne bo zmanjkalo. Mi smo z vsem založeni, pa naj traja vojna še leto dni.»

«Če mi le ne bi bil sin tak revolucionarec», je dobrodušno zagodrnjal stari Zorec. «Še zaprli te bodo, Pavel.»

«Nehaj že vendar, bo že prišel njegov čas», ga je zavrnila mati, ki je bila na svojega sina zelo ponosna.

«Vsakemu svoje, pa bomo vsi srečni», se je oglasil trgovec in pogledal koncipijenta, ki se je močno dolgočasil. «Gospod koncipijent, povejte nam, katera vam je najbolj všeč? Vlasta, Mara, Zora? Ampak to», je dejal še in trdo položil na mizo časopis s cesarjevim manifestom «Mojim narodom».

Italija je napovedala Avstriji vojno.

Pavel je čital porogljivo:

«... določeni smo bili za velike žrtve, ki so posebno bolele naše očetovsko srce.»

«O, cesarjevo očetovsko srce, ki nosi v sebi petdeset milijonov državljanov. Široko srce.»

«... Vsegamogočnega pa prosim, da blagoslovi Naše zastave in vzame našo pravično stvar v svoje milostno varstvo.»

«Naša pravična stvar, prekleti lažniki!» vzroji Zorec, «Francozi smejo imenovati svojo stvar pravično, ker si morajo priboriti dežele, ki so jim jih Nemci ugrabili. Rusi smejo imenovati vojno pravično, ker hočejo osvoboditi Slované izpod germanskega jarma.»

«Pojdite no,» se oglasi koncipijent, «francoska osveta, rusko vse-slovanstvo! Za Boga vendar! Nobena vojna ni pravična, vsaka je zločin. Človek nima pravice, ubijati človeka.»

«O vojni pa je že zadosti», odloči gospa.

«Modrujta, kadar bosta sama», pripomni Vlasta. «Zdaj ukazu-jemo mi. Kdo je za tombolo?»

Do polnoči traja zabava. Tombola, domino, karte, «skok čez reko».

Bohoriču je vse to novo. Z dekleti se je že sprijateljil. Presenečajo se z ugankami in skrivalnicami. Še nikjer in nikoli ni zaživel tako lahko in brezskrbno. Ti ljudje in ti predmeti so gola stvarnost. Brez prividov. Vse se zdi blizu, dostopno in razumljivo. Bohoriču so v prijetnost in tudi on jim je po godu.

V bežnih opazkah se dotikajo dogodkov in zgodb izza kulis znanih družin. S poudarjeno spoštljivostjo govore o Bohoričevih starših.

«Vsak živi po svoje,» modruje trgovec Zorec, «nekaj jih mora braniti državo, drugi moramo skrbeti za dom in procvit trgovine. Red mora vladati, po delu pa zabava.»

Navijejo star gramofon.

Bohorič pa misli: v teh ljudeh ni hrepenenja in hrepenenje se ne more vžgati ob njih. To je svet, kjer se zalagajo z moko in živili in z ženini. Nekako smilijo se mi ti ljudje.

Gospa Zorčeva pa opazuje Bohoriča in misli:

«Kaj mu je, da se ne more ogreti? Kakor da ni življenja v njem. Smili se mi.»

Pa ga vpraša: «Vam ugaja pri nas?»

«Tako je prijetno, da človek pozabi nase in na svet», odgovori Bohorič s smehom.

«Potem pa morate še priti», ga povabi gospa. «Bodita s Pavlom prijatelja. Preveč drzen je. S svojo mirnostjo boste ugodno vplivali nanj. To bi želela.»

Bohorič se vrača domov. Pri Steinovih so okna še razsvetljena.

«Ne, saj nisem za stvarnost. Rajši trpeti iz hrepenenja, ki ga ne bo nikoli konec, nego živeti med ljudmi Zorčeve vrste. Ali se morda Steinovi res toliko razlikujejo od njih?»

Gre mimo nizkih hiš po bregu. V eni izmed njih stanuje Edvard Barbič. Morda je ob tej pozni uri še vedno sklonjen nad učeno razpravo o poslednjih stvareh življenja. Kdo ga bo poslušal? Samemu sebi v radost izgoreva. Zaskeli ga misel na črnega Mefista Vrezca.

Kje je smisel našemu življenju? «O, kdaj bom našel svojega človeka?»

*

V tem času se je pripetil za Bohoriča neki nadvse važen dogodek. Razrednik je privedel v njegov razred novega tovariša Toneta Jermana. Določil mu je prostor v klopi poleg Bohoriča. Jerman je bil visok, suhoten fant s ščipalnikom in plavimi, nazaj počesanimi lasmi, mirnega in skoro nežnega vedenja. Po uri je razrednik poklical Bohoriča k sebi in mu naročil, naj bo do novega tovariša zelo obziren, ker je Jerman bolehen in živčno razdražljiv. Zaradi nesrečnih družinskih razmer je zapustil svoj dom in prišel sem, da bi v miru nadaljeval svoje študije.

Bohorič je nekaj let starejšega sošolca sprejel z vidnim veseljem. Dasi ga je še prav malo poznal, saj je domneval, da se Jerman zanima za prirodozlovje, je vendar nadvse blagodejno občutil resnobo, ki je vela od njegovega novega znanca. Iz tovariške domačnosti med njima v odmorih in na poti iz šole se je razvilo veliko prijateljstvo.

Tako sta se neko nedeljo že pozno vračala s sprehoda. Iz gozda na desnem bregu reke sta stopila na jaso, ki se je nanjo že spuščal prvi mrak. Obstala sta v visoki travi blizu jeza, kjer je sameval ob prisekano deblo privezan star čoln. Zazrla sta se na polzečo črno reko, ki je šele pri jezu zavrela v belo kipenje, skrivnostno odmeva-joče čez vso to pokrajino. Bohoriča, ki je zamaknjeno poslušal šumenje, se je polastila neka razneženost, kot še nikoli doslej. In ves vznemirjen kot po neki tuji volji, je vzkliknil: «Ali ni to pesem? O, kolika lepota. Zajel bi jo in si jo osvojil za vedno.»

Bohorič ni opazil osuplega Jermanovega pogleda in je nadaljeval: «Take lepote me je strah. Bolečino vzbuja. In vendar bi ne mogel živeti brez te sladke rane. Tako pojočo somračnost je doživljal tudi Kette.»

Jerman se je še bolj začudil. Nikoli še ni slišal Bohoriča tako govoriti.

«Kako, ti se zanimaš za poezijo?» Bohorič se je kar zdrznil. «Danijel, lepo si povedal. Tega nisem pričakoval.»

«Kaj, ali si že tudi ti premišljal o ljudeh, kot so bili Prešeren, Kette? O pesnikih?»

«Če sem? Dejal si, da te je lepote strah in si jo vendar želiš? O, bolečina zvihranosti iz lepote!»

German ga je pričakujoče pogledal in tedaj se mu je Bohorič zaupal: «Tone, jaz pišem. Pesmi pišem. Samo nikomur tega ne povej.»

«Pesmi pišeš?» se je German zavzel. «Res? Tedaj sva si tovariša.»

«Tudi ti pišeš?» je obstrmel Bohorič.

«Moje stvari so že priobčili v 'Domačem prijatelju', je pripovedoval German.

Bohorič se je ves razvnel: «O, kako sem vesel! Ti me boš poslušal. Z nikomur od sošolcev se ne bi mogel pogovoriti o tem. Norčevali bi se. Močni so in hrupni, robati v besedi in kretnji ali pa matematično resni.» In spomnil se je Edvarda.

«Ni tako hudo, Danijel,» se je nasmehnil German, «ti fantje so polni življenja; samo razmaha pogrešajo. To gnezdo jih duši. Sklonjeni so nad knjigami, ujeti v ozkih sobah pod nadzorstvom opravljivih in čenčavih gospodinj. Kam naj se razlije mlada razvnelost in zkipelost, ki jo suhoparni učitelji krivenčijo in zaslužnajo? O, razumem jih, čeprav se ne morem družiti z njimi! In tudi ti nisi zanje, Danijel. Pa veš zakaj? Oni so zdravi, midva sva bolna!»

«Bolna?» se je začudil Bohorič, ki je bil videti vsaj zdaj v svoji otroški zaupljivosti ves čist in veder, medtem ko je German kazal mnogo znakov šibkosti in utrujenosti.

«Res je, bolna sva. Že od rojstva nosijo taki ljudje bolezen v sebi. Posebna bolezen. Je mar zdrav človek, ki išče lepote, pa ga je strah razkošja?»

Germana je prevzela otožnost. Začel mu je pripovedovati o svojem življenju. Njegov oče, nižji uradnik, je živel blodno. Vino in točajke so mu bile uteha. Divji in nasilen je bil napram svoji ženi, ki je, oslabela in izjokana, hiralala od dne do dne. Z nočnim šivanjem si je skušala prislужiti kaj, da bi mogla prehraniti še tri mladoletne otroke, za katere se njen mož ni prav nič brigal. Tone je bil najstarejši in najslabotnejši. Že v zgodnji mladosti je začutil pojave živčne bolezni, ki se je stopnjevala do takih napadov, da je zdravnik odločno zahteval, da mora dijak zapustiti dom in se preseliti nekam, kjer bo živel vsaj brez razburjenja.

German je zakrilil z roko, kakor da bi ujel bežno misel. Prekinil je svoje pripovedovanje.

«Glej, Danijel, nocoj je nebo brez zvezd. Kolikokrat opazujem tako črno nebo. Kaj biva za to črno steno? Spet prav taka stena.

Pa za njo? Stena. In stena... stena... stena... Toda na koncu vseh teh zaslonov, čisto v ozadju? In na koncu vseh koncev? Ali je nič? Vesoljni nič? Kaj je to 'nič'?

«Razumem, razumem», se Bohorič razživi. «Jaz pa se zasledim večkrat pri tej misli: kdo sem, kaj sem? Jaz, Danijel Bohorič... Danijel Bohorič... Svoje ime ponavljam tako dolgo in neprestano in brez odmora, dokler mi pomen imena popolnoma ne otemni. Tedaj pa opazim, da mi je vzrok tega imena čisto tuj, tako čisto nov, da obstrmim in polasti se me negotovost: ali sem res to jaz? Tako čudno mi je tedaj. In nadvse prijetno. Kakor da sem zablodil v samega sebe. Kako bi se mi smejali ljudje! Odrasli ljudje!»

«Odrasli priznavajo samo, kar je smiselno, Danijel. Taka iskanja so zanje znak duševne bolezni. Ampak, da se jim vdajaš tudi ti, nisem mislil. Saj si videti tako zdrav in svež, pa vendar čutiš lepoto. O, morda pa ni lepota samo iz trpljenja, morda vzcvete iz čiste radosti in svežega začudenja. Ne, ti še nisi trpel, Danijel! Ali si že kdaj zahrepenel po kruhu, kakor po lepoti majske noči? Jaz pa sem že občutil glad. Sredi zimske noči sem že iskal ležišča, tujec na ulici.»

«Zgrozeva se, a ne podživlja», je začuvstvoval Jerman, ki je vedel, kako udobno živi Bohorič. Morda je prav ta udobnost izostrila Bohoriču pogled za najdrobnejše pojave: za cvetni list, ki dahne z veje, za utrip travne bilke, ki ga obveje večerna sapica. Vsak pojav je izsanjal v podobo. Vsaka podoba pa je bila neizpeta pesem.

Dospela sta že do prvih hiš.

«Vem, Danijel, da te je strah ljudi, kakor so Bernik, Vrankar, Kovačič. Ne sprašujejo se, ne iščejo za besedo. Soncu pravijo sonce, hiši hiša, človeku človek. Dejstva so jim nezrušljiv temelj. Dvoma ne bodo nikoli poznali. Nikoli ne bodo zatrpeli do blaznosti, ali tudi radost jim ne bo zkipela do nebes. Bodi kakršen si, govori z življenjem po svoje. Govori v pesmi, dokler prvič ne krikneš in umolkneš v grozi, ki je še slutiš ne.»

Bohorič ga je ves prevzet poslušal. Zavila sta v ozko ulico, kjer so se stiskale tesne, nizke hiše, pogreznjene v nočnjava.

Katero grozo misli? je prešinilo Bohoriča. Iz veže neke gostilne je buhnilo hripavo vpitje in prepevanje. S temnega vrta je pljusnil razigran ženski smeh, ki mu je sledilo pritajeno hihitanje. Začul se je moški glas, ki je utihnil v šepetu. Smejanje. V vejevju je zašumelo. Vzklikanje kakor ihtenje. Drsanje korakov po pesku. Nekdo je padel v travo. Bohorič se je šele zdaj zavedel, da z Jermanom samogibno prisluškujeta.

«Pojdiva odtod», mu je Jerman razburjeno vzkliknil in začel hiteti. — «Kaj ti je vendar, Tone?»

Ali vprašal je le, da bi prikril svojo razburjenost. Spomnil se je noči ob grbavcu Kaminu. Pa se je ozrl v Jermana zaupno, kot da ga prosi pomoči. In še mračni prijatelj se je vzradostil ob tem otroško vdanem pogledu.

Ves svetlo razgiban, z vero vase, se je Bohorič vrnil s tega tihega pomladnega večera. Zdaj se je prvič sprostil njegov doslej ujeti in krivenčeni duh v jasnem spoznanju svojstvenega življenja.

(Dalje prih.)

VRTNIKOVA TAJNA

I V A N A L B R E H T

(Konec.)

Štefan je dvignil glavo: — Dosti in nič. Lahko bi se kdo smejal, drugi zgrozil, kakor pač ta ali oni gleda svet. Meni je tisto kar naprej brnelo po glavi in dan za dnem sem se bal hudega. No, nazadnje je res prišlo. Zdaj: obljuba me ne veže več, pa naj bo! Takole je takrat dejala Jerica: «Vidite, Štefan, naš Jernač je strašno nesrečen! Tolikokrat sem mu že skušala pregnati žalostne misli, pa je ves trud zastonj! Le poslušajte, kaj ga preganja! Njegov oče se je bil v mladih letih zagledal v siromašno dekle. Saj veste, kako je: mladost norost, od nosa do ust ne pomisli, najsi tudi pravijo, da je en sam pomislek boljši ko dan hoda! Rada sta se pač imela s tistim dekletom, a fantovi starši so strašno nasprotovali. Izmed vseh otrok je bil on edini sin, a oče mu je zagrozil, da rajši dá grunt kaki hčeri, nego da bi tista reva prišla za snaho v hišo. Seve, to fantu nazadnje tudi ni bilo vseeno. Začel je misliti sem in tja in se je nazadnje odločil za grunt, dekle je pa popustil. Moj Bog, kaj hočemo?! Prvi ni bil in zadnji tudi ne, ki je storil tako, ali ni res, Štefan?» — «Prav res,» ji prikimam, «samo ne vem, kaj naj to briga tvojega moža?» — «Jelite, Štefan, da res?» se razveseli ona. «No, pogledjte, Jernača pa ne morem in ne morem odvrniti od tega! Vidite, tista sirota (saj se mi reva smili!) je takrat že pričakovala. Jernačev oče ji je bil obljubil, da vzame otroka in da ga dá prepisati za svojega, pa ni bilo treba. Mater in dete je v bolečinah vzela smrt. Takrat v trpljenju, pravijo, pa se je zapuščena zarotila, da naj nezvesti in tista, ki bo njegova, končata, še bolj žalostno ko ona, s svojim črvičkom. Lasten njun prvi sad naj ju ugonobi! Kaj mislite, Burnik, ali ni to prazna beseda? In tudi to pravim: če ga je res imela kdaj rada, mu tega ni mogla privoščiti, ali ne?» — «Vidiš, Jerica,» ji rečem, «to ni vse skupaj nič. Zmeraj je bilo in bo dosti hudih in dobrih želja med

krije človeku globina življenja: — Tega proza zaradi svoje prevelike snovnosti ne more.

Skrajni subjektivizem temelji na spoznanju relativnosti doživetij. Tu je mogoč pojem neskončnosti človeških duševnih razkritij. Zato, ker je človek pri tem obenem subjekt in objekt doživljanja. V tem sta moč in slabost skrajnega subjektivizma: — Odtod umetniška nepopolnost skrajnega ekspresionizma.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

Sijaj bele roke je ugasnil

I.

Tone Jerman je imel sobo v samostansko puščobnem poslopju z dolgimi temačnimi vežami, v katerih so nekoč odmevali spokojni koraki menihov, zdaj pa so po teh hodnikih hiteli nestrpni uradniki mimo mrmrajočih gruč čakajočih strank. Zamrežena okna so gledala na drvarnice in skladišča kraj zapuščene trate, kjer so se podili vriščeči otroci.

Jerman se že spočetka ni mogel ubraniti vtisa, da bivajo v tej «kasarni» zopni, prepirljivi ljudje, ki se grenijo z mržnjo in zavistjo, čeprav so vsi skupaj ujetniki iste bedne usode.

Edino mlada vdova Marija Pirnatova, pri kateri je Jerman stanoval, je živela v vzvišeni odmaknjenosti od tega mračnega sveta. Svoji dve sobi je predahnila z neko belo svežostjo, ki naj bi dražljivo vplivala. Bele zaves, beli prti, beli cvetovi... vse tako praznično nedotakljivo. Mlada vdova se je smehljala prizanesljivo. Izbirala je same prijazne in lepe besede. V sivih očeh pa ji je prtajeno sijal prikrit žar. Poučevala je tuje jezike in marsikdo je prihajal k njej. Toda nihče se ji ni upal približati. In v tem je uživala. Ne samo iz deklitva, tudi ne iz polnega ognja zrele žene. V spalnici je imela klečalnik s črnim razpelom. Na nasprotni steni je visel posnetek Diane. Pod to podobo je tudi Jermana prvič poljubila na čelo. Naj bi čutil, da čuva kot sestra nad njim, tenkočutnim in rahlim. Pa je dobro pazila, kako je vzdrhtel. Neki večer ji je pripovedoval tako lepo o Bohoriču. Pa ni razumel, zakaj mu je odgovorila, naj pazi, s kom občuje. In pogledala ga je tako žalostno, da se mu je zasmilila in ji je poljubil roko. Sostanovalci so jo mrzili in govorili zelo dvomljivo o njej, ker pa je bila podpornica dijaške kuhinje in članica Marijine družbe, so jo vplivne družine zelo čislale in nihče se ni upal

vz gledovati se nad tem, da biva pri njej mlad dijak, ki vendar ne bi mogel najti zase primernejšega stanovanja.

«Kakor sestra mi je,» se je Jerman radoval, «tako dober ni bil še nihče z menoj.» V nočeh pa se mu je prikazovala v sanjah, ki se nanje ni upal misliti v dnevu.

«Povabite kdaj tega Bohoriča. Slišala sem o njem, da je bister. Celo pesmi piše. Pomislite, kaj sem zvedela. Zadnjič je podaril zvezek svojih pesmi Nataši Steinovi, katera jih zdaj v zabavo razkazuje vsem svojim prijateljicam.»

Za Jermana je bila ta vest docela nova. Zaradi lahne obolelosti ga namreč že nekaj dni ni bilo v šoli. Ves razred pa si je šepetal o tem dogodku, le Bohorič ni vedel ničesar.

«Zdi se mi, da je vaš prijatelj še zelo mlad, rada bi ga spoznala. Recite mu, naj pusti Natašo. Za taka dekleta je še premlad.»

«Tako, tako? Pa mu je vendar lepo.»

«Ob tem, ko se dekle po mestu norčuje iz njegovega darila?»

«On ne sme zvedeti tega. Tako je dober in čist.»

«Po meni ne bo zvedel. Spoznati bo pa moral. Saj bi vas lahko zavidal...»

«Mene... gospa?»

«O, nehvaležnež.»

«Vem, vem. Dobri ste z menoj.»

Pa je toliko mislil na Bohoriča, da je pozabil poljubiti roko, ki se mu je približala. Potem je odšla v drugo sobo, pa tako mračno spremenjena, kakor je še Jerman ni videl doslej.

In tedaj je vstopil grbavec Pavel Kamin, ki ni počakal Jermanovega opozorila, ampak je kar šel v drugo sobo, kakor da ga je gospa že pričakovala.

Jerman se je sklanjal nad knjigo Verlaineovih pesmi in niti opazil ni, da ima knjigo narobe obrnjeno. Skozi priprta vrata spalnice pa je slišal samo nerazločno, glasno pregovarjanje. Minute so se mu zdele ure. Gospa Marija je izstopila s kovčgom v roki v spremstvu grbavega človeka. Hladno se je ozrla na osuplega Jermana in mu rekla nekaj besed, ki jih ni razumel. Niti čutila ni, kako vznemirjeno jo je pogledal bolni dijak.

Že ko so njuni nagli koraki utihnili v spodnji veži, je še vedno prisluškoval kot prikovan, potem se je ozrl po sobi.

«Le kaj se je zgodilo z njo? Ali z menoj?» je strmel predse in se prijel za čelo, ki je bilo vse oznojeno.

«Bolan sem še», se je skušal preveriti. Potem se je oziral po svoji sobi, kot da jo vidi šele danes. Slika komponista Schumanna na steni, pod pianinom v kotu. Vaza s tulipani. Poleg so ležale

pozabljene rokavice. Bile so njene. Jerman jih je vzel v roke, jih ogledoval in ves nemiren otipaval. Položil jih je predse na mizo in zrl nanje.

Tako ga je našel Bohorič, ki je nepričakovano vstopil.

«Danijel, ti?»

Od zadnjega sprehoda se nista videla. In Bohorič je komaj čakal tega srečanja. Koliko je vedel povedati novega in lepega o sebi. «Kako me bo Tone vesel», si je ponavljal vso pot in prehitevajoč se je v dobri volji pregrnil sobo s svojo mlado svežostjo. Toda njegovo ostročutnost je vznemiril kalen val Jermanovih misli. Živa beseda mu je kar zastala.

«Saj je prav, da si že vendar prišel, Danijel», je vzkliknil Jerman. Ali v njegovem glasu ni bilo tistega presenečenja, ki ga je Bohorič pričakoval.

«Pesmi sem ti prinesel pokazat, pesmi.»

Bohorič je položil na mizo zvezke rokopisov. Jermanu pa je zaigral po licih čuden nasmeh: «Nad mrtvo roko mi boš pesem zapel?»

«Res še ni zdrav», je pomislil Bohorič in začel hvaliti njegovo sobo. S pripovedovanjem o majhnih dogodkih v šoli je skušal Jermana spraviti v dobro voljo.

«Odkar sva bila zadnjič skupaj, sem ves srečen. Zdaj živim, resnično živim. Ti si me potrdil na moji pravi poti. Vse večere zdaj pišem. Kar poglej, poglej. In ti?»

Jerman je listal po zvezku.

«To je poslal svoji Nataši», se je spomnil Jerman gospejinega pripovedovanja, «in niti ne ve, da je sprejela ona njegov dar z zasmehom. Otrok.»

In že je misel obiskala gospo Marijo. Da bi skril svoj nemir, je začel čitati glasno:

Mesečinsko pojó srebrnine,
lunin žarek sem tih,
sprejmi moj zlati stih,
le v pesmi lepota ne mine.

«Kaj mu je vendar nocoj», je osupnil Bohorič, ko je videl, da je Jerman vstal in začel zamišljen hoditi po sobi.

«Ti pesem ne ugaja?»

«Danijel, saj ne gre za pesem. Druge stvari so. Nocoj ni z menoj nič, ne zameri...»

«Zaradi doma trpi», je pomislil Bohorič.

«Govori, Danijel, poslušal te bom. Le govori. Kako sem te vesel. Svetal si, Danijel, Ljubiš. Dekleta imaš... Seveda... Kako, da ne bi imel dekleta...»

«Kam meri?» se je zdrznil Bohorič.

«Ali veš, kaj si napisal? Le v pesmi lepota ne mine. Le kako si mogel to napisati? Resnično je, toda zate še ne. Kako bi sicer napisal tako spoznanje, ko zate zdaj živi samo ena, ki jo kličeš, ki vanjo veruješ.»

«Da verujem?» je spregovoril Bohorič. «Kaj naj verujem? Saj ni res, ne gre za neko ljubezen. Pesem je to. Pesem je moje življenje...»

Ali govorim resnico ali lažem? se je zasledil. Pesem, da je moje življenje? Natašo sem poklical. Kaj ni bila pesem samo klic?

Tedaj pa se je iznenada spomnil Andreja Vrezca, črnega mefišta z zagonetnim nasmehom.

«Tone, kako sodiš o Vrezcu?»

Pripovedoval je o svojem srečanju z njim na Kapiteljskem marofu.

«Vrezec je bil že večkrat pri meni», mu je odvrnil Jerman.

«Pri tebi je že bil?» je osupnil Bohorič.

«Kako si se pomračil, Danijel!»

«Ali je res Vrezec duševno tako močan, kot se kaže?»

«Iz njega veje neka čudna sila.»

«Saj sem jo občutil. Pa mi je tuj ta človek. K tebi tudi zahaja? Kako pa se razumeta? Ali res tudi on piše? Kaj piše? Jaz se nočem zbližati z njim. Odbijem ga od sebe.»

«Čemu neki? Kakor da se ga bojiš.»

«Bojim? Vse te večere mi je brodil po domišljiji. V najtišjo zamaknjenost mojo so me srepo gledale njegove mefistofelske oči. Razumi me! Nočem, da bi vstopal v mojo pesem. Takrat, ko sva bila z Zorcem, me je pogledal, češ: še ti hočeš biti pesnik... no bomo videli. Ali ni izzival?»

«Zakaj pa ga nisi ti prvi izzval? Še se bosta srečala, Danijel, in močno.»

Tedaj pa je Jerman nenadoma, kot brez zveze vprašal: «Danijel, koga si prej srečal na stopnicah? Ali pa v veži? Ali pa pred hišo? Povej mi, koga si srečal? Gospo? Mlado gospo, ki jo je spremljal grbasti človek?»

Zakaj sprašuje? Kaj ta trepet v njegovem glasu, ta prežavost v njegovem pogledu?

«Grbavec? Seveda je bil, neki Kamin je bil, ali ga poznaš?»

«Kamin? Kdo je to?»

«Satir od Črnega vrana.»

Bohorič mu je skušal povedati svoje doživetje s Kaminom.

«In on... on?»

«Ni me opazil.»

«Kaj to ... ampak on ... kako sta šla z gospo?»

«Kako? Pred hišo je čakal zaprt v voz, gospa je vstopila. Kamin je vozniku nekaj naročil in naglo odšel; voz pa je odrdral nekam proti bolnišnici. Tja pač, v tisto smer.»

«Tako, tako ... Pa kaj sta govorila? Povej vse, kar veš.»

«Kaj pa naj vem? Videl sem, da sta bila razburjena. Kamin prav za prav ni bil razburjen. A vsega tega res ne razumem.»

«Za božjo voljo, Danijel, ti si otrok. Tu se gode stvari, da bi ponorel, ti pa ... Tak povej, proti bolnici se je odpeljala? Saj si se zmotil!»

German je stopil h oknu in trkal s prsti po šipi. Minevale so minute tesnobnega molčanja. Zdaj je šele opazil Bohorič na mizi še svež rokopis neke Germanove pesmi. V naglici je preletel vrstice stihov.

Bolest je moja spremljevalka tiha,
odkar mi je usojeno živeti,
a če mi duša v bolečinah vzdih,
mi poveljuje moč slabost zatreti.

Tako želim samote si meniha,
in spet objeti svet in ga zavzeti,
pogledati do dna stvari me mika,
in melodije slušajoč umreti.

Tedaj se je začulo trkanje na vrata. Oba sta se zganila. German je razburjeno stopil odpirat. Vstopila je starejša ženska z ruto na glavi in mu izročila pismo. German je niti poslušal ni. Dejala je Bohoriču: «Kar brez skrbi bodite. Vse bom v redu pospravila, večerjo prinesem iz gostilne. Jutri bom že na vse zgodaj tu. Samo za nekaj dni so me gospa naročili.»

German ji je nekaj odgovarjal, zmedeno. Naglušna ženska ga itak ni razumela. Kimaje je odšla.

Tedaj se je German proseče ozrl v Bohoriča: «Lepo te prosim, Danijel, takoj stopi za Kaminom. Poišči ga kjerkoli. Vse ti naj pove. Jaz moram vedeti. Pojdi, pojdi ... in vrni se povedat. Pa če še tako pozno. Vrzi kamen v okno.»

Še preden mu je utegnil Bohorič oporekati, mu je German segel v roko in zaprl za njim vrata.

*

To noč je prespal Bohorič pri hišniku. Vse se mu je zdelo kot vročičen sen. O, da bi se zbudil v nekdanjo spokojnost ob knjigah in ob očetovi besedi. Ležal je v nizki kamri, odkoder so odprta vrata vodila v hišnikovo delavnico. Prav tedaj, ko je že legel, sta vstopili dve ženski.

«Dora, Dora...» (To je bila hišnikova hči.) — «Ali si ga videla, kako se je ujezil. To sem ga.» — «Tvoj Karl je šleva. Bi si pa že rajši pridržala tistega natakarcčka, ki je skrivaj z moko kupčeval», je odgovarjal ženski alt. — «Pa so ga potem zaprli.» — «Tebi lahko, Francka. Služiti pri dr. Tominšku...» — «Tako? In gospod?» — «Nič...» — «Svetohlinka. Saj vem...» — «Kaj neki? Kdo ti je lagal?» — «Hm... hm... komu pa si kazala tiste uhane. Če so res zlati?» — Šepet. — «Laže! Pes ti črni, kako laže.» — «Ampak ne povej mu, prosim te...» — Šepet. — «Je pa tisti profesor že drugačen fant... En mesec sem služila pri njem. Pa ti ne privoščim — — —» — «Profesor?»

Bohorič je napenjal posluh, pa je komaj razložil šepet.

Zdaj se je iz kota začulo starčevsko mrmranje. Stari stric hišnikov, ki čaka že leta in leta na smrt za pečjo.

«Tak molčite že vendar», se je oglasila Dora. Hihitanje.

Mrmranje starca.

«Moli. Saj nič ne sliši...»

Starčev glas je naraščal. Vmes sta ženski šepetali in se smejali.

«...in pridi milost na nas... ki smo iz krvi in polni gnusobe... ki smo se topili v greh... v grdih greh... hu... hu... in za vse kralje in cesarje tega sveta... da bo konec vojn na tem in na onem svetu... oče naš, kateri si v nebesih...»

Zdaj se je začulo šumenje obleke.

Iz nerazločnega pogovora je sklepal, da si ženski pomerjata obleke.

V veži so se začuli koraki.

«On je, on je...» Obe sta poskočili in begali po sobi.

«Če katera stopi sem», se je Bohorič prestrašil v kalnem pričakovanju.

Moški glas iz veže.

Loputanje z vrati.

Obe sta zbežali v vežo in pustili vrata odprta. Pridrsala je stara hišnica.

«Ali sta nori. Tak dirindaj! Tam pa spi Bohorič... če vaju je slišal... lepe stvari si bo mislil o nas... Avše.»

Potem so vsi odšli. V sobi je zavladala tišina, ki jo je prekinjalo zdaj pa zdaj mrmranje in pokašljevanje starca za pečjo.

Bohoriča je obšla silna tesnoba. Kako ga bodo sprejeli doma, ker je izostal vso noč. Iz skrbi morda ne bodo zatisnili oči. Že dvakrat ga je oče trdo prijel zaradi prepoznih povratkov domov. V šoli je vedno bolj nazadoval. Kdaj bo konec tem gluhim nočem?

Zdaj se je spomnil, da je pustil svoje dnevnik in pesmi pri Jermanu.

Nataša molči... molči. Kdaj in kakšen bo njen odmev? Živ odmev na sanje iz mesečine, ki je prepregala njegove bele noči? Spomnil se je čudškega vedenja Jermanovega. Kdo je bila tista bleda gospa iz sonetov, ki jo je spremljal Kamin? Ozke stopnice v globino. Stopnice brez konca. Tesni rovi, obokan strop. Vse nižji strop. Sključen mož v senci... Hišnik? Hišnik, ki zalezuje služkinjo Ano. Saj to ni hišnik. Gimnazijski ravnatelj je, ogromno knjigo ima pred seboj. Homerja. Namesto črk pentagrami. Tu ni mogoče več naprej. Črn predor. Na tleh leži človek s sivo brado... Mlaka krvi. Moj oče! Moj oče! Bohorič drži v roki okrvavljeno sekira. Odkod je neki ta sekira? Zločin in srce. Sree? Belo cveteč lampijon. Iz šumne dvorane je pritekla Nataša, objokana, z razpuščenimi lasmi... Bohorič se drami. Mesečina sije skozi zamreženo okence.

Kje je ob tej uri Kamin? Zaradi Kamina prenočujem zdaj tu.

Ure in ure je čakal Bohorič na kakega vračajočega se stanovalca, ki bi mu odprl. Po polnoči se je zatekel k hišniku...

Zdelo se mu je, da se sklanja nad črnim breznom. Še malo, pa se mu bo zavrtelo. Že se ga polašča omamna vrtoglavica. Začutil je, da ga je nekdo prijel. Ves se je zdrznil in se je prebudil.

Nad njim se je sklanjal neznan mož, zavit v črn plašč. Tuja roka se je naglo odmaknila od stola, preko katerega je visela Bohoričeva suknja.

«Tat!» ga je prešinilo v polsnu. Bil je hišnik. — «Kaj je?» je kriknil ves prestrašen.

Hišnik ga je z zmedenim izrazom miril.

Okrasti me je hotel. Krade. Služkinje zavaja, da mu skrivaj nosijo drv iz tujih drvnic.

«Le mirno spite, nič hudega... nič hudega. Pri nas nismo še nikogar ubili.» Postal je neobičajno zgovoren. Govoril je vsevprek, kar mu je prišlo na misel, da bi ublažil mučni prizor.

«Pa še to sem pozabil. Našega stanovalca Kamina so nocoj pretepli v kavarni Central. Hahaha, popival je in dajal za vino, da še nikoli tega. Vsi so se čudili, odkod ima toliko denarja. Hči mi je pripovedovala. Ne vem, če je vse res. Baje je neka Pirnatova v zvezi s to rečjo. Pirnatova... Ženska, saj veste kakšna! H Koželjki se je zatekla.»

«H Koželjki? Kdo je to?»

«Koželjke ne poznate? Že marsikateri je pomagala v stiski, strah pred škandalom, hahaha.»

«Ampak kaj je s Kaminom?»

«Pravijo, da je poneveril v hranilnici. Pa bodo najbrže morali molčati. On ve pa za grehe drugih. Saj je sam pravil, kako so si

nekateri gospodje med sabo na skrivaj razdelili nakazano moko. Radi bi se ga odkrižali, seveda. Pri belem dnevu se ga pa ne bodo. Ponoči ga bo kdo lopnil. Kaj vse pripovedujejo. Pri Kaminu se zbira gospoda. Duhove kliče k mizici in prorokuje, kdaj bo konec vojne, s kom se bo katera poročila, kdo prikriva živila, in vse take stvari. Je že tudi pri meni prenočeval ...»

Hišnik je govoril in govoril, dokler ga ni začel utrujati spanec.

Ko je odšel, je Bohorič še bedel. Bedeč je pričakal deževnega jutra.

*

Tri dni je hlinil bolezen in ostal doma. Oče ga je ostro prijel zaradi njegovega ponočnjaštva. Skrb zaradi neuspehov v šoli, vse te nejasne dogodivščine zadnje noči, posebno pa Natašin molk na njegove pesmi — zdaj se je Bohorič zavedel, da kolobari v kalnem. Spomnil se je že Barbiča in ga je zavidal zaradi njegovega mirnega premočrnega življenja. Za trenutek mu je bilo skoraj žal, da se je odvrnil od njega. Toda kakor hitro se je spet vrnil v šolo, se je že spet predal svojemu valovanju. Čutil je, da ne more več nazaj v knjige. Ko se je zvečer vračal iz šole, ga je ustavil Vrezec.

«Jerman mi je naročil, naj te pozdravim. Pri njem sem bil. Zadnjič te je zaman čakal.»

«Tebi je naročil?» se je začudil Bohorič in hotel iti kar naprej. «Saj sem pravkar namenjen k njemu.»

«Ni treba. Odpeljal se je k materi. Pojdi z menoj, ti povem kaj. Gotovo ne veš še, da je Barbič brez stanovanja. Gospodinja mu je odpovedala, ker so pri njem izvršili hišno preiskavo zaradi nekih protiavtstrijskih knjig. Marxa so mu vzeli. Lahko bi ga ti sprejel na stanovanje.»

Vrezec mu je pripovedoval marsikaj, lahkotno, nekam brezbrizno. Ko pa sta dospela do parobka Ragovega loga, kjer so se temneli travniki in njive v poznem mraku tega deževnega dne, se je nenadoma spremenil. Na licih mu je zaigral zagoneten nasmeh.

«Bohorič, povej mi, zakaj se mi prav za prav umikaš. Zadnjič, ko sem te srečal z Zorcem, te menda vendar nisem tako prestrašil?»

«Saj se ti ne umikam», je odvrnil Bohorič v zadregi in ni mogel prenesti njegovega prodirnega pogleda.

«Hm, hm!» Vrezcu je spet šinil po licih tisti zagonetni nasmeh.

«Namreč, Bohorič ...» Namenoma je umolknil in čakal. «Čital sem tvoje pesmi», ga je presenetil kar brez ovinkov in užival, opazujoč učinek svojih besed.

Da mu je Jerman pokazal moje pesmi? je šinilo Bohoriču skozi glavo in kri mu je izginila z lic.

«Res, Bohorič, občutljiv si in dojemljiv, v srce ti vidim. Ampak kaj bi sredi svetovne vojne s to zaljubljeno občutljivostjo. Današnji ljudje potrebujejo močnejših dražil.»

«Kaj mi mar taki ljudje», se mu je uprl Bohorič. «Časnikarji naj se zanimajo za tanke in podmornice.»

«Ne, ne, ne, hudo se motiš, dragi moj!» ga je Vrezec prekinil s preračunano mirnim glasom. «Če hočeš biti pesnik, moraš ...»

«... biti gromovnik kot Koseski, ki ga prenašaš s seboj.»

«Tudi Koseskega je treba poznati. Ob slabih knjigah se še bolj izbrusi umetniška vest. Sicer pa, ali sploh imaš umetniško vest? Sodobno umetniško vest?»

Bohorič se je zagledal stran, preko temačnih polj in gozdov. Po nebesnem svodu so se podili oblaki v fantastičnih krpah. Iz globine je vrelo šumenje skrite reke. Zdaj pa zdaj se je začul iz dalje samotni lajež, vse ozračje je bilo polno težke zapuščenosti. Neka breznadejnost se je spuščala na to pokrajino, ki jo je zdaj občutil Bohorič tujo in vase zatopljeno, ker je moral biti osredotočen na vsiljen mu razumski dvoboj.

«Glej, kako si se zamislil. Razumem, da ti ni prijetno. Ampak, če se hočeš štuliti med pesnike, se moraš pripraviti na marsikako težko uro.»

«Saj nisem začel pisati šele včeraj», se je zbral Bohorič. «Sploh pa, kaj se mi vsiljuješ?» je ostro pristavil.

«Jaz se ti ne vsiljujem, ti sam si me poiskal, samo ne zavedaš se tega. Tvojemu razvoju sem potreben. Polašča se te namreč začetni stadij dvomov. Če me boš poslušal, te že privedem na pravo pot.»

Bohorič se je užaljeno in sovražno ozrl vanj. Kaj se vsiljuje v moj sanjski svet? Kako, da mu ne morem odvrniti ostro zdaj, ko si stojiva drug proti drugemu?

Rad bi se mu iztrgal, toda neka temna sila — bojazen pred begom in utrip kljubovalnosti ga zadržuje.

«Pa me skušaj nadvladati, rad ti bom priznal moč, ko jo bom občutil. Bojiš se me, ker sem močnejši. Morda me sovražiš.»

«Ni važno, kdo je močnejši. Pesem ni znamenje nadvlade nad človekom, ampak izraz ... izraz neke harmonije», se je Bohorič mučno, lovil in umolknil.

«Harmonije? Pa saj je v tebi ni. Tebi gre za priznanje. Zate je važno, če te priznam. Zbolelo te je, ker sem odklonil tvoje rokopise. Kako si še mlad! Doživel boš še vse drugačne zavrnitve, ki te bodo zares vrgle ob tla. To so komaj sapice. Kaj pa si izkusil?

V varnem zavetju živiš in sanjaš, pa hočeš osvajati z besedo. Vsako novo razodetje pa je iz groze trpljenja. Vsak, ki pride, mora po svoje pretrpeti in razodeti.»

Ali ni podobno govoril že Barbič, se je Bohorič spomnil, samo, da je on ponavljal iz knjig, Vrezec pa ... res: iz tega človeka vre neka živa sila.

Pa vendar ni mogel soglašati ž njim. «To velja za misli, ne za stihe, ne za godbo», je dejal.

«Pa veš, kaj je godba? Godba ritmičnih valov: misli, zvokov in podob, vsega. Naj zna kdo še tako lepo povedati svoja čuvstva, ta je zame samo senzitivni epigon. Pravi pesnik je božanski stvarnik in kozmični anarhist. Kakor dinamo je, ki pošilja toke milijonov voltov skozi človeško duševnost, da jo zgrabi, izmuči in preoblikuje.»

«To je miselno akrobatstvo, Vrezec.»

«Saj to mora biti pesnik bodočnosti. Plesati kot akrobat na žici človeške misli, razpete med rojstvom in smrtjo, in smejati se v globino milijonom gledalcev. Razumeš? Ali se moreš vživeti v to blazno radost? Ampak vse to še ni nič.»

Bohoriča je ta prispodoba tako osvojila, da je za trenutek pozabil nase in s čistim zanimanjem sledil Vrezcu. Ta pa, ki nikakor še ni hotel odbiti osti svoji napadalnosti, se je spet ves izostril.

«Ne, vse to še ni nič, Bohorič. Pač pa si že na pravi poti.»

«Na pravi poti...»

«... poloma namreč. Vsakemu polomu pa sledi dvig. Kadar ti bo ženska razbila ves tvoj sanjski svet... Ne ženska iz tvoje pesmi, ampak resnična, ki se bo prezirljivo ali pa usmiljeno zakrohotala, ko jo boš klical iz obupne osamelosti. Pa saj morda že okušaš. Ob Nataši, kaj?»

«Ob Nataši?!» V Bohoriču je zastala kri. On pa se je sklonil čisto blizu k njemu in ga nekaj sekund prodirno motril.

Tišina zjeklenosti.

«Kaj je z Natašo?» je slednjič drhteč spregovoril.

«Sošolkam razkazuje pesmi, ki si jih ji poslal. Ves razred se ti za hrbtom posmehuje.»

«Vrezec, je to res?» je vprašal s čudno nizkim glasom.

«Res. Neki dunajski bogataš se ženi pri njej.»

«Vrezec, pa veš to za gotovo?»

«Za vraga, kaj pa ti je, bodi no pameten.»

Bohorič si je položil roko na čelo. Stal je ob deblu starega drevesa. Tiho je rosilo skozi liste. Brez konca, brez kraja v somračje. Živo se je spomnil nekega Jacobsenovega romana. Začutil

je: kaka tišina vseokrog, blagodejna tišina, kako lep je gozd ob šumenju zamolke reke in dežja. Sebe ni čutil.

Vmes je govoril Vrezec.

«Vse to ni niti hudo. Kupi si zapisnik in piši notri imena zvezd, ki so sijale v tvoje dni in noči. Mimogrede. Vse je mimogrede. Človek pa gre naprej, venomer gre naprej. Vedno bolj mogočen, vedno bolj sijoč. Ampak kaj ti je vendar?»

Bohorič ga ni poslušal. Praznota, ki ga je za trenutek omrtvila, mu je zbudila čuvstvo neke čudne sproščenosti.

Nato sta se vračala proti domu brez besed. Samo Vrezec je polglasno požvižgaval napeve iz starih operet.

«Ti si moj prijatelj», mu je slednjič odgovoril Bohorič tako trpko resno in iz srca, da je še Vrezca presunilo. In nato se je spet skril v molčanje.

(Dalje prih.)

DVE SLIKI VSAKDANJE POVESTI

MILENA MOHORIČEVA

Sedla je za klavir na odru, srce ji je vztrepetalo od bolestone. Sopočnih slutenj lepote. Pogreznila se je v mehke, burne in bežeče linije tonov. Pozabila je vse; le eno je vedela: da se dviga k Bogu, da se bliža njegovim daljnim, tajnim domovanjem, plava v nepopisne pokrajine lepote in sreče. Ko je minulo vse, se je vzdramila. Nekaj dolgočasnih obrazov je dvignilo roke in zaploskalo.

Ponoči se ji je zdelo, da sedi v veliki, dolgi dvorani za slavnostno okrašeno mizo. (Kakor se je vršilo v resnici.) Kar se dvigne velik mož, vzame v roko kozarec in govori napitnico. Čisto natanko je videla njegovo veliko plešo, žarki luči so se odbijali na njej, in zdelo se ji je, da je podobna veliki skali, na katero je pravkar padel dež in bi človek preko nje mogel kdaj pasti. Njegova suknja je bila črna, slavnostna, njegov obraz velik. Postajal je večji in večji, grozeče se ji je bližal, se prijazno zarežal:

«Veste, za javnost, za javnost moramo govoriti slavnostno in vzvišeno. Ali, draga moja, mene osebno, resnično in iz srca dolgočasi taka glasba. Človek ne najde pri njej ničesar, kar bi mu ogrelo srce in telo. Veste, take poskočne —»

Ali vendar, stal je tam in govoril slavnostno napitnico. Kaj je bilo to? Komaj se je dobro zavedela, so dvignili čaše vsi, zopet sedli, in že je vstal drug človek. Imel je skrbno počesane lase, bili so redki, kot bi bili položeni drug poleg drugega. Ovratnik se mu je trdo oklepval vratu, glava je bila kakor okovana, težko in dostojanstveno jo je obračal. Govoril je o velikanskem pomenu umetnikov za

Tu sedim v veliki, prazni dvorani, s črnimi rokavicami na rokah, pogreznjen v fotelj. Zelo star sem že in suh, večkrat me je strah lastnih rok, potem kličem: Josipina, Josipina!

O, mnogič jo kličem: Josipina!

Mesto nje pride ven starka Marija. Že od daleč prepoznam njen dobrotni, tihi korak. In po večini pove, da zunaj dežuje.

Res razločim večkrat zveneče kaplje na šipah.

Takole potiho nas zasipa dež.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

II.

Bohorič se je zleknil na trato ob cesti, ki je vodila iz Št. Petra proti Otoku in Strugi. Kar nič več ni mogel sedeti na gostilniškem vrtu, kjer so preganjali nedeljski dolgčas uradniki s svojimi družinami. Težila ga je samotnost, kot je človek včasih tako nenadoma doživi sredi poznega junijskega popoldneva. Breznadno se vleče cesta v solncu. Mimo pride romar, trudna mu je hoja, oklevajoč pogled. Videti je nem in zapuščen. In nema je zamolkla reka, ki jo prepregajo zamotane vodne rastline in otočki iz grmičevja. Mimo pridrsa berač, se ustavi in pozdravi, proseč vbogajme.

«Tudi jaz bi ga prosil vbogajme, on gre po cesti, gre čez dežele, vse je njegovo. Voda, drevesa, travniki, polja, hiše in ljudje. Prosjačenje ga veže z življenjem, ni mu dolgčas.» Berač sprejme dar, zamrmra zahvalo in korači dalje.

Bohorič požvižgava monotono in strmi v ukrivljene veje trhlelega drevesa. Vriščé se pripode mimo njega mestni otroci. Bohorič se kar zdrzne, ko opazi med njimi Steinovega Leona, ki divja ves razžarjen in zasopel.

«Gospod Danijel», vzklikne in zapusti razposajeno družbico. Ves upehan obstane pred Bohoričem. «Gospod Danijel, pridite, pridite k nam. Pravkar smo prišli. Tudi Nataša je z nami.» Otroško nagajivo ga pogleda. «Nataša je kar žalostna. Rekel sem ji, da vas grem iskat.»

«Zdaj ne grem», mu odrvrne Bohorič mrko.

«Ne, ne, prosim vas, pojdite z menoj. Ne? Pa se nista z Natašo sprla? Kar nič vas ni več k nam. O, in toliko je zdaj novega pri nas. Videli boste gospoda Hoferja z Dunaja, kako me ima rad. Cel album znamk mi je kupil. Nič? Nataši grem povedat, da nočete priti.»

Razposajenec odbeži in se zakadi med otroke, ki preplašeni odskočijo.

Bohorič vstane. Nestrpno hodi po travniku. Obotavlja se in ruši z nogo krtine.

«Nataša je žalostna?»

Po stezi od cerkve pride kmečko dekle in si popravlja belo ruto na glavi. Vsa je žareča, ozira se nazaj, ko da nekoga pričakuje. Njen pogled je nekam vdano boječ. Bohorič jo negibno opazuje.

Nataša je žalostna? Kako naj bo žalostna Nataša? Ne, Nataša ni nikoli žalostna.

Dekle obstane. Rada bi nekaj vprašala.

«Takim pojo fantje po vasi», se zdrzne Bohorič. «To je resnično dekle. Kako globoke so njene oči.»

«Ali ste morda videli koga tod mimo?»

«Vašega fanta?» se odzove Bohorič, pa mu je že žal za te besede, «ne, nikogar ni bilo mimo.»

Rad bi se spustil v pogovor, pa ne ve, kako bi pričel. Njen pogled je preveč resno lep.

«To je dekle», se zavzame. «Kako daleč je posmehljiva mestna Nataša od te vaše neznanke sredi travnika v solncu.»

«Nimam dekleta. Njo pa čaka njen fant. Kako bi ne bili lepi njuni večeri!»

Gleda za njo, ki se z drobnimi koraki speši proti gozdiču.

«Ne grem tja. Tam so Steinovi, moj oče, Petričevi... Kako je zoprno živeti med takimi družinami. — Nataša je s posmehom razkazovala moje pesmi.»

Mrznja ga gloda že vse tri dni in noči. Kakor na preži čaka, da ji vrže v obraz ves svoj prezir. Pa kakor se je obotavljal razodeti svoje zavzetje, prav tako se brani razgaliti svoje sovraštvo. Spodaj v dolini, ves v zelenju, stoji sredi reke stari grad Otok.

*

Vse mize na vrtu pod kostanji so zasedene z gosti. Mladi gostilničar se ustavlja pri mizah odličnejših meščanov, jih sprašuje po njihovih željah in jim sam prinaša jedil in pijač; manj pomembnim pa strežeta dve natakariči. Omizje Steinovih je nemško. Gospa se je danes prvič pokazala v novem, živordečem klobuku. Vsa razvneta se pogovarja z madžarskim častnikom o Dunaju. Mimogrede se prizanesljivo okrene z besedo k sosedi, mladi ženi zdravnika Hočevarja, ki ji je družba Steinovih v čast. Odvetnik bi sicer rad ugovarjal, toda slovanstvo iz njegovih dunajskih dijaških let je med temi ljudmi močno ogroženo. Steinova obžaluje, da mora živeti v tej provinci.

«Natašo pošljemo v Gradec ali na Dunaj. V tukajšnji gimnaziji se bo še pokmetila. Vsak kmet bi danes že študiral.»

Pa jo tolaži madžarski častnik, bledega, izžitega obraza, češ, da bo po zmagi pač vse drugače. Tudi njemu ni ljubo, da se mora njegov sin Walter družiti s tukajšnjimi nevzgojenimi dijaki, ki ne poznajo pravega spoštovanja do avstrijskega orla...

«Vzgoja je pač taka», pripomni gospa Steinova.

«Profesorski zbor bi bilo treba malo ponadzirati.»

Steinova je itak zelo huda na profesorje, ki so neki krivični njenemu ljubljencu Leonu.

Prav zdaj je prišel mimo suplent Modrič. Na vse strani se ozira in išče prostora.

«Povabimo ga k naši mizi», se oglasi Steinova.

Za šalo ga povabijo. In suplent se čuti počaščenega in ves vesel prisede in vdano pritrjuje. In ne da bi ga kdo kaj vprašal, začne hvaliti Walterja kot naravnost čudežnega učenca.

«Pa res niste tako nevarni, gospod profesor, kot se zdite», se pošali Steinova. Častnik pa pripomni: «Ljudi že ukloniš. Ali s prijaznostjo ali pa z bičem. Ali ne, gospod profesor? To je vendar skrivnost vzgojeslovja.» In suplent se šele zvečer zave, da je s pritrditvijo ponižal samega sebe pred to gospodo.

Pri sosednji mizi modruje stari gimnazijski ravnatelj Rupnik. Ves še živi v grški antiki. Vsakomur in povsod hvali kulturno moč grške slovnice. Proslavlja neprecenljivo važnost konservativnosti pri vzgoji državi zvestih podanikov in obžaluje sodobno mladino, ki je preko mere skvarjena. «Včeraj sem zalotil dijaka, ki je skrival pod grško vadnico Tolstega evangelij.»

Jezi se na Tolstega, tega zmedenega starca, in na slovanstvo, ki je zavelo Evropo v svetoven pokolj.

Svetnik Bohorič, Danijelov oče, ga posluša z mirnim nasmehom: «Kaj hočete, mladina naju pa nekoč le preživi, če je nama to prav ali ne. Ljudje, ki se vrnejo s front, bodo najbrže precej drugače gledali na življenje, kot mi stari.»

«Dvanajst mesecev še ne povzroči take spremembe, kaj je zgodovinarju dvanajst mesecev?» odvrne gimnazijski ravnatelj.

«Kdo ve, ali se bodo vrnili točno čez dvanajst mesecev? O, le bojim se..., sicer pa pustimo to.»

«Ali ga vidite, Kamina?» vzklikne trgovec Vrečar. «V Steinovo dužbo so ga sprejeli. Le kaj je temu človeku, da ima povsod dostop. Pa kako domače govori s častnikom. Zdaj je poljubil Steinovi roko... Častnik mu nekaj šepeče. Že odhaja. Kamin ima svoje skrivnosti...»

«Naj bi vzgojitelji,» se obrne svetnik Bohorič h gimnazijskemu ravnatelju, «pazili na take, ne pa na študente, kičitajo Tolstega. Ali ste že slišali zgodbo o tisti veseli vdovi Pirnatovi? Morda se bo še sodišče bavilo s to zadevo. Neki profesor jo seveda priporoča kot vzorno dijaško gospodinjo. Odločno zavračam tak sistem.»

«Kakšen sistem vendar?» odgovarja ravnatelj in si gladi sivo brado. «Sistemi so povsod, tudi pri juristih. Da ne pozabim, zadnjič se je naš prošt hudo razburil zaradi vas, ker ste mu dejali, da bo moral kot priča priseči.»

«Seveda.»

«Prav zato je bil kot prošt osebno užaljen. Ali se mora cerkveni dostojanstvenik šele s prisego zavezati, da bo govoril resnico? Zahtevati od duhovnika prisego, to se pravi, dvomiti o njegovi resnicoljubnosti. Duhovnik mora biti in je že tudi po svojem poklicu čist človek, ki mu moramo na vsako besedo verjeti...»

«Že, teoretično, toda jurist se ne sme zadovoljiti s teorijo.»

«Nemški topovi, recite, kar hočete, bodo odločili vojno,» meni upokojeni profesor Vrabec, ki se je udeležil bojev v Bosni, «Francozi — no, saj vemo. Ves Pariz je, kakor sem slišal, eno samo evropsko zabavišče. Ampak nemška disciplina! Še premalo smo je poskusili. Kar verjemite mi...»

Oglasi se trgovec Vrečar: «Pa Rusi? Še Napoleon jih ni ugnal.»

Koncipijent Novak pa pripomni: «Vojna? O vojni imam svoje misli.»

«Kar nikar jih ne povejte, molk je boljši od zlata», se je nenadoma, ko da je zrastel iz tal, oglasil za njegovim hrbtom Kamin in prisedel. —

*

Tik pred gostilno je Leon zadel ob Danijela, ki se je zamračen vračal.

«Ne bo nič, gospod Danijel, Nataše ni. Kar odšla je, ko je zvedela, da pridete vi. To je pa res huda razprtija», ga je ogovoril fant.

«Tako?» se je Bohorič začudil in se ozrl po vrtu. Videl je same vesele obraze. Videl je mize polne steklenic in krožnikov. Zazdelo se mu je, da so vsi ti stari ljudje samo zato na svetu, da dobro jedo in pijó, o vznemirljivih in grozotnih stvareh pa se pogovarjajo samo zato, da jim pijača še bolj tekne.»

«Tedaj je vse v redu, saj sem si mislil», je spregovoril na glas in pogledal mimo Leona. Stopil je na cesto. — «A kam je odšla Nataša?» ga je trdo vprašal čez čas.

Fant mu je pokazal proti gradu Otoku.

Bohoriča je gnal nemir sovraštva. «Moram jo srečati, moram ji zaklicati zadnjo besedo.»

Vse, kar je doslej zaživel v sebi in v svetu, vsa tema, ki se je spuščala na njegovo življenje, vse rožnato, ki je prikoprnelo iz sanj najslajše skrivnosti, naj se vse to razbije v eni sami črni minuti.

«Saj se že mrači», se je začudil, ko se je ustavil nedaleč od gradiča ob Krki.

«Kako čista veje tišina od teh dreves. O, življenje bi bilo lahko tako lepo! Ne, ne more biti lepo», ga je spet zapekel spomin. «Za hrbtom se ti posmehujejo. Le zakaj, zakaj mi je storila to?»

Neprestano se je v njem menjavalo sočutje s samim seboj z ogorčenjem iz nezasluženega ponižanja. In vendar bi ji morda še zdaj, le če bi jo zagledal pred seboj, le če bi mu rekla eno samo lepo besedo, vse odpustil in jo sprejel vso, kakršna je, spremenljiva, površna in posmehljiva, in bi jo občudoval kot skrivnost, ki mu je tako potrebna. Pa spet ga je prevzelo čuvstvo mržnje. Slednjič pa se je raztogotil nad samim seboj; «vse se je zmedlo v meni.»

Stal je na bregu pri vrbah in se poigraval z vejico. Narahlo je udarjal po vodi, da so se plašili vodni kolobarji. Iz grmiča je odšumela ptica in se v velikem loku spustila na drugem bregu v goščavo, ki je tonila v somračju. Tedaj ga je zdramilo vpitje otrok. Po travniku se je pripodila gruča kmečkih otročajeve, za njimi pa dvanajstletni sin madžarskega častnika, ki je ves divji mahal z dolgo šibo in vpil: «Bauernhund!»

Deklica, ki ni mogla več dohajati bežečih, se je glasno ihteč pred Bohoričem zgrudila na tla. Bohoriča je pretresel ta prizor. Sklonil se je k dekletu, da bi jo pobral, ko je opazil na njenem čelu krvavo liso. «Kaj ti je? Kaj se je zgodilo?» je vprašal preplašene otroke krog sebe.

«Oni tam nas je hotel tepsti. Ančko je zadel s kamnom. Igrali smo se, pa nam je vse hišice podrl. S kamnom jo je», so vpili vsevprek.

«Le čakaj,» je zaklical nekoliko starejši fant in besno zapretil, «boš že dobil svoje.»

Bohorič se je ozrl in zagledal Walterja, ki je še zmerom izživajoče stal tam in vzklikal psovke. Pobožal je jokajočo deklico in pomignil Walterju, naj stopi bliže. Ko je videl okrog sebe splašeno gručo teh otrok, ki so tako zaupno iskali pri njem pomoči pred sirovim tujim fantalinom, se je vse v njem zgostilo v tako močno doživetje, da se je kar spremenil. Zavpila je v njem najgloblja, sama sebi zatajena bolečina iz ljubezni za ponižane in

razžaljene, za krotke in preproste. Ko da je videl v teh otrocih vse te zaničevane in preganjane, še več: videl je krog sebe kri lastne krvi. In iztrgal se mu je gnev proti tem predrznim, nadutim prihajačem, gnev proti sadističnim rušilcem tihih domov, ki jih je postavila ljubezen, upor proti tujstvu, kakor so mu ga orisali in ki ga je po vsem občutil kot poosebljeno zlo.

Komaj zadržujoč svoje razburjenje, je pristopil k Walterju, ki je mogočno in mirno stal, z rokami uprtimi v bok, in s sivimi očmi predrzno gledal vanj.

«Sem pridi!»

«Bitte?»

Poklical ga je nemško. Oni pa se mu je prezirno smehljal.

«Was geht dich das an?»

Tedaj se Bohorič ni mogel več premagati. Planil je k Walterju, ga trdo zgrabil za roko in potegnil k sebi.

«Prosi jih odpuščanja!»

Otroci so zavzeti zrl, kaj se bo zgodilo.

«Prosi!» je Bohorič zakričal in stisnil fanta tako trdo, da je oni zaihtel. Tedaj je zagledal Leona, ki je prihitel po stezici. Ta trenutek je Walter spretno izrabil, da se je izvil Bohoriču in odskočil. Otroci so zavreščali in se porazkropili. Bohorič pa je srdit planil za njim, ga dotekel in podrl na tla. Začela sta se rvati. Bohoriča je obšla slast brezumja. Sovraštvo se je umeknilo neki omotici, ki ga je z vsakim udarcem bolj in bolj zvrto glavljal v posebno pijanost. Sprijem dveh teles, ki sta se prepletli s krčevito vijočimi se rokami, je izzvalo vročično strast sproščanja vseh neizrekljivih tegob in zatajenih uporov. — — —

Nenadoma se mu je zazdelo, da se je vse okrog njega zgrnilo v pošastno tišino. Zavedel se je, da je čisto sam. Neka vznemirljiva somračna daljava je dahnila vanj. Pod njim je ležal njegov nasprotnik kakor mrtev. Globoko stokanje je bil edini glas, ki je trgal prežeč molk. Po bregu proti cesti je tekel Leon in kričal ves iz sebe. Tedaj se je Bohorič osvestil. Brez misli, strahotno brez čuvstva, se je odmaknil nekaj korakov od ležečega. Bal se mu je pogledati v obraz. Tihotapsko se je odstranil in šel po mehki travi proti gozdu. Vso pot se je samo neverjetno čudil. Ko je stopil na cesto, se je predramil v skelečo misel: «Ali sem ga morda preveč?»

Tik pred vhodom v gozd se je že hotel okreniti in vrniti nazaj k vrbam. Tedaj pa je nepričakovano obstal. Pred seboj je zagledal Natašo.

V rožnati obleki je zasijala v prednočje. Široko se je ozrla vanj. Nekaj trenutkov sta se samo gledala.

«Razmršen sem», je šinilo vanj. Zdaj je šele opazil, da ima ovratnico vso strgano. «Vseeno, naj bo karkoli.»

Zvrtinčil ga je val, ki ni bil več ne iz mržnje, ne iz mesečinskega hrepenenja, ampak iz divjega krika po telesu.

«Nataša!» je zaklical in se vrgel proti njej.

Že se je doteknil z rokami, da je ona odskočila in poklicala nekoga ter kot v obrambo zamahnila z roko. Belo se je usločil sijaj njene roke in ugasnil. Za Bohoriča je ugasnil za vedno.

Tedaj pa je kakor iz tal vstal kraj nje neznan gospod, ki se ga je Nataša oklenila. Zamahnil je s palico proti Bohoriču in mu nekaj zaklical. Bohorič je odskočil. Slišal je še, da je Nataša hitela svojemu spremljevalcu nekaj praviti. Nato je zablodil v gozd. In neprestano je mislil: «To je tisti gospod z Dunaja, ki je kupil Leonu album z znamkami.»

*

Zdelo se mu je, da hodi že ure in ure. Češče je prisluhnil, vsak šum ga je navdajal s strahom. Napeto se je zaziral v daljo, kot da nečesa pričakuje. Časa sploh ni občutil. Kar brez povoda je začel spet hiteti, zdaj vročičen in truden, zdaj spet mrzlično veder. Pokrajina na desni strani ceste, polja, gozdovi, Gorjanci na obzorju, vse to lahno predahnjeno z mesečino, se mu je zazdelo čisto novo, tako čudovito, kot še nikoli poprej. Obenem pa ga je navdajal bloden občutek, da beži pred nekim nevidnim preganjalcem. Med hrasti, kjer je bilo tako tiho kot v grobnici, se je ustavil. Naslonil se je na deblo in strmел predse. Nenadoma se je zdrznil. Nejasno je začutil iz bližine prisotnost nečesa tujega. Ozrl se je krog sebe. Ob nasprotnem drevesu je stal Kamin. Bohoriču je zastal krik v prsih. Grbavec se je čudno nasmejal in v mesečini, ki je pronicala skozi vejevje, se mu je obraz odurno pačil. «Vendar sem vas dohitel. Za Boga, Bohorič, kaj se vam je zgodilo? Kaj pa vas je tako upijaniło?»

Bohoriča je ob teh besedah zapustila še poslednja opora samozavesti. Štrto je vzkliknil: «Nesrečen sem!»

«Tedaj sem vas poiskal v pravi uri.»

Molče sta brodila po mesečini čez travnik. Pokrajina je blestela v kristalni sijajini. Bohorič se je nemirno oziral krog sebe in si ni upal nadaljevati z besedo. Kamin je stopal kraj njega in potrpežljivo čakal ugodne prilike, kdaj se mu mladi človek razodene. Dospela sta iz gozda na vrh pobočja in se ustavila pri stari kapelici.

«Pa kaj vam je nocoj, Bohorič?» je spregovoril Kamin.

Bohorič je brezizrazno gledal v srebrno bleščečo dolino.

«O, da bi večno trajalo to gledanje!» je vzkliknil, strmeč na mesečinsko morje, ki se je zajedalo v gozdove in gore.

«Kar govorite, Bohorič. Tudi jaz sem že v sebi marsikaj pretrpel, česar niti ne slutite. Pa sem se osvobodil, ko sem se ubil. Nikar ne mislite, da sem res samo tisto, za kar me imajo ljudje. Mislite res, da sem suženj, ki za denar vohunim za razne ženske in može? Ne! Ni res! Samo na videz se jim dajem teptati. O, da bi vedeli, kako jih imam na vrvici, vso to ugledno, gosposko drhal! Ali veste, da se me boje? Imajo še precej moraličnega čuta. Da sem nevaren človek, mislite? Sem, marsikomu. Tistim, ki so že v mreži, pomagam zadržniti, da se zaduše. A vi, Bohorič, se iztrgajte iz mreže. Moj Bog, saj ste še otrok. Še utegnete! Ali mi zaupate ali ne? Saj me ne poznate. Nocoj govorim z vami, kakor niste pričakovali. Nocoj nisva pri «Črnem vranu». Kadar mi stopi duša na prag nekega čisto drugega življenja, sem tak. Boste morda že še vse zvedeli. Takrat se me spomnite. Z boljšo mislijo, kot ste se me morda doslej. Samo zdaj me nikar ne sprašujte. Kako vam je, Bohorič?»

Bohorič se je nehote zaupno ozrl vanj. In čudo: prav zdaj se mu je zazdelo, da je ves spremenjen. Nekaj človeško dobrega je sijalo iz teh oči, ki jih je poznal doslej samo v ōdurni zlobi. In začel je pripovedovati. Pripovedoval je kot še nikomur doslej vsa svoja doživljanja od one noči, ko sta se s Kaminom prvič našla, pa do nocojšnjega dogodka v gozdu.

«V meni, Kamin, je neka strašna žeja po lepoti. Ne vem, kako jo utešiti. Bežim iz sanj v sanje, pa je vse zaman.»

Kamin se je lahno nasmehnil. «Ni to želja po lepoti. To vre mlada kri, dragi moj. Vse to bo prešlo. Zdaj se vdajate trenutnim čustvenim dražljajem in vplivom, samo struna ste, ki jo vznemiri že vsak veter. In mislite, da hrepenite po lepoti, ne: — lepota je drugod. Tudi jaz sem jo iskal. Slutim jo. Našel pa je ne bom nikoli. Zato sem izprijenec. Res, v dnu duše sem blodnež. Vem, v skladnosti je lepota, v čistem stiku z življenjem je lepota, druge ni. Vse drugo je valovanje krvi. Ali prav zato, ker vem, da je tako in da ne more biti drugače, sem razsut človek. Nikoli ne bom zaživel po svoje. Odtod moje sovraštvo do ljudi. In do življenja. Zaznamovanec sem», je trpko rezko pristavil.

Bohorič je zavzeto poslušal. Polastila se ga je nepremagljiva radovednost, kaj neki je vse ta človek doživel. Kakšna prošlost se skriva v siju njegovih oči? Kakšne misli, namere se gneto in plete za tem strmim čelom, po katerem drsi lunina svetloba kot

po steni skalnega pobočja? Neznaten se je zazdel v primeri s tem zagonetnim človekom.

«Sicer pa, kaj vse vas še čaka, Bohorič. Drugo leto vas utegnejo še poklicati k vojakom. To bo za vas definitiven konec vsem iluzijam. Boga zahvalite za tak konec.» Spet se mu je spačil obraz v škodoželjnem usmevu.

«Le naj vas zadene. Poglavitno je, da umete trpljenje izkoristiti. Vse mora umreti, vse. Človek ni zato na svetu, da bi si ogradil dom, iz katerega bi ne stopil več, marveč da dovrši pot nakazanega mu romanja.»

«Tako je prav,» mu je prikimaval Bohorič, «pa naj se zgodi karkoli. Samo meni se je prežgodaj razsulo. Zakaj pa so ti ljudje tako srečni?»

«Kdo neki? Za vruga, pa menda ne mislite teh, ki smo jih videli danes v št. Petru? Ali ste še otrok! V njih sobe pogledajte, v njihova skrivališča, pa jih boste kmalu nehali zavidati.»

Vračala sta se po Kapiteljskem marofu. Bohorič je pokazal na nizko hišico, ki so nanjo metale veje kostanjev dolge sence.

«Glejte, Kamin», se je spomnil. «Tu je stanoval Kette. V tisti tesni sobici je pisal pesmi. Vidite, tam na griču pa stoji ponosita vila Angela, tam stanuje spoštovana meščanska gospa Angela, nekdanja Kettejeva sanja. O, daleč je iz pesnikove tesne izbe do bogatega stanovanja v vili. Morda je sploh ni poti, ki bi vodila iz sanj v uresničenje. Kako bi se sicer rodila pesem?»

«Iluzija! Pesem je iluzija», je zamahnil Kamin.

«A kje pa je potem rešitev? Povejte mi! Kam naj se reši človek, kakršen sem jaz?»

Kamin se je ustavil in široko pogledal Bohoriča.

«Za vas je rešitev v teozofiji.»

Bohorič ga ni razumel.

«V črni magiji. Ne, dragi, danes še niste zreli, da bi me razumeli. Ali na najboljši poti ste, da vam bom nekoč odkril pot do črne magije. Prej se morate zrušiti do tal.»

*

«Kaj bi se vam zgodilo! Ubili ga niste», tolaži Kamin Bohoriča, ki mu je vino že spet razpalilo mračno domišljijo, da se mu neprestano povrača v spomin prizor na travniku. Gostilniška soba je zatohla in zakajena. Pri razglašenem klavirju sedi star vese-ljak in tolče po tipkah fantazijo iz «Carmen». Divje, okrutno, zmaličeno. Utrujena točajka se predrzno šali z gospodom iz dav-karije. Iz veže se sliši gostilničar, ki vpije na svojo ženo.

«Kaj je z menoj, kaj je z menoj?» se Bohorič blodno sprašuje. Njegov tovariš se naslanja na zid in smehlja. Z eno roko lovi točajko, ki se mu razigrano krohoče.

«Nekdo tolče po tipkah, da bi ubil v sebi žalost», spregovori Bohorič in zdi se mu, da sedi sam pri klavirju in tolče po sebi.

Carmen... Carmen... Carmen...

Posluša ves omotičen od žalosti in pijače in buden sanja.

«Kličejo me. Iz motnih daljav me kličejo. Kdo ste, vešče? Kdo ste, duhovi? Kdo ste, vranci iskri? Korenine ječe. Zemlja me kliče. Zemlja kriči. Vse gori, vse gori. Zemlja je dehteča kot ženski lasje, kot godba trav in zarij, zvezd in vodâ. Nataša, Nataša! Kaj je z menoj?»

Nekdo pripeva. Klavir je utihnil. Spet je nekdo udaril po tipkah.

«O, mein verlorenes Glück,
Kehr zurück, kehr zurück!»

«Vihre, požari, nevihte, oviharite me, opožarite me, pokončajte moje besneče srce!»

Kakor v sanjah vidi pred sabo ples mučnih podob: gruča ljudi se gnete krog njega. Smejó se in kar tresó od veselja. Neka gospa jim čita nekaj nad vse zabavnega: Bohoričeve prve pesmi Nataši. In spet jih popade krohot, vedno gostejša je množica, tudi njegovi prijatelji so zraven. Rogajo se mu in plešejo krog njega. Od strani pa opazujeta ta divji prizor Nataša in njen spremljevalec, bogati Dunajčan.

Nenadoma je Bohorič ves bled, poten v čelo in z razmršenimi lasmi plane kvišku in se opoteče po sobi. Stopil je h igralcu in ga odrinil.

«Zdaj zaigram jaz!» je zaklical.

Danijel je udaril na tipke, trdo, sunkovito. Splašeni nizki zvoki so se razpodili. Vsi so osupnili. Potem je omahnil. Od miz so priskočili, da bi ga dvignili.

Zdelo se mu je, da plove skozi pravljično deželo, s skrivnostnimi gozdovi, z gradovi na visokih pečinah, ob tihih vodah in sanjajočih jezerih s srebrnimi ravninami, ki se na obzorju prelivajo v večnost. Mimo so šelestela drevesa, bedéča nad viharnimi kotanjami. Neslo ga je preko pobočij in prepadov, z blazno brzino je drvel skozi črne predore, padal na pogorišča, vsa obzorja so bila zaslonjena z ogromnimi požari. Tedaj se je vse stemnilo, samo v dalji je trenutno zatrepetaló nekaj belega. Zazvenelo je kot srebro. Bela roka je presekala gosto mrakovje. In vnóvič je sijaj bele roke ugasnil. Tema... tema... tema... Spušča se vse niže, vse niže. Zdaj ni več ločil valov nóči od valov reke. Morda

je črno valoval njegov duh. Zdaj se je nekdo zakrohotal. Vrezec? Barbič? Kamin? Ko da je zarezgetal ogromen črn konj. Nekdo je zajokal:

«O, mein verlorenes Glück,
Kehr zurück, kehr zurück!»

In ta, ki joka, in ta, ki se divje krohoče, je Bohorič sam. Potem se je vse pretopilo v bučanje, v katerem je utonila zavest.

(Dalje prihodnjič.)

POMEN ALOJZIJA JIRÁSKA V ČEŠKI NARODNI KULTURI

(1851 — † 12. III. 1930.)

V. B U R I Á N

ZAlojzijem Jiráskom je izgubil češkoslovaški narod eno izmed najdražjih in najbolj popularnih osebnosti zadnjega polstoletja. Poleg predsednika Masaryka je bil baš on najbolj znan skoro po vsej češkoslovaški zemlji, in sicer ne samo v literarnih, političnih, meščanskih krogih in med inteligenco, temveč tudi med vrstami mestnega delavstva kakor tudi preprostega ljudstva na deželi do najzakotnejših gorskih vasic. Skratka: Jiráska so poznali ali vsaj slišali o njem ne le v mestih, marveč tudi na deželi, in sicer ne samo na Češkem, kjer je deloval, temveč tudi na Moravskem in v Šleziji in v dobi pred svetovno vojno tudi v bratski Slovaški. Ni torej čuda, da je njegova smrt kljub temu, da se je vedelo za njegovo bolezen, globoko pretresla ves češkoslovaški narod. Od smrti »drugega očeta domovine«, Františka Palackega, ni bilo v Češkoslovaški tako vsenarodnega žalovanja po pokojnem, kakor baš po Jirásku. Njegov pogreb in številna udeležba iz vseh delov Češkoslovaške sta temu najvidnejši priči. Po pravici se je torej o njem pisalo kot o kraljevskem pogrebu. Kajti s tako udeležbo in žalovanjem vsega naroda se pokopujejo res samo kralji! In Alojzij Jirásek si je popolnoma zaslužil vse te časti, kajti njegove zasluge za češki narod so nedvomno vprav kraljevske.

Jirásek je bil sin preprostega ljudstva, doma s severne Češke, kjer se je od davna čutil nevarni pritisk germanstva. Po svojem poklicu je bil srednješolski profesor, ki mu nadrejeni avstrijski uradi zaradi njegovega pisateljskega delovanja seveda nikdar niso bili naklonjeni, in šele po prevratu nekaj časa tudi češki senator, kjer pa pri drugih volitvah ni več kandidiral, želeč si kakor vedno le mesta ob strani. A ta preprosti, podeželski človek, kakršen je

Zavite aleje vodijo tod navzdolž in počez.
Za temnim listjem pa modro nebo se odpira.

Ljudje, ki ljubili so tukaj, so šele pred kratkim odšli
— njih kretnje živijo še, zanje nikjer ni grobov —
nedavno šele iz teh zavitih poti.
Sledi so izbrisala mehka krila vetrov.

Med gostim drevjem so tihe, bele poti,
na drobnem pesku koraki šumijo
in svetli fantomi oblakov, dreves in ljudi
potujejo mimo mene in v mraku bledijo.

Ker duhovi so v pestrih sencah in v duhu cvetic.
Iz misli mrtvih ljudi ta krasota izvira.
Še čuti njih dih in božajoči glas govoric
v toploti vsaka roža, ki tod se odpira.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

III.

Jerman se je vrnil po bolezni močno spremenjen. Kazal je vse znake tistega prerojenja v sebi, ki utegne človeku za dolgo vrsto let preusmeriti njegovo življenje. Prišedši na svoj dom se je zelo živahno pozdravil z gospo Pirnatovo in ji ni niti z besedico opomnil tistega večera, ko je tako nenadoma in zagonetno odpotovala s Kaminom. Tudi ona je bila videti vedra in zanimalo jo je izvedeti, kako se je imel pri starših. Kramljala sta pozno v noč. Neprijetno pa je občutila, da se je Jerman tako poredkoma in kot brez zanimanja ozrl vanjo. Zdelo se ji je, da namenoma prezira njene poglede, ki so prežavo iskali na njegovem obrazu poteze nekdanjega nemira neutešitve. Pravil ji je docela nemogoče stvari: da se namerava posvetiti telovadbi in sportu, da preneha kaditi in da bo odslej hodil zgodaj spat in vstajal že ob štirih zjutraj, odložil knjige in se ob prostem času rajši poskušal z delom z rokami.

«Tako bo. Mora biti!» se je razgreval in zrl predse proti oknu, kakor da govori samemu sebi in bi se rad še bolj potrdil v svojih načrtih. «Nočem več misliti na preteklost. Tudi zdravnik mi je priporočal telesno delo. Saj sem prav za prav že zdavnaj hotel zdravo živeti, samo odločiti se nisem upal. Vse, kar sem mislil in pisal, je bilo samo iz zagrenjenosti in nemoči. Veliko tovarišev

bom zbral okrog sebe. Vse dni bomo na Krki. Plavanje in veslanje bo odslej moja zabava. Ampak, gospa, vi se smejete! Seveda se smejete. Mi ne verjamete? Še druge bom spreobrnil. Bohorič se mi bo prvi priključil. On še ni v sebi zabredel tako globoko, da bi se moral s tako težavo boriti za zdravje kakor jaz. Z zdravnikom sva mnogo govorila o takih zablodah. In Schumann tam na steni bomo tudi sneli. Svoje zdravje smo zamenjali z bolnim sanjarstvom.»

«O, ti gorečnejš», se je izzivalno zasmejala gospa Pirnatova. «Če bo le držalo vse to. Prav, prav. Zdaj vas imam še rajša. Kdo bi si bil mislil, da se je moj študent tako spremenil.»

Prijela ga je za roko in zasekala vanj pogled prikrite strasti.

«Ne tako, gospa,» jo je Jerman ostro ošinil in odmaknil njeno roko.

Močno je zardela. Za trenutek se je zmedla ob njegovi tako nepričakovani odpornosti, osupla in užaljena se je skušala prikriti s tem, da je vnovič s predrzno vsiljivostjo preodela strast z navidez nedolžno nagajivostjo.

«Prosim, gospa, pustite me», je Jerman ponovil in vstal. Drug drugega sta merila s pogledi.

«Kaj pa vam je spet?» je spregovorila, zamajala z glavo in mirno čudeč se, kakor da njegovega odpora ne razume, pričakujoč, da se bo spet omajal in se osmešil pred seboj in njo.

«Vidite, gospa,» je odvrnil vznemirjeno, čeprav se je trudil, da bi ostal odločen, «tudi o tem sem premišljal doma.»

«O čem vendar? Res vas ne razumem», se je zavzela tako prostodušno, da sprva ni našel besede v odgovor.

«Saj veste o čem. Mene razburja in tudi prav ni tako. Ne, ne, ni prav. Preselil se bom.» Razburjeno si je prižgal cigareto in se ozrl vanjo skoro proseče.

«Že spet kadite, a pravkar ste dejali, da ne boste več. O, vaši sklepi», se je iznova pošalila.

Samogibno je povetil cigareto in jo stlačil v pepelnik.

«Torej, preseliti se nameravate. No, dobro. Samo, da bi vedela, čemu. S čim ste nezadovoljni?»

«Poglejte, gospa, razumite vendar. Saj to, kakor je med nama, to je podobno že ... vidite, preveč sva si domača», je kar kriknil in se zganil, pripravljen na vse.

«Dovolite, Jerman, ali naj bo to nedostojna šala ali pa grda žalitev?» je zasekala strogo.

«Ampak, gospa!»

«No, prosim, jasnosti hočem. Tu gre za mojo čast.»

«A saj nisem hotel, saj me vendar poznate, da ...»

«Govorite, govorite.»

Molčal je in se zagrizel v ustnice.

«Oprostite, če sem vas žalil.»

«Užalili ste me. Do te ure mi še ni nihče na svetu očital kaj takega. Zato, ker se vam bila kakor sestra, ker sem vedela, kako ste potrebni obzirnosti in nege... ne, tega ne bi pričakovala. S kako mislijo ste pa prav za prav sprejemali mojo naklonjenost? Da sem morala doživeti to razočaranje. Ali sem vzela na svoje stanovanje pokvarjenega dijaka, ki se le hlina bolnika? O, da sem bila tako zaupljiva. Zdaj celo želim, da se preselite, ker po takem razgovoru ne morem in ne smem več dovoliti, da ostanete še tu.»

Ko pa je le še molčal, se je razvnela: «Zares neverjetno! Kaj ste si vendar domišljali!»

«Bilo mi je žal za vas. Jaz trpim zaradi vas, vse od onega dne, ko ste odšli s tistim človekom, s Kaminom», je vztrepetal.

«Kaj!» Srd ji je pognal kri v lice. «Jerman, kdo vam je dal pravico, da se brigade za moja pota? Mar si celo domišljate, da sem zaljubljena v vas? V dijaka, v takega!» Tlesnila je z rokami in se ni mogla zdržati nenadnega smeha. In ko ga je videla, kako je prebledel, kako se je naslonil na zid in zastrmel topo vanjo, jo je obšla neka objestna razigranost, ki je mejila že na sladost. Tedaj pa se je nenadoma zavedela. Pokrila si je obraz z rokami in pričela ihteti. Jerman se ni mogel premagovati več.

«Za božjo voljo, gospa, odpustite mi, hudo mi je. Tako hudo mi je.» — Ona pa je brez odgovora odšla v svojo sobo.

*

«Bohoriča sem potreben», je začustvoval drugi dan, ko se je odpravil k svojemu tovarišu, s katerim se še ni sestal, odkar se je vrnil domov. Zaželel si je njegove mladostnosti, čeprav je slutil, da se tudi v Bohoriču prebujata nočni človek.

«Saj me ne bo niti razumel. Pa tudi pripovedoval mu ne bom. Samo da ga vidim enotnega, kakor jaz ne bom nikoli.»

Prav za prav pa je želel človeka, ki bi mu mogel povedati čisto resnico o Mariji Pirnatovi in o njem samem. Zdaj, ko je bil sam, se mu je za trenutke spet odkrila samozavest in čutil je, da še ni izgubljen. Še bo rešil zdravje in bo, kakor je sklenil v navalu svetlega spoznanja, začel živeti brez vseh motenj in omahovanj. Našel pa je proti pričakovanju svojega prijatelja mrkega in redkobesednega.

«Morda me izključijo iz šole», je dejal, mračno zroč predse, ko je Jermanu pojasnil svoj dogodek na travniku pri Šentpetru.

«Pretepsti sina avstrijskega častnika! Pa bi ga še in še. Samo zaradi očeta mi je težko. Kaj misliš, da mu je bilo prijetno, ponižati se in prositi zame pri profesorjih, ki so morali uvesti strogo preiskavo? Ne samo to. Vsa zadeva je zanj, kot državnega uradnika, skrajno mučna, ker ga že itak sumijo protiaustrijskega mišljenja. Madžar hoče zadoščenja. On ne bo odnehal... O, da bi nikoli ne bil srečal Nataše! Kako je zdaj vse pustilo. Kar nekam osamelega se čuti človek po takem dogodku, ko se raztaborijo ljudje v sovraštva. Grdo in kalno je vse to. Samo osvajati bi še želel. Osvajati in mučiti. Po lepoti sem nekoč hrepenel, po mirni, tihi lepoti. Kakšna samoprevara. Lepota je samo v diru, v osvajanju, v zmagi. O, kako razumem Vrezca. Posmehniti se trenutku, ki je za tabo, v zavesti, da bo prihodnji še vse sijajnejši! Venomer nadkriljevati. Lepota je moč. Pa kaj, to samo govorim, sebi v tolažbo, da bi pozabil, kaj me čaka, če me res izključijo...»

Bohorič je bil s samim seboj tako zaposlen, da Jermana niti vprašal ni po njegovih doživljajih. Razočaran se je Jerman poslovil. Domov ni stopil. Bal se je srečanja z gospo Marijo. Slutil je, da se utegne med njima ob najmanjšem povodu spet ponoviti zadnji prizor, morda v čisto novi obliki; bolj kot kdaj prej je v srcu klical to zase zagonetno ženo, ki se ji je nagonsko odmikal.

*

Bohorič in Zorec sta se vračala s sprehoda iz Ločne.

«Ne vem, kaj je z vami vsemi,» je Zorec modroval, «s teboj, z Barbičem in z Jermanom. Lene vode vsi skupaj. So pa bili prejšnji letniki vsi drugačni. Mi še krožka ne spravimo skupaj, kaj šele organizacijo. Le vprašaj tiste, ki so študirali zadnja leta pred vojno — omladince. Tudi v Novem mestu je njihova beseda zalegla. Vojna še ne opravičuje naše lenobe. Prav zdaj bi se morali šele z vnemo pripravljati na bodočo akcijo. Vojne bo konec — in tedaj?»

«Saj to ni zaradi vojne, lenoba, ki nam jo očitaš. To sploh ni lenoba. Mi smo usmerjeni čisto drugam.»

«Drugam? Kaj še! Okrog samega sebe se vrtiš. In Jerman prav tako in Barbič... Vrezec pa je vrhu tega še član Marijine družbe. Pomisli, Vrezec član Marijine družbe! Zaradi Vrezca si ne bom belil glave. Jerman je pač bolan. Ampak Barbič, tako oster duh — pa kaj, v knjigah tiči. Ta misli, da še pred smrtjo ne bo dovolj pripravljen za življenje? Sami teoretiki ste.»

Izza ovinka je zašumelo kakor zamolkla molitev, ki je čezdalje bolj naraščala. Zagledala sta dolg spreved starih mož, žena

in deklet, ki so stopali odkritih in sklonjenih glav, z rožnimi venci v roki, mrmrajoč molitve. Vodial jih je frančiškan o. Hilarij, predsednik Marijine družbe. Ponosno, z dvignjeno glavo, je korakal pred to množico, uživajoč slast vodnika. Njegove sive oči so se zapovedovalno ozirale po mimoidočih, te sive oči, ki so izražale neko ukazovalnost, pobožnjaštvo in premetenost hkratu. Zorec je prezirno ošinil tega moža, ki je slovel kot ustanovitelj in vodja različnih bratovščin in družb.

«Na, tu vidiš, Bohorič, kako zna ta človek zbirati čredo okoli sebe — ti in tvoji pa se vrtite okoli nekih sanjskih simbolov.»

«Meni ta človek ugaja,» je spregovoril Bohorič, «močan je in zna prikleniti ljudi in jih upogibati po svoji volji.»

«Pa on je vendar naš nasprotnik, Danijel!»

«Saj. Vidiš, v tem ravno se najino gledanje razlikuje, Zorec. Ti si od tistih, ki stoje v nekem taboru. Sodiš, gledaš samo iz svojega šotora, mene pa zamami moč sama, pa naj se pojavi kjerkoli in v kakršnikoli obliki, sila, ki je tako nadpovprečna, da je lepa. Zame je lep tudi požar, ki uničuje. Lepa je tišina neskončnosti, prav tako kot divjanje viharja.»

«A človek s takim naziranjem se ne more pridružiti nobeni stranki. To je navsezadnje lahko opravičilo tudi za neznačajnost.»

Bohorič mu sploh ni odgovoril. Zorec pa je spet nadaljeval svoje modrovanje in mu razlagal zgodovino dijaških pokretov. Ko sta prišla že blizu doma, se je Bohorič, ki ga je potrpežljivo poslušal, nenadoma zresnil:

«Veš, vse to tvoje naprednjaštvo je komedija, pa še prav epigonska. Mene nikar ne kliči v svoj azil za črednike.» Zorec ga je pogledal. Začudenje se mu je razpršilo z lic, ko je videl, da se Bohorič nikakor ne šali. Videlo se je, da se je moral kar nekam premagati, ko je zaklical Bohoriču:

«Ti si neznačajnej!»

Bohorič pa je samo prezirno zamahnil z roko, kakor je imel ob takih prilikah navado Vrezec. In tako sta se razšla.

*

Časniki in lepaki so prinesli važno uradno opozorilo, da «morajo oblastva strogo nadzirati potujoče brezdomce, ki se sumljivo pojavljajo po vaseh in mestih: potepuhi, kotlarji, krošnjarji, begunci, katere je treba spremljati z vso pozornostjo, kljub morebitni prištnosti legitimacijskih listin. Brezpogojno je prepovedano vsako izpraševanje moštva na železniških prevozih, po smeri in cilju transporta. Zasledovanje preoblečenih vohunov, ki iščejo podatkov o moči, o postojankah, o dovažanju avstrijskih čet, o uredbah in transportih ranjencev ...»

Ovaduhi so se zgenili. Zdaj je bilo tako rekoč zakonito dovoljeno ovajati. Nekateri so izostrili svojo pozornost do neverjetne tenkovestnosti. Strah in vznemirjenje sta se polastila prebivalstva. Potnik, ki se je ustavil na mostu, na križišču cest, na prehodu čez železniško progo, je bil vedno v nevarnosti, da ga primejo kot sumljivega izsledovalca v službi sovražne države. Toda sumničenje poštenih varihov reda se je skrivaj usmerilo tudi proti takim domačinom, ki so ali pali v nemilost pri njih ali pa nenadoma začeli izdajati zanje tako neprimerno visoke vsote denarja, ki so ga mogli prejeti samo iz temnih rok. Kakor da bi se zarotniško zmenili, so se začeli nekateri zanimati za grbavca Kamina, ki je že od nekdanj veljal za človeka temne preteklosti in je bil prav zaradi svoje zagonetnosti pri vseh osovražen. Tako so si že dolgo šepetali, da prejema mož visoka nakazila, ki jim živ krst ni vedel vira. Drugi spet so si kimaje pripovedovali, da je mož skoro vsako noč z doma, da sprejema pri sebi obiske nezancev, ki se mudijo pri njem do jutra. Nekateri so ga tudi že videli v družbi z avstrijskimi častniki, kar je spet vzbudilo nasprotno sumnjo, da ovaja politično nezanesljive državljane. Oblastva so prejemale sprva anonimne pritožbe, okrepljene z najbolj fantastičnimi podatki, na katere se niso mogla ozirati, pač pa so se začela zanimati za Kamina šele na izrečno ovadbo, da so ga videli že vnovič v zaupnem pogovoru z dvema klatežema, ki so ju orožniki prijeli v bližini predora nad Krko.

Prav zdaj, ko so časovni dogodki tako razburjali mesto, pa sta se Bohorič in Vrezec srečavala v svetu, ki je bil visoko iznad tega okolja.

Bohorič se je zdaj shajal samo še z Vrezcem, na katerega ga je jelo vezati celo neko čuvstvo zaupnosti. K njemu ga je privedla želja po razgibanosti, ki jo je tako potreboval potem, ko je doživel v sebi polom. Tudi Vrezec se je do njega močno spremenil. Kakor v opravičilo za prvi sovražni pogovor med njima, mu je dejal zdaj:

«Bohorič, veš, zakaj sem ti ondan tako trdo govoril? Zdaj ti lahko povem, ker vidim, da mi nisi zameril; takó sem spoznal, da si širok človek, ki mi bo lahko sledil.»

Pod večer sta se sprehajala na poti proti Grmu in Bohorič je občudovaje sprejemal zanos tega mladega fanta.

«Bohorič, da veš za mojo neprestano borbo s tujcem v meni! O, vedno gledati se in meriti, biti samemu sebi največji sovražnik in najstrožji sodnik in vendar ne ohrometi v miselnosti, temveč zapeti iz sebe pesem, divjo kot kri. Izstopiti iz družbe ljudi, pa ne

v osamelosti, ki je dediščina slabičev, ampak v samoto moči. Ple-sati v samoti svojega sveta božjastno divje kot derviš, biti čarov-nik v peklu, biti samemu sebi ubijalec in hkratu stvarnik novega vesolja.»

Pokazal je Bohoriču odlomke iz svojega zapisnika, kjer je zbiral citate iz velikih mislecev in pesnikov, primerjal z njimi zapiske svojega razvoja in se meril in vzporejal ž njimi.

«Pa to so samo stopnje. To so samo kilometrska znamenja na moji poti v neskončnost. Povratka ni. Ta znamenja vzhajajo in zahajajo kot zvezde, sijoče meni na čast. Človek, ki je vstal iz sebe, se igra z zvezdami svojih razodetij in ni mu žal zatonov, ker ve, da ga bodo sprejela še žarnejša osončja.»

Bohorič bi ga tako poslušal ure in ure. Ugajala mu je opaja-joča samozavest tega človeka, ki si ni nikoli prizanašal. Čudil se je, odkod in kako se je izoblikoval Vrezec, ki je izseval neki ne-človeški fluid. Vrezec pa mu je kar mimogrede kaj povedal o sebi, o zasmehu sošolcev, ki so ga prva leta odrivali iz svoje družbe. Preplašen se jim je umikal, ker se jim je čutil manjvrednega. Ko pa je odkril v sebi, da se tako bistveno razlikuje od njih, se je osamosvojil. Leta in leta se je vzgajal v voljo, rasel je ob naj-neznatnejših poskusih. Če je prej povešal poglede, se je zdaj vzravnal in vsakemu predrzno pogledal v oči. V nekaj letih se je docela spremenilo razmerje med njim in tovariši. Nikdo se mu ni upal več javno posmehovati. Do deklet se je vedel drzno, ni se jim razdajal v čuvstvih, ledeno hladen se je igral z njimi v po-govorih.

«Zdaj čitam Lombrosovo 'Genie und Irrsinn', to je zame močna knjiga, iz katere sem se mnogo naučil.»

In pripovedoval mu je o Tassu, o Napoleonu, o Gogolju, o Poeju in o Dostojevskem.

«Sami satanski božjastniki. Vrag je, če si zapišeš dušo nevid-nemu čarodeju. Pazi se, Bohorič. Umetnost ni uspavalno sredstvo za zajetne meščane, pa tudi ne bojno orožje množic. Umetnost je krik demonske radosti človeka, ki pleše skozi vse svetove.»

Tako sta se shajala ob večerih, ko je sijala skozi drevje prva mesečina. V teh urah je Bohorič zaživel sproščeno in v neki opoj-nosti, ki je sevala iz dvojnega gledanja v svetove brezosebnega življenja. Vsako drevo, vsak grm, pot po parku, utripanje trav-nikov in polj, tihe hiše in vile z razsvetljenimi okni, vse to se je pred njima pretvarjalo v drzne prispodobе in tajnovita znamenja za hrepenenje po življenju, ki se nikoli ne uresniči.

*

Bohorič se je odpravil k Jermanu, o katerem mu je povedal Vrezec, da piše drame. Našel ga je v postelji z vročino. Roka, ki mu jo je dal, je bila razpaljena in trudna. Šele, ko mu je Bohorič začel govoriti o njegovi pesnitvi, se je zdramil iz mračnega polsna.

«Morda jo dovršim. Videl boš. Če drugega ne, vsaj to dosežem.»

Kakor da gleda privid, je govoril sunkovito mrzlično: «Živo jih vidim pred seboj: večnega romarja, ki išče solčno zemljo, vilinsko Vesno, ki se sprehaja med gredami opojnih rož v tišini zvezdne noči, plazečega se črnega tujca, ki jo hoče ugrabiti. Borba med svetlobo in temo, borba med pesmijo in nasiljem. Zveneti mora kot bron, kadar oznanja v stolpu vstajenje solnca. Zvok, ki kliče Boga. O Bogu sem pisal.»

«O Bogu?» se je Bohorič zavzel. «O kakšnem Bogu?»

«Ne veruješ vanj?» je Jerman skoro kriknil in otožen smehljaj mu je dahn timer na upala lica.

«Kaj naj verujem?» se je zavzel Bohorič. «Bog? Ne vem. Abstrakten pojem. Vem samo, kako so lepa telesa, telesa človeka, živali, rastlin, zemlje, zvezd. V njih iščem tiste večnosti, ki nam vznbuja nemir brez konca.»

«Srečen človek si, Danijel. Krivo vero učiš, pa vendar te blagrujem. Ali pa boš tudi v tej veri ostal vse do konca?»

«Za božjo voljo!» je kriknil Bohorič nervozno. «Kaj me vsi venomer motite s temi namigavanji na neke skrivnosti. V nekih trenutkih se mi zdite vi vsi, Vrezec, Kamin in ti, tako drug drugemu podobni, kakor da ste se tajno domenili, da hočete neprestano gledati na svet kot na motno zagonetko. Jaz pa hočem jasnosti, ne pa zmerom novih hipotez. Dovolj sem že blodil v ugibanjih.»

«Jasnosti hočeš? Sam pa boš padel v še gostejša somračja, prav zato, ker se jih bojiš.»

«Ne! To, kar sem v zadnjih dneh doživel, mi je odkrilo spoznanje v sebi: samo solnca želim in same radosti okrog sebe.»

«Marsikaj vem o tebi, Danijel.»

«Po Vrezcu morda? A kaj ti je pravil o meni?»

«Ti si vendarle realist. Res, kljub vsemu si realist. Nataša ti je bilo dekle. Zahrepenel si po njej, po vsej, kakršna je. Odbila sta se drug od drugega in ti trpiš zaradi tega čisto zunanjega dejstva. Z menoj pa je vse drugače... Poskušal sem, zama, zama.»

«Kaj je zama?»

German mu ni odgovoril, znižal je svoj glas v šepet: «Danijel, nikoli ne boš dočutil češčenja device Marije.»

Bohorič ni vedel, kaj naj mu odgovori. Ostro se je ozrl vanj, da bi videl, ali ne govori v blodnji.

«Vse ti povem, Danijel, kaj naj skrivam še? Saj jo poznaš... Marijo Pirnatovo. Groza me je pred njo. Ali si že slišal o indijski boginji Maji? Marija je odblesk božje lepote. Njenega telesa se bojim. Ta zavest, da je vsa dobra, da je vsa čista z menoj in da je vendar telesna! Spomin na ono noč, ko jo je odvedel Kamin, vrta in gloda v meni. Ničesar ne vem, ničesar nočem slišati, moja domišljija je vsa zmedena in noči so zame včasih prestrašne. Užalil sem jo. Ali je mogoče, da je res vsa čista, ali pa je morda babilonska? O, da je edina, ki bi mogel verovati vanjo do konca dni! Ali je Eva ali je Marija? Tu hočem jasnosti. Videti jo hočem, kako bo pala, kako se bo razvnela v strasti, samo da ne bi več veroval vanjo. To slutim, vidiš, to slutim, zato iščem rešitve drugod, onkraj. Naj bo konec teh blaznih ugibanj. Saj vem, šla bo po poti, ki ji je določena, spomnila se me bo samo kot bolnega študenta, ki je stanoval pri njej. Samo tako se me bo spomnila. Saj vem, kako ji je vztrepetala roka, ko sem jo prvič poljubil. Kako pa bo šele vztrepetala, ko jo bo srečal mož, ki nosi zdravje in moč tega sveta! Usmiljena je z menoj, moj Bog, kako strašno je to razkritje! A Eva ne more in ne sme biti usmiljena, jaz pa bi hotel doživeti ženo, ki je Eva in Marija v eni osebi. Ali ni lepa, povej, Danijel?»

«Lepa je, zelo je lepa», je kakor samogibno pritrdil Bohorič pod njegovim vplivom.

«Vidiš, prav zato pojde mimo mene. Jaz bi pa hotel, da bi bila samo predmet mojega čistega gledanja. A lepo telo izziva. Samo kliče po uničenju. O, da bi bila bolna kakor jaz! Še bolj nego jaz. Da bi ne mogla več v svet, da bi ne mogla več iz te sobe. Ne, ne, saj blaznim, blaznim.»

Oči so se mu zagledale nekam daleč. Vročično je izšepetal: «Danijel, poglavitnega ne veš še. Jaz sem dedno obremenjen.»

Nekaj trenutkov sta se gledala nemo, par neznosnih sekund.

«Razumi vendar!» je kriknil German naposled. «Jaz ne bom mogel nikoli živeti z žensko.»

*

Vso pot proti domu ni mogel Bohorič pozabiti Germanovega pogleda ob slovesu. Ves nemiren se je že hotel vrniti, ko je srečal gospo Pirnatovo, ki mu je odzdravila z vabečim masmehom. Pirnatova je našla Germana pri mizi, ko je začel pisati pismo, na-

menjeno njej. Kakor nehote se je sklonila nad papirjem. On je ves zardel. V naglici je opazila nekaj stavkov krčevitega čuvstvenega izliva. Vsa sveža in razgibana se mu je zasmejala in ga prijela za roko. Izvil se ji je, pograbil papir in ga zmečkal v žep.

«Jerman, glejte vendar, kaj pa vam je spet? Nekaj dni ste bili že tako zdravi, zdaj pa ... Idite v posteljo!» ga je nagovorila mehko in sočutno uprla vanj svoje žive oči. «Tako ne sme več biti, Jerman, ne več, saj vas bo konec.»

«Ne sme več biti, ne več», je mrtvo odmeval dijak in zrl gospe v oči, ves prevzet, kakor da več ne ve, kaj se godi z njim.

«V posteljo morate, Jerman, čaja vam skuham.»

Ni je poslušal. Nenadoma pa jo je zgrabil za roko tako krčevito, da je vzkliknila: «Za božjo voljo, Jerman, kaj pa vam je, pustite me vendar!»

Ni vedel, kaj dela. Z vso silo jo je pritegnil k sebi, z rokami se ji je zagrebel v lase, s poljubom se ji je zagrizel v obraz.

Ni se mu izvila. Oči so se ji vžgale v strasti, razvneti po pijanem pričakovanju in sadistični radovednosti: kaj bo storil ta izpaljeni bolnik, če se mu vsa preda.

Že se je vsa v njegovem objemu premišljeno nagnila, da bi ga potegnila s seboj, zdajci pa je obstala: še z zadnjo silo se je je bolnik oprostil, prijel se za rob mize, omahnil na stol in obsedel okamenel. Ko ga je vzdramila iz omedlevice, je zmedeno in brez-zvezno šepetal, da ga duši. Ničesar se ni mogel spomniti.

Šele, ko se je uverila, da je globoko zaspal, se je odpravila iz hiše po zdravnika.

*

Tisti večer so se zbrali v staromodni sobi vdove Gradišarjeve, ki je stanovala v samotni stari hiši nad Krko, najrazličnejši ljudje, ki se nekateri med seboj podnevi še poznati niso hoteli, zdaj pa so bili tu tesno sklenjena družba. Soba je bila prava zakladnica stare šare. Po stenah so visele starinske fotografije, bakrorezi, posnetki antičnih boginj in neokusne razglednice. Nad skrinjo v kotu je ždela sova, spomin na vdovinega moža, ki je bil na lovu zagonetno ustreljen. Okoli lahke, okrogle mizice, na kateri je stala s šipo pokrita plošča z abecedo, završčeno v krogu, ki mu je bil polumer prosto gibljiv kazalec od slamnate bilke, so sedeli gostiteljica Gradišarjeva, gospa Steinova, dve sestri Rdečega križa, mlada žena nekega profesorja, dve trgovki, neki avstrijski poročnik, Kamin in Bohorič. Bohoriča je Kamin prestregel med potjo, ko se je vračal od Jermana; nočoj ga je prvič povabil v to tajno družbo, kjer so se pod Kaminovim vodstvom

zbirali vsak teden. Pripravljali so se na spiritistično sejo. Čakali so samo še Pirnatove, ki se je nocoj zakesnila. Bohorič ni hotel verjeti svojim očem, ko je zagledal Natašino mater pred seboj. Tudi ona ni mogla prikriti zadrege, zlasti še, ko ji ga je Kamin predstavil kot menda dobrega znanca. Položili so roke na mizico, da so prsti tvorili sklenjeno verigo. Bohorič je storil vse, kar mu je velel Kamin, sicer pa je opazoval te ljudi. Zanimal se je za poglede med Steinovo in sestro Avrelijo, ponemčeno Poljakinjo, ki je bila videti kaj domača s tistim rdečelasim avstrijskim poročnikom. Obe trgovki sta se široko in samozadovoljno smehljali druga drugi in skušali zaplesti v pogovor profesorjevo ženo, ki ji je Bohoričeva prisotnost bila očitvidno zelo neprijetna.

«Pirnatove nocoj najbrž ne bo», je spregovoril nekdo.

Kamin je pogledal na uro.

«Saj tudi gospe dr. Vernikove ni. In patra Deziderija tudi pogrešam», se je oglasila Gradišarjeva.

«Kaj tudi pater Deziderij zahaja sem?» se je nepremišljeno oglasil Bohorič, da so se vsi spogledali; Steinova pa je ošinila Kamina z očitajočim pogledom. Ta pa se ni zmenil zanjo, ampak je dijaku pojasnil: «Še mnogo drugih prihaja. V radovednosti smo si pač vsi precej podobni.»

«Tedaj začnimo. Nocoj povprašamo duhove, ali nam kaže preskrbeti se z moko ali ne. Ste zadovoljni, gospa Dularjeva?» V tem trenutku so se začuli trije udarci na vrata. To je bilo dogovorjeno znamenje kakega gosta. Še preden je kdo utegnil vstati, sta v sobo vstopila dva orožnika v spremstvu uradnika z glavarstva. Roke, ki so ležale na mizi, so se razpustile, oči so iskale med sabo zavetja, a nihče ni izpregovoril, kajti prav tako kot spiritisti, je osupnil uradnik z glavarstva — in vsi so gledali drug drugega. Uradnik se je naglo opravičil Gradišarjevi, ki ni mogla do konca izgneviti svojega ogorčenja zaradi tako nasilnega vstopa. Vprašal je po Kaminu.

«Želite mene?» je smehljaje vstal Kamin. Tedaj je pristopil k njemu orožnik, ki je zahteval, naj mu sledi. Kamin se je vdal brez odpora. —

Družba se je v nekaj minutah razšla, ko da se sramujejo drug drugega. Samo Bohorič je občutil zadoščenje. Spomnil se je Steinove in avstrijskega častnika in svojega neopravičenega strahu zaradi preiskave v šoli, o kateri je zdaj slutil da bo pač kmalu ustavljena.

Med potjo domov je srečal Pirnatovo, ki mu je povedala, da so pravkar odvedli Jermana v bolnico. (Dalje prihodnjič.)

ko v noč razprostrt je mir tihotni, ki ga prekinja le težko
dihanje ljudi —
njih misli vkovane so med zidovje — in pod deskami tal
drobna neznatna miš, ki gloda deske kakor jekleni zob časa —
ko jutro zbudi se in s šumom korakov nešteti podi se v dan
življenje dela, ki je ogromnega stroja zemlje mogočno kolo —
In te ni?
Vsa zemlja je polna tvoje prelesti, si kakor dih vsemirja:
žarkovje se vsipa skozi njegovo neznanost. —
Brezbrežna si kakor življenje, ki iz studenca se rojstva
si, žena. pogreza v smrt —

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

Kruh in kri.

I.

Mesto preži. Hiša na hišo, človek na človeka. Stisnili so se, hiše in ljudje. Brez uradnega dovoljenja ne smeš iz mesta. Dvajset kilometrov obsega osebne svobode krog, v čigar središču stoji vsak državljan. Iz te zgoščenosti puhti mrak. Hiše so mrak, ulice so mrak, ljudje so mrak. Ni več dneva, ni več noči. Kaj je lep dan? Lep dan je idila v Gartenlaube iz leta 1900, ki jo prelistava zapuščena teta na verandi. Sprehod v mestni park, kjer igra vojaška godba. Udvorljivi častilci iz opere. Zaprášena harmonika v kotu je nagrobni spomenik nekemu življenju, ki je zdaj samo še sanjski spomin. Ali so se prevalili vekovi preko spavačev? Kje so svatje s šopki, veseli svatje z godbo? Njih prazničnost je bila obleka, — ogrodje je okostnjak. Okostnjak je temelj. Vekovit je spomenik smrti. Smrt, smrt. Gramofonska plošča se vrti. Pevka pleše. Pleše iz spalnice meščanske družine na oder, od tam v naročje gospodu iz Evrope. Plošča se vrti, vrti. Kaleidoskop spominov. Nočni kaleidoskop. Nekdanjih noči ni več. Čas so uzakonili. Ne več misliti, ne več čutiti. Moka se bo oddajala v sredo od dveh do treh za hiše št. 50 in 66, v četrtek od dveh do štirih za hiše št. 67 do 90. Mestni razglaševalec, stari Jerom, suhljat možiček, tolče na boben. Mogočno se ozira okrog sebe. Ne zna čitati. Vendar drži oznanilo v roki. Na pamet so ga naučili. Vse mesto je osredotočeno vanj. Iz oken se sklanjajo gospe in služkinje, ljudje na cestah obstajajo. Napeto prestrezajo hripav glas bobnarja Jeroma: «... za hiše št. 91 do 100 v pee-teek od dveh do treh...» Odbobna in samozavestno korači

dalje. Ni več noči. Ljudje več ne spe. Tudi bdé ne več. Kot uspavani po neki strašni volji nevidnega nasilnika govore eno in isto. Vsi uporabljajo skoro iste besede: rekvizicija ... maksimiranje cen ... III. vojno posojilo ... ne skrivajte drobiža ... Zaupajte: država je močna. Močna ... Močna ... Beograd spet naš.

Trudni stopajo iz hiš, trudni se vračajo v hiše.

Kdo si nevidni, vsegamogočni ...

*

Iz Bohoričevega dnevnika:

Poletje? To je bil samo sen. Pozabiti moram. Laž, laž, laž. Brezdelje. Tako ne sme biti. Zakaj ne sme biti? Ne vem. Ali sem se tudi jaz nalezal te bolezni? Saj nisem več sam. Tisoč nas je. Sivo je v mislih. Težko je v srcu. Vse te dni in noči: dež, dež, dež. Kako so ljudje spremenjeni. Ali pa so bili vedno taki in sem se jaz spremenil? Kratko in odsekano govore. Čemerno gledajo predse.

Od jutra do večera sama šola. Ves svet je sama šola. Samo svojega, osebnega življenja ni več. Vse jih vznemirja nekaj skupnega. Strah. Strah pred prihajanjem nekega usodnega prevrata. Prevrat v dušah vseh teh dobrih meščanov, živečih že desetletja, kakor so jih naučili živeti predniki.

Krka je izstopila iz bregov. Umazano rjava se vali, noseč s seboj veje, grmovje in droge. Obzorje je zastrto z deževjem, ki ne bo nikoli več prenehalo. Moj Bog: nikoli več. Ali blaznim?

Kam bi zdaj z gledanjem, ki je samo plod lenobe in utrujenosti? V meni ni več vere, pa je tudi v drugih ni. V nas vseh je potrlost, pritajenost in uklonjenost. Že mora biti tako. Saj ne boš z mislijo razbil te stene mraku, ki nas pregrinja, ki nam duši mlado življenje. Mlado življenje? Zakaj mlado? Kaj je sploh življenje? Ali res samo borba za mirno ležišče, za bogato kosilo? Samo to. Samo to. Vojna je dejstvo. Ne moreš preko. Kakor zavest, da je treba nekoč umreti. Umreti boš moral, to je ukaz višje volje. Zato ne misliš na smrt. Pa vojna? Po čigave volje ukazu? Ne razumem ničesar več.

Moj Bog, o čem zdaj pišejo dnevniki. Vojna poročila in prehrana. Pišejo o pretečem pomanjkanju moke, krompirja, premoga. Svarijo, opozarjajo. Varčujte do skrajnosti! Preko zime bo zmanjkalo vseh živil. Štedite, štedite. Dan na dan isto. Doma, v šoli in na cesti. Vse drugo smo pozabili. Kmetje so začeli skrivati moko. Bojimo se, da bodo cene živilom tako poskočile, da ne bo več mogoče nakupiti blaga. Mesečne plače že zdaleč več ne zadoščajo. Čudno je v meni. Občutek imam, da je vsako delo, ki ne donaša neposrednih gmotnih koristi, igračkanje. Zdaj se ne smemo več igrati. Vsi imajo starčevski izraz.

Ne, ne: saj to je samo motnja. Kaj sem že tudi jaz podlegel zastrupljajočemu vplivu, ki plove po ozračju? Saj to je samo mračni intermezzo.

Tolažim se, tolažim. Kaj pa če se ta intermezzo podaljša v trajno stanje? Če se vsi privadimo temu gledanju na svet, temu novemu vrednotenju?

Edini spomin na nekaj, kar je samo še sanjska prošlost, so učne ure pri nemščini in slovenščini. Profesor za nemščino K. se že sam po sebi močno razlikuje od drugih profesorjev. Zdi se mi, da živi izven našega časa. Včasih se sredi predavanja prekine. Zagleda se proti oknu in čuden nasmeh se mu razlije po obrazu. Ujel je morda skrito misel, ki je samo zanj. Rekel bi, da je prišel iz neke prav izbrane družbe med sivo množico. Ko se spet zave, je kar v zadregi. Govori nam o Schillerju in Goetheju. Zdi se mi, kakor da govori samo nam nekaterim. Ali je bilo res kdaj tako življenje? Takrat, ko je bila gledališka uprizoritev dogodek. Poslušam bajko, ki je uteha in edina radost v teh dneh. Vmišljam se v dobo Sturma in Dranga, v mladega Goetheja, v miselno odmevanje med njim in Schillerjem. Ko pozvoni, se zdramim. Na obrazih sošolcev zaman iščem žara in hvaležnosti. Več jim je do matematike. Tudi sošolci imajo že na obrazih truden izraz dolžnosti. Delati samo to, kar je koristno. Vse drugo je igračkanje. Mladostnost. Samo golo življenje je važno. Kruh, kruh, kruh. Kadar boš žejen in lačen in premražen, se ne boš tešil z literaturo. Čemu tedaj lepe knjige? Čemu neki postavljajo spomenike sanjskim tvorcem? Postavite spomenik mlinarju in žitnemu trgovcu!

*

Tisti, ki se vračajo z bojišča, so pozabili govoriti. Bratje in sestre, očetje in matere se spogledajo samo v objemu, potem molče. Predmeti so demonsko spačeni.

Kako je tam? — Kje? — Saj je zdaj povsod «tam».

«Tam» je neki neznan svet. Ni življenja, ne smrti. Groza je pred skrivnostjo vsega. Človek je tako majhen. Človek se oprime vsake bilke.

«Kakšne rože!» vzklika s suhim glasom poročnik Grohar. Prej ni doma nikoli opazil rož na oknu. Nepremično gleda v baročno omaro. In tudi domači se prekinejo sredi kosila in gledajo v omaro. Kaj so tako ustrezljivi? Kako nadležni so ti ljudje v zaledju. Gleda v les urezano spiralno cvetico. Davno nekoč je večer obseval to cvetlico in Stašo. Staša je imela zlate lase. «Vsa si iz sonca, Staša,» ji je tiste čase govoril. «Še nekaj let, pa bova imela svoj dom. Sončen dom. Najini otroci bodo otroci sonca.» In sta nagajivo iskala imena otrokom.

V strelskem jarku. Stari vojak razume Groharja.

«O, če bi jo poznali, mojo Stašo. Sredi vrta bi jo postavil in ves vrt bi ogradil z donebesno živo mejo. In samo sonce bi smelo gledati v najin vrt. Saj se še vrnemo, kaj mislite? Ah, kam bi z žalostjo! Kakšen živ fant sem bil. Tako na pomlad, ko je zacvetelo iz zemlje in je kri zagorela, takrat me ni zdržalo v šoli, pa sem šel čez drn in strn, ves dan sem se klatil po gozdovih. Bil sem bolan od prehudega zdravja. O Bog, kako sem že star! Ali je mogoče, da se človek v enem samem letu tako postara?»

«Pa bom imel hišico z vrtom. Hišico kakor v pravljici. In med kmeti bom živel. Ves se bom pokmetil. Kar nič več nočem slišati o tisti učenosti, ki nas je vse skupaj zavedla v strelske jarke. In Slovenci bomo. Še se povrnemo. To bomo govorili ljudem. O, kdaj spet pridem med svoje Dolenjce.»

Pa je prišel samo za tri dni. Kaj bi zdaj s svojimi Dolenjci? Obiskal je nekaj znanih družin v mestu.

Pri «Zlati kaplji» na Glavnem trgu so se zbrali nekateri tovariši, ki so se slučajno našli doma na kratkem dopustu. Včasih so bile noči prekratke. Desetletja — morda stoletja — so se prevaila že od takrat. Vsaka beseda — ples, smeh — ples, kretnja — ples. In dekleta so žarela. Vsak prostor je vzdihaval spomine: Silvestrovi večeri v čitalnici, plesne vaje, narodne veselice, študentovski krožki, pevske skušnje, krokanja...

Govorijo prijatelji, pa je vsaka beseda plašna, trudna.

«O, tudi tu so se že spremenili», meni Groharjev sošolec Grčar, temnolas, koščen fant.

«Narobe Kana Galilejska», se oglasi jurist Mrvar.

Krčmar toči še prav tako kapljico kot nekoč in fantom je vendar še bolj postregel.

«So pa sobo stesnili. Kar zraka primanjkuje...»

«Kaj še,» ga zavrne Grohar, «na fronti smo se razvadili. Zdaj vidim, da tudi zaledja ni več. Vse je fronta. Vse do obzorja in še čezenj. Nikjer se ne moreš odpočiti do pozabe. Vsem gleda smrt z obraza. Do mrkosti je zamišljen. Kje je Staša? Ni je našel doma. Saj je vendar pisal, da pride. Iz Šmarjete ji ni daleč do mesta. Jutri mu že poteče dopust.

Policijska ura.

Ugibajo, kam bi še šli ponočevat. Grohar bi se rad pošteno pogovoril s tovariši o vseh teh mesecih, Mrvar bi se rad pošteno napil. Pa kje so dekleta? Grčar želi posebno sobo. Tisto majhno, kjer so se nekoč kot študentje skrivali pred profesorji in zborovali. Krčmar je v zadregi. V posebni sobi pije Kamin. Groharju zablisne jeza v očeh. «Tudi tu nimamo miru pred ovaduhom!» Krčmar se

vrne povedat, da je soba prosta. Z njim vstopi Kamin in proži vsem roko. Grohar se mu odmakne in se obrne k tovarišem: «Pojdimo na Grm.»

Kamina pa to odmikanje ne razburi. Kar mirno se jim priključi. Gredo čez Glavni trg, ki je ves v temi. Lahno prši. Vsi molče. Pogrebci, ki jih vodi Kamin. Grohar se nenadoma, tik pred mostom, ustavi in zakliče: «Kdor od vas se čuti izdajalca, naj hitro izgine odtod!»

«Tako je», pritrdijo tovariši. Vsi se ozro na Kamina. On pa s smehom razprši njih poziv in jih spremlja dalje. Na koncu mosta se Grohar spet ustavi, in zakliče z ne več pridržano jezo: «Ovaduhovalci ne maramo s seboj!» Zaman. Kamin se samo zasmije.

Grohar odreveni. Stisne pest, dvigne roko. Grbavec se smeji. Smeh je v tem trenutku iz neke čudne, skoro otroške splašenosti in obupne predrznosti. Mrvar prime Groharja za roko: «Pojdi, pusti ga, topli se ne bomo. — Kamin, umaknite se vendar, saj vidite...»

«Ne, ne, Mrvar, midva s Kaminom se bova pogovorila tako, kot se človek pogovori s podležom. Podlež ste, Kamin.»

«Če vam je v zadoščenje, še ponovite. Udarite. Ubijte me, če vam je v uteho, dobro. Če vam bodo s tem računi v redu, tu sem.»

Grbavec je stal pred poročnikom ves neznatni, veš šibak in žalostni so mu bile oči. V soju petrolejke na ograji je izzival njegov spačeni obraz usmiljenje in osuplost. Ali te oči, splasene, ponižne oči tako strašno trpijo, ali pa tako neizrečeno lažejo in sovražijo? Poročnik Grohar ne bo nikoli razumel takih oči.

«Pusti ga, Grohar, komedijo dela, pijan je.»

«Gospodje, nisem pijan, pa če se vam zdim pijan, ne od vina. Govoriva, Grohar. Povejte na ves glas, da bodo vsi vedeli: Kamin me je ovadil. Mene in moje tovariše je ovadil, ker sem vodil omladinski krožek jugoslovanskih nacijonalistov. Povejte na ves glas. Pa prav tako bi takrat ovadil nemčurje Sokolom. Kar tako sem to storil. V nobenem taboru nisem. Udarite me. Saj je res. Strašno sem zloben. Zloben, grd človek sem, drugačnega me vi niste videli. Vi ne!»

«Komedija», je zamahnil Grčar, ne da bi se bil ozrl v Kamina. «Izgubite se, pa Boga zahvalite, da ste tako dober kup ušli. Pameten bodi, Grohar. Fantje, pojdimo.»

Kamin je ostal sam, naslonjen na ograjo pri mostu. Tiho je pršilo na reko. Kdor je telesno slaboten, ostane v zaledju. Ni bilo iz njegove volje. Kdor pade na fronti, je junak, tudi to se ni zgodilo po njegovi volji. Malo premakljajev življenja se zgodi iz zavestne volje posameznikove. Ali človek se boji kaosa in zato je dal ime vsaki stvari: ti si junak, ti si podlež, ti si čuvar, ti brezdomec... Imena so

tolažba, so mejniki, svetilniki v strašni noči. Gorje mu, kdor ne veruje več v imena, ker ve, da so bila izkričana iz bojazljivih človeških ust, ker ve, da je vse neprestano ugnetajoč in razpadajoč kaos. Prši na reko. Noč, ki se v njej utapljaajo oblike. Žalostna tema. Luč v petrolejki umira. Vse do jutra bo umirala. Z jutrom se bo trudno izmotala iz teme pusta sivina. Še smrt jim je lepa. Umirajo z mislijo na dekleta, na ženo, na mater, na prijatelja. Če se vrnejo, jih sprejemajo z objemi. Jaz pa nimam človeka, ki bi mu rekel: moj si, in ki bi mi vrnil iz srca ta pozdrav.

Nekdo se je pritihotapil mimo ograje. Kamin se je zdrznil in je z velikim pogledom ustavil neznanca v ogromnem črnem plašču, s klobukom do oči, ko je že hotel prestrašen odskočiti. Dva deseta brata. Drug drugega se bojita. Neznanec poprosi ognja za cigareto. Kamin se rezko zasmije. «Saj nimate cigarete.» Uganil je. Črni mož se je zmedel. «Odkod ve, da nimam cigarete? Morda celo ve, da sem dezertar. Ali je detektiv?» Ubežnik vidi povsod zalezovalce. V Judenburgu imajo velik cirkus s tisoč kletkami. V vsaki kletki je sto človeških bitij. Krečejo se in zvijajo, mečejo se na tla, zvrstoma in po ukazu. Ko so izučeni, jih pošljejo s cvetlicami ozaljšane in z žganjem napojene v vagone in od tam v krvavi svet. V Judenburgu je mnogo sveta: Čehi in Nemci, Hrvatje in Kranjci. Zamrežena so dvorišča, vsakdo poje po svoje. Jaz pa sem najbolj po svoje zapel in sem zletel.

«Kaj mislite? Ali me najdejo? Tršanov sem. Iz Gaberja. Ubijem se rajši, samo nazaj ne. Sam sem videl, kako so jih tri postrelili. V hrbet. Eden od njih je usekal poročnika do krvi. Vsi smo se oddahnili. Groza nas je obšla, ampak oddahnili smo se. Za minuto nam je bilo, kakor da je vse okrog nas svetlo in pomladno in da ni več mrež ne kletk. Morda ste slišali, da so se poskušali upreti, ker se Kranjci ne dajo Nemcem. Uprli so se res. Pa ne zaradi Nemcev. Ampak zaradi kruha. Samo zaradi kruha. Tam je samo to važno. — In koliko jih zblazni!»

Kamin ga je mirno poslušal. «Prišlo bo na moje. Do konca pojde. Vse meje bodo pale. Doživeli bomo trenutek, ko ne bo več mejá ne na zemlji, ne v duši. Silno bo lep tisti trenutek. — Čujte, ali so tam ljudje hudo bolni od domotožja?»

«Do obupa. Vrnili pa so se z dopustov mrki in nezadovoljni. Právijo, da tudi doma ni več tistega življenja, kot je bilo prej.»

«Vidite, to je tisto. In zakaj ste pobegnili vi?»

«Zato, da na svoje oči vidim, ali res ni več tistega od prej. Ne verjamem jim. Saj svet ne razpade kot megla.»

Zdaj pa se je ubežnik nenadoma zbegal.

«Ampak prosim vas, človek, kdo ste? Ne povejte nikomur, da ste me srečali. Prosim vas. Da bi vsaj videl ženo in otroke in dom! Potem... potem naj se zgodi karkoli. Saj vem, našli me bodo, prijeli in odgnali.»

«Poženite se čez ta most. En sam trenutek, pa bo vse dobro. Le zakaj tak strah pred trenutkom? Poglejte, saj je tako nizka ograja. Do doma imate pa še tako daleč. Saj ni vredno hoje.»

Ubežnik se je rezko zasmel. Kamin ga je prijel za rob suknje: «Kar ne pričakujte preveč. Za vrečo moke je danes vse naprodaj. Na prstih ene roke bi morda preštel vse omožene, ki so še ostale zveste. In če ste prinesli s seboj samo svoje ubogo telo... Saj veste, v vojni je pala vrednost človeškega telesa.»

Ubežnik je strepetal. Šele čez nekaj trenutkov se je zavedel. Zateglo je vprašal: «Ste vi oženjeni? Imate otroke?»

«Jaz? Sam sem. Čisto sam.»

«Tedaj seveda ne razumete. Niste prijazen človek. Pa brez zamere. Zbogom.»

*

«Dolenjske novice» v novembru:

«V takih časih, ko se bije boj za vsakdanji kruh, je nujno potrebno, da se obrača na urejanje cen vsa mogoča skrb, saj gre za naš življenjski obstanek in za ohranitev tistih stanov, ki že komaj dihamo pod težo sedanje draginje...»

«Vojna je stopila v zadnjo odločilno fazo. Do velike zmage nas loči komaj nekaj tednov. Treba je oddati vse predmete iz bakra ali medi. Srbija vsa zavzeta. Avstrija zmagovita na vseh bojiščih... Pomanjkanje mleka je tako občutno, da prebivalstvo ne more več zadrževati nezadovoljstva. Toda pomisliti moramo, da brez žrtev ni zmage. Moka iz krompirja je prav tako izdatna in porabljiva za kruh kot žitna. V Gradcu so te dni pobrali z novega mestnega gledališča bakreno streho, katero je mesto predalo zbirki vojnih kovin. Lep vzgled domovinske ljubezni. Letos naj ne bo novoletnih razglednic. Denar, ki ga izdaste zanje, darujte rajši v dobrodelne namene.»

V kavarni «Central» igra ciganska godba v korist Rdečemu križu. Pri mizicah sede vsi pomembnejši meščani. Ker je električen tok prekinjen, je kavarnar v naglici zbral nekaj petrolejk in sveč, ki zamahe skušajo razsvetliti dvorano. Gostje sede zapuščeni, kot da so se zbrali na povelje. Trudni so. Od črnih oblek se še bolj čudasto odražajo njihovi bledikasti obrazi. Goslač, temnopolt, star cigan, ki ga spremlja na cimbalu ciganka v rdeči, kričavi obleki, z bleščečim potvorjenim nakitom, igra divje razžarjene plese. Poslušalci: kakor bi budil umirajoče. Misel vrta po spominu, v očeh

truden blesk. Nekje je bilo. Nekoč... Kdaj? Roka žalostno prime za skodelico črne kave. Ves svet umira. Cigani godejo kot v posmeh. Ne morete se več prebuditi. Zdaj šele morda čutite, kako je ciganu, ki so mu vzeli prostost. Vrag vzemi vaše paragrafe in zakonike. Prepozno, prepozno.

«Do živega vam pa res nihče ne pride,» nagovori Kamina profesor Komar, «štirinajst dni ste sedeli takrat poleti, pa so vas spustili iz zapora, ker pač ni bilo dokazov proti vam.»

«Če bi me ne, bi bilo vseeno, gospod profesor, saj smo vsi ujeti. Mislim, da ste se tudi vi naveličali vsega, čeprav imate visok zid okrog sebe. Ampak še tak idealist se mora zdaj predramiti. Sodnik, profesor, trgovec, kmet... kdo je zdaj gospod? Kaj je to — gospod? Mejâ ni več.»

Profesor prikimuje: «Res je, res. Kdo bi bil to slutil. Dočakati sem moral razpad svoje filozofije. Toda, kakšna groteska: dijakom moram lagati še vedno, čeprav sam že davno več ne verujem.»

«V kaj ne verujete?»

«V plemenite nagibe človeštva in posameznikov...»

«Ne bojte se, saj tudi dijaki ne verjamejo. Poznam nekaj mladih fantov, zelo so že prebujeni. Ta rod nas je že pustil za seboj. Plemeniti ali neplemiti nagibi, to je zastarela delitev. Resnično, za vse čase veljavno dejstvo je samo nagon. In vsak močan človek je nagonski, požar, ki sveti in upepeljuje... Pa povejte, če gospodična Silva nocoj ni omamljiva.»

Cigani svirajo. Natakaraica Silva se izvija v kotu iz objema. Profesor priznava Kaminu poraz svoje učenosti, sodni svetnik se zaupljivo pogovarja s kramarjem. Zatohel somrak — kako bi ga sveče izmračile? Žalost in muzika pa popljavljata vse meje.

Kamin je bil nekoč «izprijen študent». Zdaj se množi vrsta «izprijenih študentov» vseh starosti. Kaminov čas prihaja.

Kamin se bo potisočiril.

Profesor nemščine je nekoč poklical Vrezca: «Sagen sie, was wissen sie von Molière?»

«Molière... Molière, — war der grösste Operettendichter.»

Toliko da profesor ni padel vznak. Razred ni razumel, zakaj je profesor tako ogorčen. Bohorič se je komaj nasmehnil. Edini Barbič se je po uri razvnel: «Kaj pa ti je bilo, Vrezec, da si se znebil take trditve? Molière — Operettendichter!»

«Pojdi, pojdi,» je zamahnil Vrezec, ki se zanima zdaj samo za operetne skladbe, odkar se je seznanil z mlado učiteljico, ki igra na klavir. «Operete, drame, komedije, eno in isto. Kdo se bo brigal za tako delitev. V živo seži, v osrčje vsakega pojava: tam boš našel povsod isti večni ogenj življenja. Vitalizem. Borba s smrtjo. Amen.»

Kamin se je potisočiril.

V deželnem gledališču je sedaj nameščen kino Central. Gospod brez stanovanja. Prvovrstna dunajska burka. Nepopisno velik uspeh. Lepa grešnica. Drama v 4 dejanjih s Tatjano Irrah v glavni vlogi. Treba je videti. Gospod brez stanovanja ...

*

Svetla ura v brezkončnih nočeh umiranja: cerkveni koncert v kapitlju. Vsi so se zatekli, da bi pozabili, da bi potopili svojo žalost pod kupolo zvokov, ki je visoko usločena varuško zbrala brezdomce v prostorje omotične sanjskosti. V prvih, rdeče pregrnjenih klopeh sedijo samo odlični gosti: goriški knez in nadškof Sedej, stiški opat Widmann, skladatelj Sattner, glavar baron Rechbach ...

Tik pod korom stoji Bohorič. Tesní se v gneči neznanih ljudi. Kako so vsi izpremenjeni: vsem sije iz oči nekaj dobrega in lepega, kakor da odsevajo zvoke iz Händlovega Mesije, ki valove po širokem somraku, v katerem je utonil čas v večnost.

Bohorič posluša, pa sliši še bolj samo samega sebe. Prav v tej minuti, ko se zgrinja neka neskončna pokojnost na vse, tista večerna vdanost, ki se razcveta iz Gounodjeve Ave Marije, doživlja mračno razklanost. Ne smeli bi opajati, ko vedo, da bo prebujenje še strašnejše. Čemu kličejo zbegance, ki se že vdajajo mrtvilu, v prostorje neke svetlosti, ki niti sanjati ne smemo več o nji?

Bohorič je ušel z doma. S starši se je bil že spet sprl radi svoje neugnanosti, v šoli doživlja same neuspehe, prijateljem se je odtujil. Ko je stopil v cerkev, je srečal Natašo, ki je ponosno in samozavestno prišla s svojo materjo in še z dvema gospema in si poiskala sedež v sprednji vrsti, kjer so zbrani samo odlični meščani.

Ali ti zvoki dramijo in izsiljujejo privide. Proč z opojem, če moraš biti samo stroj. Kako čudni so ti ljudje: kakor zamaknjeni pozablajo, česar vendar ni mogoče pozabiti. Jutri na vse zgodaj se bodo že spet gnetli v dolgi vrsti pred pekarno, mesnico, trafiko z nakaznicami v zmrzlih rokah.

Zdaj poje Pavla Lovšetova. Rahel nemir začudenja in zavzetja drsi prek poslušalcev ... Tako lepo se še niso nikoli glasile orgle, ki nanje igra skladatelj Hladnik. In vendar je vse to dozdeven svet, ki se bo že čez eno uro razmeglil. Saj ni več vere, saj ni več prostosti.

Bohorič ne zdrži več. Neprijazno se ozirajo za njim, ki se pre-riva k izhodu in moti ubranost. Komaj stopi na prag v januarski večer, že se mu obnovi trpek spomin. Čez ta trg, ki je zdaj prazen in suho mrzel, je šel lani prvič obiskat Natašo. Takrat se je iskrilo živo zimsko jutro. Kam zdaj? Ne domov, ne domov. Na mizi je bil

pustil odprto »Geometrijo«. Naj ostane nedotaknjena, čeprav pišejo jutri matematično nalogo. Pogreznem se še globlje. Ko bo na dnu, bo poslal Bog spreobrnjenje in pomoč. Da vsaj ne bi zdaj srečal kakega znanca. Kaj naj z njim govori? Beseda je izraz močne vsebine. V njem pa ni več moči. Vse je nemo...

Opazil je, da so vrata v zvonik odprta. Nenadoma ga je obšla čudna želja splezati v stolp. Oprezno se je stihotapil do lestve in zaprl vrata za seboj. Zdaj je bil čisto sam. Zazrl se je kvišku v ujeto noč, ki je utripala v zvonečem tikanju stolpne ure. Stopil je na lestev. Spenjal se je v mračno vrtoglavost in rahlo požvižgaval. Žvižgi so se vrtali v temo, ki je šumela kot voda v globoki kotanji. Zaklical je navzdol, prisluhnil ugašanju glasu, ki se je plašen lovil med črnimi stenami.

Sredi poti se je ustavil. Z lestve je skočil na prizidek in stopil v okvir visoke line. Ozrl se je v globino. Iz daljnih gričev je vzhajala polna luna. Hlad mu je dahnil v čelo. Nobenega glasu, nobenega šuma nikjer. Širok mir nad zemljo. Naslonil se je na zid in se prepustil lahni omotici. Imel je občutek, da sanja. Z nogo se je igral po obrobku in trkljal kamenčke v globino. Gledal je za njimi, ki so izginili v mrak...

Če se nagnem nad ta vesoljni mir? Če se spustim? Če skočim? O, če skočim? Po telesu mu je šinil tresljaj vrtoglavosti. S slutnjo je meril: do tal je prav tako daleč kot do meseca. Do meseca! Zavriskal bom čez ves svet. Zamižal je. Odkod to šumenje, ki sega do obzorja? V nogah je začutil trepet. Noga se je hotela kar sama premakniti čez rob. S široko razprostrtimi rokami bom plul po ozračju kakor v sanjah. Vse bo utonilo: dom in šola in to mesto. Ustavil se bo čas. V brzini bo ugasnila zavest. Ves bom opoj, ki nikoli več ne mine. To je smrt. Smrt... Ples skozi ozračje, smrten ples... ples z Natašo. Enkrat in nikdar več. Smrt — poslednje in najvišje doživetje strasti...

Zakričal je kot blazen, da se je slišalo daleč okrog. Za trenutek je počakal. Tedaj pa se je začul zategel glas od spodaj. Ob vznožju zvonika je opazil troje ljudi, ki so začeli klicati na pozor in se ozirali kvišku. Tedaj se je Bohorič zdramil kakor iz neke uspavanosti. Polastil se ga je strah. Da bi ga ne videli, se je odmaknil od line in stopil na lestev. Ves se je streznil. Šele zdaj se je zavedel, kako strašno usodnim trenutkom je ušel. Prijel se je za čelo, ki je bilo vse znojno. »Moj Bog, ali je bilo res? Nad smrtjo sem se sklanjal, nad smrtjo? Tako blizu sem že bil? Ali je res? Da sem že zabrodil v obup? Ne, ne, ne! Nikoli se ne sme to zgoditi! Tisoč je drugih izhodov...» Spoznanje te ure ga je pretreslo do dna. Kakor da je še vedno v nevarnosti njegovo življenje, ki se je še

pravkar z njim tako blodno poigraval, se je krčevito oklenil lestve in se začel spuščati navzdol.

Neopažen se je izmaknil na prosto. Čudno sproščen in zmedeno vesel se je vračal in imel je občutek, da mu je nekdo podaril nekaj nad vse dragocenega. Najrajši bi vsakega, ki bi mu bil prišel na pot objel in se mu zahvaljeval iz srca samo zato, ker je človek. V tej čudni radosti pa je ugasnilo za vedno tisto otroško hrepenenje po pravljicnem videzu od nekoč.

*

Jerman je po povratku iz bolnice našel novo, mirno stanovanje pri uradniški družini oficijala Stržena, kjer so mnogo molili, hodili zgodaj spat in se še v pomanjkanju čutili zadovoljne. Stržen je bil suhljat možiček. Mislil bi, da ga je njegova skromnost tako izožila. Naravnost prizadeval si je, da bi ostal neopažen, da bi ne napredoval na družabni lestvici in celo z veseljem je prepustil vsepovsod svoj prostor drugim. Vdanost je bila v njem tako močna sila, da mu je bila celo v odliko. Njegova žena je bila okrogla in majhna. Nekoč dobra kuharica, je morala sedaj zanemarjati svoje zmožnosti. Obe deklici, ki sta obiskovali ljudsko šolo, sta morali doma vsak dan poslušati slavospeve učiteljicam in se vaditi na strog red ob moraliziranju zgodb o pridnem Janezku in porednem Mihecu. Svet je modro urejen. Cesar in gosposka sta v varstvu božje previdnosti. Vsak upor je delo satana, ki je stopil v človeka. Pobožne pesmice povzdigujejo duha za hojo za Kristom. Dijak Jerman gotovo piše pobožne pesmi, saj je član Marijine družbe. Kako mogočna čuvstva se bude v srcu, kadar zadoni pri svečani maši cesarska himna.

Oficijal Stržen je veroval v cesarski red življenja, trdno kakor v Boga. Gluh in slep je šel mimo ljudi, ki so se drznili izrekati dvome, ali pa so celo namigavali na razpad šeststoletnega reda. Neumni so, ne vedo kaj delajo, bo jih že kaznovalo, ko pride čas. In ta čas je že blizu. Saj je čital v dnevniku prorokovanje dunajskega astrologa Karla Zanovskega, da se bo vojna končala že letos. Mir bo sklenjen 17. avgusta leta 1916. Leto 1917. bo rodilo novo zvezo treh cesarstev, ki bodo nedotakljiva svetovna sila. Zmagovalci bodo trije cesarji in trije kralji. Nastaneta dve novi kraljestvi, medtem ko bo neki narod popolnoma zginil s površja. Kako prijetna prerokba! Kako matematično natančna!

Na Jermana je vplivalo to okolje blagodejno. Ves tenkočuten, si je razlagal oficijalovo životarjenje kot čisto zavedno življenje iz spoznanja čudotvorne moči reda in ubranosti. Groza izvira samo iz umetnega in umišljenega gledanja na svet, zahteva po napredku,

po svobodi po neprestanem prenavljanju oblik je le krčevit krik halucinirajočega bolnika.

Dokler se ni zgodila v življenju oficijala Stržena usodna sprememba.

«Kamina so izpustili iz zapora?» se je začudil Stržen, ko mu je prvi prinesel to novico Vrezec, ki je prišel obiskat Jermana.

«Saj so ga morali. Saj ni bilo nobenih dokazov proti njemu, a tudi če bi bili», je pomenljivo poudaril Vrezec.

«Kaj, kaj, tudi če bi bili?» se je Stržen vznemiril in osorno pogledal Vrezca.

«Dokazi, zakoniki... menda vendar ne verujete slepo vanje, gospod oficijal? Kamin žvižga na vse dokaze. Kamin ima drugačno moč v sebi. On ve za grehe, za težke grehe marsikaterih visokih gospodov, in kdaj kesneje bi jim lahko občutno škodoval...»

Da imajo visoki gospodje tudi grehe? To ni šlo, to ni smelo iti Strženu v glavo. Če bi mu kedaj prej kdorkoli pripovedoval take bajke, bi ga kratkomalo zapodil. Toda dejstva, da so Kamina, ki je vendar slepomišil vseprek, spoznali za nedolžnega, tega dejstva Stržen nikakor ni mogel prezreti. Ta sam po sebi malopomemben dogodek je povzročil v mišljenju ubogega oficijala zmedo. Ostavil ga je nekdanji mir, začele so se nemirne noči. Pollašalo se ga je nezaupanje. Spomin mu je prikazoval vesti in govorice o nerednostih v državni upravi v čisto novi obliki. Začela so ga plašiti strahotna sumničenja, ki so mu omajala vero v večno tehtnico.

Stržen redkobesedno odgovarja svoji ženi, otrokoma ne razlaga več moralizujučih povestic. Gre na sprehod. Drevesa v božji luči, mirna vekovita, so zdaj eno, ljudje so drugo. Bliža se Velika noč. Ne več pričakovana zaradi potic in piruhov in oranž in procesije, marveč zaradi belega kruha, ki ga bodo zdaj prvič po dolgih mesecih spet deležni siromašnejši sloji. «Dolenjske novice»: «V mestni zalogi se bo prihodnji teden, za praznike, vsem tukajšnjim prebivalcem oddajala najfinejša moka, 1 kilogram po Kr. 0'92. To znižanje cene se je določilo radi tega, da bo tudi manj imovitim slojem omogočeno za praznike preskrbeti se z moko.»

Prav tiste dni pa je hodila po hišah aprovizijska komisija pregledovat, ali nima kdo nedovoljeno množino shranjenih živil. Med tistimi, ki so jim zaplenili vrečo moke, je bil tudi oficijal Stržen. Vračal se je iz urada, ko je našel svojo ženo vreščečo in prepirajočo se z uslužbenci, ki so odnašali vrečo moke, s tolikim trdom po malem in skrivaj pokupljene po mlinih. Vrečo, ki jo je bila žena skrivala kot zaklad, je zdaj mestni delavec zavlekel čez prag. Strogi uradnik je zapisaval ime stranke, brezbrizen za kricanje žene, ki sta se je oklepali jokajoči deklici. Oficijal Stržen je

odrevenel. Z motnim pogledom je objel ta čudni prizor in se ni upal iz veže v odprto sobo. Prag z vrečo moke se mu je zazdel mejnik. Tam: tiha sobica s starinskimi pokrajinami na steni — bogve, ali so res kje taki pravljичni hrastovi gaji, pod katerimi se odpočivajo sanjske plemkinje v družbi lepih vitezov — tu: mračna veža, ki vodi na cesto, v mesto z uradi, časopisi, daleč od tihega doma, ki je vanj sedaj prvič udarila nevidna sila družbe, države. Obšel ga je besen gnev. Stopil je k uradniku — domislil se je vseh drobnih nečednosti, ki se baje brez kazni dogajajo pri upravi in zaklical: »Izginite odtod. Te vreče ne bo nihče odnašal!«

Planil je k delavcu, da bi mu iztrgal vrečo. Uradnik ga je z močno kretnjo odrinil. Stržen je vzrožil. Pričel je vpiti kot brezumen. Prehiteval se je z očitki, žalitvami in napadi na aprovizacijo, na župana, na uradnike in trgovce, češ, da vseppek goljufajo in kradejo. Žena in otroci sosednih družin so se zbrali v veži. Hrušč je naraščal in podžigal zbesnelega, ki se je slednjič pognal proti uradniku in ga pahnil ob zid. Ženske so se hrupno grohotale in s vzkliki pritrjevale Strženu. Razvil bi se bil pretep, ko je zaklical Stržen: »Vrag vzemi Avstrijo!« Vsi so onemeli. Vrata so se zapirala. Oprezovalci so se porazgubili. Uradnik je stopil v stran, kratko in odločno je izjavil oficijalu, da ga bo ovadil zaradi upora proti oblasti in zaradi veleizdajniškega vzklika. Pomignil je delavcu in odšel. Vrata v sobo so ostala odprta. Oficijal Stržen je odrevenel naslonjen na zid. Čutil je, da je zanj življenje končano.

*

Vest o tem dogodku se je razširila po vsem mestu. Če se je že ponižni oficijal predramil in zdvomil nad pravičnostjo človeškega reda, tedaj je dih brezredja in brezumja že blizu. Kakor železen obroč ovijajo mesta, deželo in državo vsak dan nove in nove odredbe, prepovedi in postave: »Trgovce z manufakturnim blagom, prodajalce storjene obleke, konfekcionarje in krojače opozarjamo, da je zaukazan popis zaloga volnenega blaga, konfekcijskega blaga, odej itd. Prijavne listine. — S polnočjo prvega maja se uvede poletni čas. Vse ure je treba pomakniti za eno uro naprej. — Naznaniti je treba oblasti vse predmete iz kositra, zlitine. — Stroge odredbe glede nakupa, oziroma prodaje goveje živine. Prodaja je dovoljena le zaupnikom Kranjskega deželnega mesta za dobavo klavne živine na izkaznice. Vsi do sedaj neuporabljivi pašniki in travniki se morajo začeti obdelovati, ker primanjkuje krme — —»

Mesto ždi kot ranjena žival. Nemirno diha, blodno gleda. Še tako svetlo solnce izseva krvav, zatohel žar. Kri bojišč in dušljivost zaledja izpuhteva strupeno paro v ozračje.

Grozničav začetek umiranja.

(Dalje prih.)

Nemir skrivnost noči je neprespanih,
vse v meni čaka jutranje svetlobe
in še pozabe misli neiskanih.

V jesenskem jutru polno je tegobe.
Izmika vse se, vse beži v temino
iskanj. — Še v slasti je okus grenkobe.

Premišljam gózdov in voda tišino.
Grem mimo njih, ne vem, čemu molčijo.
Stvari bi bistva rad dojel globino.

In dneve štejem, ki tako bežijo,
doživel rad bi vso skrivnost večera,
pa ure nenehaje v noč hitijo.

Dež pada nad življenjem, ki umira.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

II.

Julijska prigrevica pali žalostno zemljo. Slepo sonce. Nemi travniki. Gluha polja. Nihče več ne zapoje. Nihče več ne prisluhne šepetu bilk in trav. Merijo, tehtajo, gledajo na uro. O, tam za goró škrjančki pojó. Za deveto goró in samo v šolski pesmarici. Za goro zdaj ropočejo mlini, kamor se vtihotapljaajo meščani po moko, ki jo skrivaj zamenjavajo za tobak. Gozdič je že zelen in za zelenim gozdičem se skriva kočá mutastega čevljarja, ki ni še nikoli v življenju toliko zaslužil kot zdaj, ko je ostal v mestu le en sam čevljar še. Ljudem na polju se kar nič ne mudi. Da bi žetvena dela še in še trajala, — kakor hitro bodo končana, bodo črnovojniki vpoklicani. Še so tiste hišice ob cesarski cesti iz narodne pesmi, pa veselih furmanov ni več. Nekoč so peli: Pojdem na Štajersko, gledat, kaj delajo — zdaj so odšli gledat Lebring, Judenburg, Admont, ali nazaj jih ni, morda jih nikoli več ne bo. Danica blešči, pa ga vendar še ni — se je v tihi bolesi nekoč iztožilo varano hrepenenje. Hrepenenje! O, kako sveta je bila tista bolečina, ki je dala človeku, da je našel zanjo to besedo! Bolečina večnosti! Večnost pa so razkosali v urnik. Z ukazi in povelji so jo odpravili. In človek se je vdal. In človek pozablja hrepeneti, samo da se reši poblaznenja. Ali zato sijejo pod noč oči zversko. Neutešena strast pali. Zaman so čakale žene mesece in mesece in leta. Morda pa res ne bo nikogar več nazaj. Morda so nas doma

pozabili. S takimi mislimi opravičujejo skušnjave izneverjenja. Dozorela dekleta se vročično smehljajo fantkom, ki hodijo še v šolo. Samo telo še velja. Duša umira. Naj umre. Duša je razkošje, razkošje pa ni več času primerno. In ostalo je golo telo kot v pradobi jamskih ljudi. Telo kriči in se vije, ranjeno krvavi, v bolni strasti drhteče. Iz telesa je žeja in glad. Strast in slast, rojstvo, objem in smrt. Nekoč je bilo vse to globoka skrivnost, blaznili so nad to skrivnostjo, ubijali se ali pa bežali v puščave. Danes je vse razodeto. Ni več to skrivnost noči. Vsaka stvar ima svoj namen, ne po tajni volji, temveč po človeški, kajti človek je kralj stvarstva. Drevo zraste v svoj vrh zato, da ga posekajo in razžagajo. Živali se morajo ploditi, ker jih potrebuje človek za delo in hrano. In tudi človek ni samemu sebi namen. Rodi se za vojaka, ki bo služil državi. Država je vse, država je bog. Najveličastnejši trenutek v življenju c. kr. podanika je umreti za državo. Tehnika je izumila prvovrstna sredstva, kakor strojnice, topove, pline, ki omogočajo čim hitrejšo spojitve z materjo zemljo. Najbolj častna smrt je herojska. Oznanjajo jo tako: padel je na polju slave — junaške smrti je umrl — častna smrt ga je doletela — za cesarja in domovino je padel. Potem slede imena. Ivan Marjetič z Grma, Lojze Kastelic iz Bršlina, Franc Intihar iz Smolenje vasi, Emil Murgelj iz Uršnih sel — toda ta imena niso več važna. Milijone je imen. V njih znamenju lijó solze mater in žena in deklet in otrok. Zato imena motijo tisto samogibno redovitost moderne vojskujoče se države. Vse za vero, dom, cesarja. Naš cesar mi je vedno ljub, na Dunaju živi — pojo otroci v šoli. Lepo jih učijo in lepo znajo peti. Kako veličasten je neki Dunaj, kaj šele cesar! Biti vojak! S puško, s sabljo, z granatami. Stojiš v vrsti in čakaš povelja. Pa ker imaš človeške slabosti, te zamami morda ptiček na vejici ali pa sončni žarek, ki trepeče na listu, in spomniš se nekih davnih zarij nad vasjo. Morda imaš v tem trenutku zelo neprimeren, v nekem smislu celo nespodoben izraz, kajti nenadoma zarohni narednik divje: «Was gaffen Sie da, Sie Idiot!»

*

Sošolci so se brez hrupa razšli. Bohorič je ostal čez poletje sam, brez prijateljev. Še nikoli ni tako brezbrizno sprejel počitnic, kot letos. Čeprav je bil sedaj prost šole, ki mu je bila vse leto v muko, ga je vendar kar z žalostjo navdala misel, da bo sedaj dva meseca živel osamljen in da ni zanj nobenega sredstva, ki bi ga dramilo in dražilo iz trudne, vedno se ponavljajoče enomernosti vseh teh dni brez presenečenj. Če je gledal ljudi okrog sebe, je opazil, da so se vsi kljub godrnjanju vendarle vdali in

životarili in se še celo nekam sprijaznili z usodo. Da more človek tako brez upora in odpora sprejeti največje ponižanje: nasilno zatajitev samega sebe! Kakor da jih zdaj zanima samo še aprovizacija. Posebna novost jim je grmenje topov s soške fronte. Pod kostanji nad predorom se ustavljajo in prisluškujejo: upokojenci, uradniki, pa tudi vojaški dopustniki. Med njimi se razvijejo že kar strokovni pogovori o topovih in izstrelkih. Nekateri, s prebujno domišljijo in izvedeniško bahavostjo, uživajo v tem, da razlagajo vrste izstrelkov, ki jih baje ločijo po razpokih celo iz te razdalje. Vedno bolj sliči posameznik posamezniku. Vsi se komaj opazno in počasi enotijo v neko sivo brezobličnost. Kmalu ne boš več ločil profesorja, ki se je nekoč željno poglabljal v Kantovo «Kritiko čiste pameti», od čevljarja, kateremu je delil vzgojo in pouk mojster s palico in pestjo. Aprovizacija jih je vse zbližala. Tedaj vendar ni tolike razlike med ljudmi. Biti posameznik, biti enkrat, svojski: to je domišljava sanja, ki je varljivo blestela nad temeljem družbe vse dotlej, dokler se ni temelj zrahljal. Že prodira novi nazor. Ukloniti se je treba. Zatajiti se, osebno umreti. Kadar je naval v dolgi vrsti čakajočih pred prodajalno, kjer razprodajajo novo, skromno zalogo živil, tedaj se samo z zvijačnostjo ali pa s pestjo preriješ v ospredje, sicer se vrneš praznih rok. Nekdanje predprave izobražencev izgube svojo moč v množici. Vse to je začel Bohorič poskušati. Stisnjenih ustnic in brezizraznega pogleda je moral doživljati posmeh ulice svojemu nekdanj tako bogatemu notranjemu življenju, ki ga je, še preden se je moglo razviti, pretila zatreti sirova sila. Vsak najmanjši povod: smeh, grda opazka iz tolpe, ciničen ukaz reditelja, ga je ranil v najskritejše življenje njegove duševnosti, kjer je bila shranjena lepa dediščina njegove vzgoje in njegovega čistega prizadevanja. Nemiren je nosil v sebi občutek tujstva in brezdomstva. Ne samo, da je izgubljal vero v ljudi in družbo, kakor si jo je bil v podzavesti ustvaril po zakonitosti lepotnega stremljenja, celo nad svojim domom je začel dvomiti. Doma je bilo že cele mesece tako pusto in brez vsebine. Njegov mlajši brat je bolehal že več tednov, oče se je vračal pozno iz pisarne in skrb za življenje je bil še edini predmet pogovora med starši. Njegova mati, vajena udobnega meščanskega življenja, se je začela predajati vedno temnejši nezadovoljnosti, prehajajoči že v melanholijo. Zaman je skušal Danijel izsiliti s svojo besedo doma ravnovesje, saj sam ni več veroval v svet v sebi, saj si je sam že v srcu priznal, da je razpoloženje odvisno od gmočnih razmer. Iskal je pozabe, v kateri bi utonil ves nesmisel, ki mu ga je pokazal razum. Za «Dolenjske novice» je prevajal iz nemških dnevnikov članke in listke, da je lahko hodil v okolico in se ustavljal v krč-

mah. Tu se je sešel z različnim svetom. V pogovorih s kmeti in potniki se je bil še bolj utrdil v svojem žalostnem spoznanju. Samo da ne bi bil sam, je iskal ljudi in ni izbiral. Ko je zvedel, da se pripravlja romarska družba na Gorjance, se je pridružil, čeprav se je moral smejati namenu tega romanja, ki se je zaključilo v cerkvici pri sv. Jeri s službo božjo za srečno zmago zavznikov in časten mir. V senci stoletnih dreves, na obronku pregrete jase, se je družba razživelala še pred poldnem. V poznih popoldanskih urah pa so se že vsi pobratili. Bohorič se je truden umaknil veseljakom in legel pod grm. Nejasne so mu misli in bežne. Na obzorju, nad daljnimi gorami, pod katerimi se stiska neznatno Novo mesto, so zleknjeni oblaki v snežnih kopicah, soparica se zgoščuje, domišljija se razvema. Kako živa so danes dekleta! Vsa so vročično razgreta. Do ramen so jim gole roke, ki se lokavo nastavljajo in branijo obenem. Od sena puhti rezek, dražljiv vonj. Rdeče je vino, rdeča je kri in rdeče sije razigranost v očeh. Vpijejo, pojo. Izmišljajo si igre. Po gozdu šeleste koraki, vrše šepeti, odjekajo vzkliki. Kar nenadoma obkroži Bohoriča vesela trojica: dve dekleti iz vasi in starejši dijak Tine Logar. Ne dajo miru, z njimi mora. Logar je močan, črn fant, prekanjen pa še bolj. Izviti se je znal celo od vojakov, kjer so ga obdržali komaj nekaj mesecev, toliko da je pregledal ves cirkus in se usposobil za strastnega pacifističnega agitatorja. Ali v tej uri ob črnooki Kati in plavolasi Reziki mu ni za vesoljno bratstvo med narodi, ampak za Gluho lozo v Gorjancih.

«Povej, Bohorič, ali je, ali je ni — Gluhe loze? Rezika mi kar noče verjeti.»

«Je. Pa da še niste čuli o njej? Čudne reči se gode tam. Začarana je. To bi bilo nekaj za vas!»

«Čuješ?» se razveseli Logar. «Bohorič ve. Ampak sama je ne najdeš. To je hosta v globočini, kamor ne seže ne glas ne zvon. Samo vsakih sto let na sveti večer se oglasi pozvanjanje od tam, kamor pridejo samo mrtvi. Ali midva prideva živa tja in ptico Zlatoperko bova poslušala.»

Hladne so te šume gorjanske. Bukve — hrasti, bukve — hrasti. Šepet, šuštenje, pokanje vej. Vse: veličasten mir brezčasja in brezkončnosti. Četvorica se speši po gozdni poti, zdaj navkreber, zdaj navzdol. Vsi so sončne volje, glasni in iznajdljivi v besedah. Vsak predmet jim vžge domislico, ki jim štirikratno odmeva in utone že v drugi, še bolj rezki in iskreči se. Iščejo hostnika-volkodlaka, strašijo se s pogreznjenim mostom, obe-tajo si čudežev na kresno noč, pripovedujejo si o velikem jezeru, ki ga človeško oko še ni videlo. Razvneti se šalijo, kako se ne bi, saj so se napili studenčnice iz Gospodične, ki je nekoč po-

mladila celo staro grajsko gospo iz Mehovega, tako jo je pomladila, da žlahtne gospe ni niti lastni mož več spoznal.

Ko pa se je nagnila noč, je utihnila svetla beseda in na slednjem obrazu se je javila bojazen, ki se je bila čez dan skrila v srce. V krčmi pri Logarjevih se je Tine ves razvnel, pa ne več ob pravljici o ptici Zlatoperki, marveč ob silni sanji, kako se bodo Antikristovi učenci, ki se zbirajo v Gluhi lozi, dvignili, razkropili se po svetu in se zmaščevali za vse krivice, ki jih mora pretrpeti človeštvo. Govoril je v samih podobah, kako se bo žrelo Gorjancev odprlo in bo gora bruhala ogenj in žveplo na ves svet. Najdrobnejše doživljaje iz Lebringa, iz Judenburga in iz Admonta je pripovedoval nazorno in z gnevom in razpaljal kmetom srd na krivičnike. V gnevu in v vinu se sprošča zadržani upor. Bohorič se druži z vsemi. Sebe čuti samo v trenutkih, kadar se razklene veriga skupnega opoja, ki jih vse omreža. Takrat se ga polasti težka žalost, ki veje iz vseh teh ljudi. Ni vina, ki bi moglo popolnoma opojiti strah pred brezdomstvom srca. Meglijo se mu misli, duši ga. Vstane, da bi stopil na svež zrak. V glavi se mu vrti. Zdi se mu, da je nekdo v kotu zaklical. Vidi, kako se je Tine sklonil nad neznancem in razburjeno vzkliknil: «Kaj, Cvelbar je padel? Jože Cvelbar?!» Okrog zlovestnika se gneto in sprašujejo. Bohorič se vrne k njim. Posluša in spominska podoba se mu razcvete kakor v snu: tretješolec Bohorič hiti v šolo. Mimo njega je naglo zavil visok, mlad človek, gostih črnih las, z bohemsko ovratnico — osmošolec Cvelbar. Dijaki vedo o njem, da je pesnik. Tudi slikar je. Včasih ga obkroža kup radoznalcev, ko slika pokrajino pod kapiteljskim hribom. Vsi ga gledajo spoštljivo. Temne oči ima. Žalost sije iz njih, pa tudi otroška mehkoba, čudenje, strah in radost. Tine pripoveduje bridko storijo dolenjskega študenta...

Bohorič ne more več obstati. Spet vstane in stopi na prag. Ozira se po temni veži, ki po njej begajo rdeči odsviti z ognjišča. Čuti se kakor v oklepu. Izviharil bi se, vrgel bi se v ples do onemoglosti, samo da bi se sprostil. Tedaj se zave, da prav za prav že ves čas opazuje žensko tik ognjišča. Bosonoga dekla se sklanja nad kupom drv. Vsa je kipeča, skoro odurna v svoji moči. Mimo nje stopi pijanec in se je s predrzno kretnjo dotakne. Odpodila ga je s sirovo psovko. Tudi v glasu ji je vztrepetala živalska slà. Poznalo se ji je, da je pila. V Bohoriču je zkipela strast. Stopil je naravnost k nji in jo objel. Pritajeno je kriknila in se mu skušala izviti. Spodrsnilo mu je in se je je oprijel. Tudi ona se ga je oklenila. Tedaj pa ju je prestrašil fantič, ki je pritekel mimo. Bohorič se je umaknil pred hišo. Razpaljena kri mu duši grozo domotožja po nekem daljnem sanjskem svetu, ki še spomin

ne sme več vedeti zanj. Razgleduje se okrog sebe. Trata pred hišo je oblita z zamolklo mesečino. Nad črnimi gozdovi raste luna, ki jo obdaja žolt obstret. Nad vso dolino leži turobna tišina.

Bohorič se je vrgel na kup sena. Zmedene slike se mu pode kot bolniku. Polašča se ga težak spanec... Vidi pesnika Cvelbarja. Zamišljen je zavil mimo njega in ga ošinil z žalostnim pogledom. Kakor da se je zdramila vest. Vidi žensko, ki se sklana nad kupom drv. Nastavlja se mu, trudno ga vabi k sebi. V popoldanski prigrrevici vrh Gorjancev se skrivajo pari po gozdu. Kako samotna je ta dolina. Krvavo sije mesec nad osamelo zemljo.

*

Enaindvajsetletni kadetni aspirant Jože Cvelbar umira v brigadnem sanitetnem zavodu nekje v južni Tirolski. Ranjeno telo gori v noč štirih sten ogromne dvorane. Vseokrog vzdihujejo in ihtijo telesa. Nad požarom plešejo spomini poslednji pripev romanju duše v onkraj.

«Ni je luči, ni jih zakladov,
ni je sreče zlate...
Štiriperesna hrani zaklad,
sladek spomin, Dolenjska, nate.»

Samo miru, miru, miru... Roka, ki usiha, je nekoč v dnevnik pisala: «konec bo tega trpljenja in vrnem se domov na Dolenjsko. V začetku pomladi bo, pa ostanem doma vso pomlad, v svobodi preživim še enkrat vse življenje, od prve vijolice preko cvetja, plojenja, zorenja in dozorevanja. Ko pospravijo plodove pod streho, porečem adijo in odidem z veselim srcem z doma v svoj pravi dom...»

Reži se obraz, grdi, zabuhli, rdeči obraz nemškega častnika: «Marsch, Hund, Sie Idiot!» Saj to ni več Krückenberger, že se valé sive čete, vedno več jih je, vse do obzorja so že napolnile zemljo. Pijani so, kriče, plešejo, vriskajo. Živi mrlič. Cele maršbataljone opojenih gonijo na morišče...

Suha roka piše: «...križ čez vse. Vse je enako vredno, nevtravno, preteklost in sedanost, za bodočnost pa ne dam več počenega groša. Noben obraz nima več gorkote, le mrzlo svetlobo. Trhel les... Kako je dejal oni tolsti komí v civilu: «Pogini, revščina!» Žalil je človeka, preklel je duha, pa navsezadnje je imel morda kar prav. Samo kdor je zatajil duha, bo oblagodarjen z vsemi zemskimi dobrinami. Srce se ponižuje, srce priznava: «Vem, da bi od mene ne imel nihče kaj prida koristi, ker jaz sem človek, ki ni vreden, da po svetu gleda, da sije solnce nanj...»

Bolnica v Lienzu. Kdaj je neki to bilo? Skozi visoka okna je sijalo večerno solnce. Sestra Rozalija je imela tako lepe črne oči. K postelji je pristopil gospod mastnih lic, polnih žepov, Slovenec. Kako se ne bi domačega človeka na tujem razveselil? In razprede se pogovor.

«Tako, na akademijo hočete iti?»

«Seveda...»

«Na slikarsko akademijo? O, mladi fant! Da bo?»

«Mora biti!»

«Pojdite, pojdite! Zakaj neki ste si izvolili ta posel, ko vendar tako malo nese? Slikarji so vsi berači ali pa pijanci. Bi rajši kaj drugega. Moj Bog, koliko bo potov po vojni prostih in debelega zaslužka. Debelega, mastnega zaslužka, vam pravim. Kdo se bo menil za umetnost! Pamet, prijatelj, pamet.»

Bolni dijak gleda in posluša. Kaj ga varajo oči? Ušesa? Tako govori Slovenec? Debel je, tolst, kot zaslužek, ki ga obljublja. Slovenec, Nemec, vseeno. V tem so si vsi enaki. Srce se zapre. Kriknilo bi, pa kam, komu? In siknejo samo jedke besede: «Naše svinje doma so trikrat na dan site, vem, pa ne jedo nikoli z žlico». Ne vpijte, prosim vas. Podprite strop, ki se že nagiba. Ves črn se nagiba. In stene se tesnijo. Zadušilo me bo. Dajte zraka, zraka! Že se širijo jelovi gozdi. Z drobnim peskom posute stezice vodijo skozi. Na klopice z naslonjali iz brezovih palic posedajo častniki in dekleta, ki se jim ponujajo. Skrito jezerce sanja v mesečini. Skozi park se vidijo razkošne vile. Navaden zemljan nima dostopa vanje. Dom so vojnih liferantov in njihovih priležnic.

«Za moje dolenjsko srce je vsa ta lepota smrdeč kup gnoja. Jaz sem skozi in skozi Dolenjec.» Gre po stezici in gleda dečka, ki je zalučal kamen v zrak. Gleda za kamenom, kako je v višini za trenutek obstal in spet omahnil nazaj. Pretrese ga v srce. Ne more in ne more pozabiti te slike. Mnogo mesecev pozneje zapiše v svoj dnevnik: «Kamen, ki ga zaženeš kvišku, ne more obviseti pod nebom.»

Vse se megli. Nekje pojo slavčki. K steni so prileteli. Odkdaj gnezdiijo slavčki na steni? Pojo kakor sredi dolenjske noči. Vsa v mesečini sniva Kostanjevica. Čudežno vonjijo rožni grmi. Čudežno vonji kadilo. Saj to je velika maša v nomoveški frančiškanski cerkvi. Organist Hladnik se smehlja ves zamaknjen v bučanje svojih orgel. Tisoči in tisoči se zbirajo v sprevod. Cerkev se je razmahnila na vse štiri strani neba. Ni več oltarja. Tam sije veliko sonce, kakor ogromna monštranca izseva bel ogenj na zemljo in romarji gredo, psalme pojoč, k soncu. Zdaj je vse jasno: gredo k Lepi Vidi, ki so jo zaman klicali vse življenje,

ponižani in preganjani, teptani, varani, prezirani... Kaj vendar pojo? Niso psalmi. Iz zategle monotone melodije se izloči en sam glas, tih kot šepet, pa ga vendar čutijo vsi v dno srca.

Fant je videl rožo čudotvorno,
videl jo je v sanjah, daljnožarko,
zdramil se je in je šel na pot...

Tako je odšel na poslednjo pot dolenjski študent.

*

Bohorič gleda začudeno okrog sebe. Spal je. Pozna je noč. Ob njem stoji ženska, ki jo je bil klical v blodni sanji. Mane si oči in nemo sprašuje. Ženska stoji v črni senci. Nikogar ni v bližini. Iz dalje se čuje samotni lajež. Zdaj je sam s to prikaznijo iz grdih sanj. Samo ta ženska je resnična. Grda je, obilna. Roke si upira v boke. Bohorič vstaja z ležišča kot mesečen.

«No, fant?»

«?»

Zmedeno mu pripoveduje. Hlapec jo je zapustil. Pijanci jo zalezujejo. Ta fant pa jo je v veži objel tako neizkušeno mlado, da jo je kar zapeklo od veselja. Dekle ga grize s strastnim pogledom in se, težko dihaajoča, prestopa pred njim. Bohoriču se studi. Ali taka noč se ne vrne več kmalu. Saj je vse pogašeno za deveto goro sanj: Nataša in pesem in vera v lepoto. In resnica je samo ta dekla pred njim, ki ga vabi in čaka...

«Ženska», se zave Bohorič in jo zgrabi za močno roko. In ona ga vodi kot mesečnika v noč proti skednju.

III.

Vse hiše so v zastavah. Trg pred Kapiteljsko cerkvijo je poln meščanov. Pravkar se je končala slovesna maša zahvalnica, ker je njegovo apostolsko Veličanstvo dočakalo šestinosemdesetletni rojstni dan. Ob obzidju se tesné gruče radovednežev. Med njimi stoji tudi Bohorič, ki se je zmenil z Zorcem za sestanek. Poleg njega piše opazke stari poročevalec «Dolenjskih novic». Bohorič mu s posmehljivimi pripombami pomaga naštevati izbrance, ki se razhajajo pred cerkvijo.

«...zastopniki vseh c. kr. civilnih oblasti, c. kr. orožniki, prostovoljni strelci, ves oficirski zbor, štabni zdravnik, poveljnik rezervne bolnice dr. T. Roth, dr. Ernst Balkany, poročnik Varias, vsi trije z viteškim križcem Franc Jožefovega reda, zastopniki uniformirane meščanske garde in veteranskega društva, požarna bramba, zastopniki trgovcev in beguncev...» Vsi se klanjajo drug drugemu dostojanstveno in slavnostno. Prezirno se ozirajo po

hlastajoči množici. V trenutku, ko se je cesarsko-kraljevi okrajni glavar, vladni svetnik gospod baron Rechbach, okrenil k polkovniku pl. Pöllu Föhrenauu, je h gospodoma prišepal neobičajen človek: pustno našemljen, s pisanimi trakovi na raztrgani vojaški kapi, opasan z leseno sabljo in z lesenimi kolajnami na zelenem, ogoljenem suknjiču, tridesetleten bebec, umazan, zmršen, z rdečkasto brado — to je bil Andrejc, o katerem si je vse mesto pravilo, da je nezakonski sin graščaka pl. Langenfelsa, ki je ta hip stal v bližini gospoda glavarja.

Bebec Andrejc je vojaško pozdravil in na vso moč zavpil: «Živela Avstrija! Živel cesar! Zdaj pa stopimo vsi skupaj na cesarsko kosilo h Kokliču.»

Množica je bruhnila v smeh. Iz ozadja se je začulo ploskanje. Gospodje v cilindrih in z odlikovanji so okameneli. Ž njimi vred je okamenel tudi bebec Andrejc. Čar uniform in pontifikalne maše je bil hudo oskrunjen. Komaj so priklicali stražnika, ki je skušal odvesti nerodneža. Toda šepavi norec se je začel upirati. «Jaz sem grajski,» je vpil, «v kočiji me morate peljati na cesarsko pojedino.» Ob smehu in ploskanju množice ga je stražnik odvedel.

«Sijajno,» je vzkliknil Bohorič, «to, dragi urednik, morate popisati v 'Novicah'!» Ali užaljeni poročevalec ni utegnil posvariti Bohoriča, ki je bil med tem že ugledal Zorca. «Si videl, kaj?» se je Zorec hihital in prerival z Bohoričem skozi gnečo. «To je treščilo kot bomba med ljudi. Ali pa veš, da sem jaz izrežiral to igro? Toliko časa sem nagovarjal Andrejca, da se je res ojunčil. S takimi prizori osmešiš vse take ceremonije in njih malike.»

Bohorič je bil zavzet nad Zorčevo pustolovščino. «Samo da si prišel, samo da si prišel», je vzklikal. Zdaj mu je bil Zorec živo potreben. Na potu v mesto sta srečavala same praznične ljudi, ki so bili veseli že samo cesarskih zastav, samo, da so si s samoprevaro priklicali za nekaj ur razkošje brezskrbnosti in predvojnih časov.

«Veš, Zorec, vse iluzije sem izgubil», je spregovoril Bohorič. «Vse do zadnje. In sedaj se zapišem, če hočeš, v kakršenkoli krožek, samo da bo borben. Zato sva se našla. Morala sva se najti.» Na dolgo in široko mu je pripovedoval o praznoti svojih počitnic vse do zadnjega izleta na Gorjance.

«Kaj boš sanjal v teh časih. Ali ne čutiš, da se je ozračje zgo-stilo za nevihto? Še revolucijo bomo dočakali. Vesel bodi, da si spregledal, Bohorič, koliko ti moram povedati. Dežela je že vsa naveličana do obupa. Oblast je že tako slabotna, da zadošča iskrica upora, pa se bo vse zrušilo. Komaj že čakam septembra. Ustanoviti moramo klub jugoslovanskih dijakov. Slišal sem, da

imajo že po drugih mestih podobne tajne krožke.» In obširno je razpredal načrt, ki si ga je bil izmislil v teh tednih. Ustavila sta se pred hotelom, kjer se je zbrala velika množica. «Zdaj, zdaj pridejo...» vrši med gručami. Govoril bo pač kot vsako leto «preblagorodni gospod polkovnik pl. Pöllen Föhrenau, ki je tudi ob drugi podobni priliki v krasnih besedah, polnih navdušenja, izrazil ljubezen in vdanost do cesarja in presvetle vladarske rodbine...» Stražnik odriva ljudi, med katere sta se pomešala Bohorič in Zorec. Na dvorišču se gnetó goriški begunci, ki so pravkar pripotovali. Bedni ljudje s košarami, kovčegi, zaboji, žene, splašeni, jokajoči otroci, onemogli možje. Vsevprek pririvanje in vpitje. Ves iz sebe prihiti po dvorišču gospodar: «Kakšen nered! Kaj poreko visoki gospodje, če ugledajo ta Babilon!»

Zorec se vede izzivalno in namenoma več zmedo. Tedaj ga prekine Bohorič.

«Za božjo voljo, Zorec, poglej tega človeka!»

Pri prizidku kraj stopnic, vodečih v klet, je stal nad zabojem s smetmi in odpadki živil iznemogel mršav mlad človek v raztrgani obleki. Od komolcev so mu visele pisane krpe. Bosonog je stal v luži pomij. Z roko je stikal po kosteh in odrezkih, ki jih je bil pravkar ovohal pes. Bohorič je pogled na tega sestradanca globoko presunil. Ta hip pa je stopil k neznancu krčmar in ga razljučeno sunil v bok: «Spravi se s poti, vagabund! Kakšna sramota! Kaj poreko gostje, če vidijo to nesnago!»

Neznanec se je opotekel, se komaj obdržal v ravnotežju ter se prestrašeno ozrl v zalitega gostilničarja. Zdaj mu je videl Bohorič v obraz: iz globokih votlin so gledale velike, temne oči tako pretresljivo, da bi se razjokal. Toda ustnice, ki so se premikale in iskale besed, so ostale neme. Po vsem telesu je trepetal. «Izgubi se odtod, capin», je vnovič zakričal gospodar, kajti v tem hipu se je že začulo drdranje kočij. Množica se je razgnetla v dve struji. Že je prva kočija z vojaškimi predstavniki zavila v naglem diru na dvorišče. Vse se je zgodilo bliskovito hitro. Nekdo se je zagledal v tri zlate zvezde na ovratniku, drugi je občudovaje obvisel s pogledom na sijajnih vrancih, tretji je z gnevom zasekal pogled v sive oči vojaškega zdravnika. Zdajci pa se je začul pretresljiv krik. Konji so se splašeni vzpeli in udarili s kopiti ob tla. Pred njimi je ležal ves okrvavel bosjak, neznanec. Zmeda vsevprek. Klici na pomoč. Kričali so tudi tisti, ki niso vedeli, kaj se je prav za prav zgodilo. Nekaj trenutkov je bila gneča dušljivo tesna. Stara ženica je vpila: «Tak odnesite ga vendar, človeka, saj bo umrl!» Spet drugi je klical, naj prineso vode. Visoki gostje v kočiji so odreveneli. Bohorič se je vzpel na prste in oprt na rame dveh mož videl na tleh skrivljeno telo v mlaki krvi. Glava

je bila ena sama strašna rana. Oči so široko razprte s steklenim pogledom zrle naravnost v ljudi. Iz grozno spačenih ust je lila kri. Bohorič je videl tudi, kako je stari, plemeniti gospod v kočiji mahal z roko, premikal ustnice in lovil dih. Nekje v ozadju je kričal hotelir. Tedaj se je iztrgal iz gneče Zorec in nenadoma zakričal na ves glas: «Morilci, morilci!» Vse se je ozrlo nanj. On pa je kot brezumen vzklikal: «Bojazljivci, vas ni sram? Sestradanega človeka so ubili. Kaj gledate?» Množica se je zdramila. Vse je kričalo. Bohoriču pa je odpovedal glas. Neprestano je videl pred seboj strjeno kepo krvi, osteklenele oči in ohromelega plemiškega starca v kočiji. Gnečo sta presekala dva orožnika. Vsi so utihnili. Samo Zorec se je vzpel in poskušal znova kričati. «Tak molči no, kaj izzivaš, saj je bila samo nesreča», ga je zavrnil nekdo. Zorec se je še srditeje pognal kvišku. «Ne. To je zločin. Vse sem videl. Lačen je bil.» Nekateri v ozadju so mu pritrdjevali. «Po ušesih ga daj, da bo že tiho», se je oglasil gospod pred njim in res ga je nekdo sunil pod rebra, da je umolknil. Medtem so ponesrečenca naložili na voz, ki je z orožnikoma vred naglo oddrdral.

In Zorec ni postal mučenik. «Po ušesih ga daj.» Pa se tega ni zavedal. Z zanosom je gledal Bohoriča, ko sta se zasopla ustavila sredi trga. Bohorič pa je videl vse to in vse v njem se je razbolelo do dna. Kako težko je razgibati množico! Kako lahko je postati smešen! Kako hudo je, če je človeku šele sedemnajst let!

«Si videl? Pa to je šele začetek», se je zmagoslavno razvnel Zorec.

«Kakšen začetek?»

«Moje poti.»

«Ostudno je na svetu», se je iztrgalo iz Bohoriča in v ta vzklik so se mešale vse te izmaličene podobe, med njimi tudi dijaček, ki sanja o revoluciji in ki ga je kakor neubogljivega otroka ukrotil poljuben človek iz vrst gledalcev.

Vse je samo spomin. Dogodki se odigravajo po neznani zakonitosti. Nekateri so poklicani, drugi žive ob strani. Če nisi poklican, je zaman ves napor.

In poslej zahaja Bohorič vsako popoldne v zapuščeno čitalnico v Slančevi hiši na koncu trga, blizu mostu. Ne bi ločil teh popoldnevov, vsi so eno. Na mizi dnevnik z vedno isto vsebino: ranjenci, ujetniki, zmage, porazi, kruh, kruh, kri, kri. Na stenah pa vise stare slike, ki predstavljajo Bleiweisa, Kosto, Prešerna. In odpira revije in čita in sam ne ve, zakaj mu gre na smeh: «Hebbel: umetnost je vest človeštva. Leonardo da Vinci: Cosa bella mortal passa e non d'arte. Rodin: Za umetnika, ki je vreden tega imena, je v naravi vse lepo. Huysmans: Tako korespondirajo

mehki, jasni toni klarineta z okusom likerja curaçao, lovski rog z whiskyjem, žitno žganje z vijolino. Neprestano ponavljanje globokega «o» označuje monotono žalost duše, ki obupuje. Jaurès: V čem se razlikujemo od živali? Po čutu za lepoto, za simpatijo, za tvorjenje splošnih pojmov in za zedinjevanje.»

«Tedaj se ne razlikujemo od živali», se je v samem sebi namihnul Bohorič ob sliki, ki je predstavljala generala Mackensena.

«Kako je vse to nesmiselno», se zave, ko vnovič lista po umetnostni reviji. Ulica se ne briga za to, ulica pa je božji glas.

Vsako popoldne sedi v kotu pri oknu star upokojenec, ki točno ob štirih zadremlje. List mu spolzi iz rok. Nekaj se mora zgoditi, nekaj edinstvenega, nekaj enkratnega, kar bo pretreslo svet. Čudež se mora zgoditi. Mera je polna. Da se bo res zgodilo? Saj se ne bo nič zgodilo. Bleiweis visi na steni, stari upokojenec dremlje. Samo tiktakanje ure je vekovito. Vse je šlo mimo tega starca pri oknu: veseli prijatelji iz dunajskih let, vročične poletne noči, pojoče žene. Sin mu je padel na fronti, hčer mu je odvedel nemški vojak. Vse je samo še prošlost.

Ceste so prazne. Hiše nemijo. Solnce je visoko. Belo razžarjeno pali že tedne in tedne. Po tesnih ulicah se srečavajo vojaki-ranjenci. Oklevajoče drsajo, oprti ob palice, roke jim počivajo v težkih obvezah, glave imajo čez in čez povite. Bogve, kje so njih matere, njih žene, njih dekleta, iz katerega naroda so izšli. Zdaj pa so samo plahi, nebogljeni otroci, ki gledajo bolešno mirno in vdano v svet. O, človek!

In od vsega bo ostal samo spomin.

“

Spet so se vrnili že v tretjo vojno jesen: Bohorič, Jerman, Barbič, Vrezec, Zorec. Spet je preplavila Krka strugo in se razlila po travnikih. Nebo se temni že vse tedne in obzorje je zastrto od ne nehajočih nalivov. Še bolj so se pogreznili ljudje v svojo zakrknjenost brez veselja, brez žalosti. Stari bobnar Jerom pa, ne meneč se za dež in vihar, hodi po ulicah, ustavlja se na križiščih in razglašuje. Čuden, izmaličen glasnik usode. Z bebastim smehljajem, z režečim se obrazom, kakor da je izven človeškega gorja, oznanja nove odloke in postave. In spet se poslavljajo od svojih domov nanovo pregledani in prebrani črnovojniki letnikov 1866. do 1893. Prihajajo pa begunci, novi ljudje z juga, prestrašeni in izkoreninjeni in po njih dobiva ulica že docela drugo podobo. Sklepajo se nova prijateljstva, nekdanji znanci se odtujujejo drug drugemu, vsakdo živi iz ure v uro, nobena vest se ne zdi več neverjetna. Človek je čudovito gibljivo in trdoživo bitje. Posameznikov-junakov ni več. Vse človeštvo se je zgostilo v enega

samega heroja, ki se noče in noče ukloniti nevidnemu uničevalcu, apokaliptičnemu zlu. Nekoč bo že kako konec, gori v podzavesti upanje. In s tem upanjem žive ljudje sredi razpada, kakor na plesišču ob tretji nočni uri. Kakor v igri s šaljivo pošto presenečajo neprestano novi ukazi o uravnavi prometa, rabi jedilnega olja, petroleja, sladkorja, vse do najbolj fantastičnega predloga nekega nemškega učenjaka, ki je skušal dokazati redilno moč kruha iz slame, ki so ga baje poznali že stari Babilonci. In kakor v večerni družabni igri zabijajo žeblje v lesenega vojnega moža, ki so ga slovesno odkrili pred obokom mestnega rotovža. Zabijajo vanj vsevprek zlate, srebrne in železne žeblje, kakor se spodobi: prošt, glavar, polkovnik, župan in za njimi vsi sloji do najmanjšega šolarčka. Denarne prispevke pošiljajo zakladu usmiljenih sester in njihovega usmiljenja potrebnih častnikov v zaledju, v častniških menzah in v spalnicah zaplenjenih gradov. Vse to pa delajo po izjavi odlokov «iz ljubezni do Boga, do presvitlega cesarja in do bližnjega trpina, kot zahteva sveta vera od nas».

V to trudno evropsko noč pa so se začele širiti neverjetne vesti. Predstavniki vseh skupin v gosposki zbornici na Dunaju so se izrekli za sklicanje državnega zbora, ljudje so pozorno prisluhili. Potem je preteklo še nekaj tednov do tistega opoldneva, ko je po vsej Evropi odjeknil pok iz samokresa. «21. oktobra je postal ministrski predsednik grof Stürgkh žrtev zavrata napada v hotelu Meissn & Schadn.» Vsi so se zgenili. Mesto se je odelo v črne zastave. V cerkvah so zvonili in opravljali žalne molitve. Gospa Steinova je sprejela to vest, ko je bila v najbolj vnetem pogovoru s tremi odbornicami Rdečega križa. Vse štiri gospe so kriknile v istem trenutku, zvile roke in za nekaj sekund umolknile. Iz odrevenelosti se je prva prebudila gospa Steinova, ki je povedala, da je tudi ona že obedovala v tem hotelu in zelo jo je mučila radovednost, kakšen je bil neki jedilni list, ki ga je držal v roki ministrski predsednik v trenutku, ko je Adler pomeril nanj. Ta radovednost je prevzela tudi ostale tri gospe, ki so silno ogorčene obsojale atentatorja, ker je napadel svojo žrtev baš pri obedu. Zvečer pa je odvetnik Stein nasvetoval svoji ženi, da bi bilo morda vendarle umestno, zrahljati vezi z nemškimi krogi, kajti kdo ve, če ne bo ta dogodek imel dalekosežnih posledic, tako dalekosežnih, da bo treba, sicer previdno, obnoviti stike z «narodno mislečimi ljudmi».

Dijaki so oživali. Zorec je postal za nekaj ur celo pesnik. Atentatorju Adlerju v spomin je zložil tri strani dolgo odo. Bohorič je ves vzhičen pritekel k Jermanu, kjer je našel tudi Vrezca. Sproščeni in razvneti so se v pogovoru zamudili vse popoldne in sklenili sklicati sestanek, na katerem bi ustanovili krožek «Pre-

bujenih tovarišev». Izdajali bi leposlovno-kulturnen list, kajti Vrezec je začutil: Široki časi so pred nami.

«V ponedeljek 25. 10. so se zbrali zastopniki vseh strank poslanske zbornice od najzmernejših do najradikalnejših in soglasno zahtevali, naj se nemudoma skliče državni zbor. Zdaj so prvič po treh letih objavili dnevniki s široko razprtimi črkami: «Narodi hrepene po ustavnem življenju, hrepene po tem, da pridejo po svojih poslancih spet do svoje besede v državi...»

In spet je preteklo nekaj tednov. Tedaj pa je udarila v svet silna vest: «21. novembra je izdihnilo njegovo apostolsko Veličanstvo Franc Jožef I.» itd. Država se je zamajala. Zhreščali so temelji. Črno znamenje. Mejniki iz noči v dan. Povsod so govorili samo o veličastnem katafalku in o pogrebnem sprevodu. Nekaterim gospem se je storilo tako inako, ker je bil pokojni vladar osebno tak skromen mož. Steinova je vedela povedati celo, da je spil po obedu zmerom samo eno čašo belega vina, dve mali čaši šampanjca in pokadil eno smotko. In vsem je šlo na jok. Kako pa so se tudi vzradostile ob misli na novega vladarja. Obleka cesarice Cite za kronanje v Budimpešti je iz težke bele svile, z zlatom pretkana, po vzorcu ogrske gala-obleke. Novi cesar je v soglasju z zavezniki ponudil predlog za mirovna pogajanja... v zavesti svoje vojaške in gospodarske moči seveda. Ako bi pa kljub tej ponudbi za mir in spravo vojna trajala še dalje, tedaj «slovesno odklanjamo pred človeštvom in zgodovino vsako odgovornost».

In Evropa je šla v tretjo vojno zimo.

(Dalje prih.)

PRAVLJICA O RAJSKI PTICI

DRAMA — MAKSO ŠNUDERL

II.

1.

Vsi štirje sede pri zajtrku, Ivanka sama ob strani. France nervozno prelistava kup časopisov, Tone nejevoljno ogleduje neodprto pošto in prebira naslove. Vsi molče v potlačenem in mračnem ozdušju. France naglo pobere svoj kup in odide. Tone gleda za njim, skomigne z rameni in odide s pošto na drugo stran. Ivanka je pazno zasledovala enega in drugega, vzdihne in skloni glavo.

Breda (*nervozno, besno preseka molk*). Odločitve še vedno ni, da bi človek že vedel, kaj naj stori. Sramota pa med tem pljuska ob nas ko morje!

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

Mračne globine.

I.

(Nadaljevanje.)

Bohorič se je ustavil sredi Glavnega trga in se zagledal v vrsto hiš, ki so kar sijale od popoldanske sončave nekega nenavadno svetlega decembrskega dne. Trg je bil skoro prazen. Nizka plast prvega snega je že kopnela, nebo je bilo tako sinje, da je bil vsak predmet čudovito otipljiv, jasen in čist. Bohorič je kar stal in gledal. Kako praznično tihe so vse te hiše v soncu! Kar zaradi lepšega stoje, brez namena, ko da so jih otroci razstavili v ta prostor; zemlja in nebo in po sredi te nizke hiše. In polastila se ga je silna radost. Zamižal je na eno oko, sklonil glavo in gledal od strani in še bolj čudovito se mu je vse to zazdelo. To, kar ga je polnilo s tako omotično radostjo, pa je bila podoba, ki se je brez pravega povoda nenadoma razprostrla pred njegovimi očmi in ki se mu je zazdela resničnejša od resnice same: podoba brezmejne ravnine, tako brezmejne, da ji je obzorje samo sinje nebo. Čutil je, da se za temi enonadstropnimi hišami razprostira vesoljna vodoravnost — zemlja, prazna, brez gorá, brez hribov, samo tu pa tam, v ogromnih razdaljah drugo od drugega, stražijo samotna drevesa. In če ležeš na to vesoljno ravan, slišiš glasove od vsepovsod. Odmevajo ti Dunaj, Berlin, Pariz, Moskva, Peking. Zemlja kot v začetku stvarjenja, zemlja in sonce. Iz te zemlje so vznikli ljudje, so se vzpela mesta, so se izoblikovale države. Ali vse to ogromno kipenje in vrenje človeštva se sliši samo še kot rahlo šumenje, daljnovito mrmranje planeta, krožečega sredi vseмира...

Tam za hišami se širi prostost do konca, tam pojo Berlin, Moskva, Peking in povsod vidijo isto raffaelsko nebo, vekovito in neskončno spokojno.

Bohorič je stal in gledal in čutil se je izven časa in prostora. Saj niti vedel ni, odkod prav za prav ta silna radost, ki ga je vsega polnila. Niti razmišljati ni utegnil in če bi ga bil kdo vprašal, bi se mu samo smehljal, neumljivo in otroško, kakor da je smehljanje najlepši človeški odmev življenju.

Tedaj se je nenadoma ustavil pred njim Edvard Barbič. Bil je čudno prepaden in bled v obraz, oči so mu vročično sijale. V prvem trenutku ga Bohorič niti ni natančno opazil, niti mu ni bilo neprijetno, da mu je njegov nastroj prekinil človek, do katerega je čutil še vedno odločen odpor. Nekaj sekund sta se nemo gledala, kot da se čudita drug drugemu. Potem pa je Bohorič

vzkliknil: «O, prijatelj, ali veš, da je vredno živeti? Kako lep je svet, kako lep! Saj ti ne morem povedati, kaj se godi v meni. Samo to je sreča, samo to...» Ni mu mogel povedati in Barbič je še bolj začudeno strmel vanj. Bohorič pa mu je začel v neki zanesenosti, kakor mesečnik, ki so ga poklicali iz sna, zmedeno in vzhičeno pripovedovati o neki vesoljni razprostrtosti in o ravnini do obzorja in o šumenju velemest. Šele, ko je utihnil, je opazil, da je Barbič raztresen in nemiren in ga komaj posluša.

«H Kaminu hitim», mu je dejal naposled. «Pojdi z menoj! Saj sta si bila nekoč blizu. Umaknil si se mu, kakor je tvoja navada. In vendar ti je hotel dobro. Zdaj živi čisto osamljen. Samo jaz ga kdaj pa kdaj obiščem. On je edini človek, ki je vsej tragiki življenja v sebi brezobzirno pogledal v obraz in ni obupal. Pisal mi je, da je nevarno bolan.»

Bohorič se je sprva nerad pridružil tovarišu. S Kaminom se je bil neopazno razšel, navidez brez povoda. Odmaknil se mu je, ko je začutil, da mu hoče biti nekak vodnik. Njegov notranji ponos ni priznal nobenega pokroviteljstva nad seboj.

«Res! Zelo razdvojen sem moral biti takrat, da me je mogel zajeti Kamin. A to se mi zdaj upira. Veš, upira se mi vsako razodevanje komurkoli in iskanje pomoči pri drugem človeku. Nočem biti učenec in slediti kakemu vzorniku», se je razvnel.

«Vrezcu pa si vendarle sledil in še s kakim navdušenjem. In korist? O, saj sem, čeprav odmaknjen, opazoval vaše početje. Edino, kar ste zmogli, so bile tri številke dijaške revije, ki je pa menda sami niste resno jemali.»

Bohoriča je ta opazka zbodla, kajti tudi sam je imel vtis, da je ta dva meseca, kar so izdajali glasilo, vendarle tratil čas s praznim delom. Pa vendar mu je zdaj ugovarjal, dokler ga ni naposled Barbič prekinil:

«Pojdi no, saj sam ne verjameš v to. Prav tako ne kot Vrezec. Samo, da je on bolj odkritosrčen. Včeraj sem ga ustavil z istim vprašanjem in veš, kaj mi je odgovoril? Smejal se mi je. Zamahnil je z roko, češ, zakaj bi ne imeli s tem igračkanjem veselja Bohorič in njegovi.»

Bohorič je zardel.

«Glej, to je čisto Vrezcu podobno. Zdaj spet vidim, kako je hinavski. Ne maram tega človeka. Nestalen in spremenljiv je.»

«Danijel, ti sam si spremenljiv in nestalen, pa mnogo bolj nevarno kot Vrezec. On svojo naturo dobro pozna. On ni bil nikoli suženj vtisov in vplivov kakor ti. Poglej sebe! Neprestano menjavaš svoja prijateljstva. Silno si razkrojen. Bojiš si pogledati v obraz. Mnogo sem mislil o tebi in težko mi je bilo, ko sva

se takrat nemo razšla, ker sem vendarle čutil, da je v tebi nekaj, kar se ne sme izgubiti, pa je vendarle še preslabotno, da bi ti dalo obraz in obliko.»

«O? Barbič, kaj se bojiš zame? Prav ob tej uri, ko me je spet zadelo spoznanje o sebi, sem našel svojo moč.»

Spomnil se je zanosnega doživetja veličastne vseravnine. Že to, da je bil sposoben takega doživetja, se mu je zazdelo enakovredno dejanju. A vendar je čutil, da je sam, neskončno sam sredi vseh ljudi, da je tujec, ki ga sodijo samo po kretnjah in obrazu. Težko mu je postalo ob misli, da ne bo morda nikoli našel svojega človeka.

«Pa saj ne iščem samo enega človeka,» je glasno nadaljeval, «stika hočem, neprestanega stika z življenjem. Tako, da bi živel v vsem in vse v meni. Razumeš, da sem nemiren od neutešenja? S komerkoli sem se našel, vedno sem se ločil zaradi praznote, ki je nastala med nama. Vsi ljudje, si mislim, žive družno in močno z vsemi ljudmi in stvarmi, jaz pa se neprestano čutim odločenega in odmaknjenega. Zato se približujem in odbijam. Niso vplivi od zunaj, ki me vodijo sem in tja, iz mene samega vre žeja, polastiti se vsega, obenem pa se ves predati vsemu. Razumi vendar!»

Stala sta v tesni ulici med vrtovi in starimi, nizkimi hišami. Bohorič se je oprijel za rob lesene ograje in gledal tovarišu v obraz, nestrpno pričakujé odgovora. Niti s samim seboj ni doslej tako jasno govoril.

Barbič je gledal preko zasneženih vrtov proti gozdu, uprt v daljo z rahlo boleznim izrazom v očeh. In ko je govoril, se je zdelo, da misli na svojo prošlost.

«Danijel, v podobi ti bom govoril. Misli si človeka, ki je stopil iz svoje samote med ljudi. Znašel se je sredi bučnega slavlja, plesa in godbe. Gledal je in zatrpel. Na enem bregu on sam, na drugem bučno rajajoči svet, ki se mu je zazdel življenje samo, žarko kipeče, brezmejno. In je našel dekle, vtelesenje te opojne svetlobe, in je zaživel z njo vse do zore. Potem pa, ko je zaželel, da bi se sožitje pobrezmejilo v večnost, se je spogledal z njo, odhajajočo, razočaran, in praznosta je ostala v srcu. In zvok je bil prazen in pogled in kretnja. Še roka je bila mrzla ob slovesu. Kajti on je hotel ob dekletu večnosti, dekle pa ob njem samo trenutke. In je šel na druga slavlja in je povsod doživiljal isto. Pa je našel sopotnika, prav tako nemirnega romarja kot je bil on sam, in za trenutke je mislil, da bo razodetje dveh trpečih duhov izpolnilo praznoto v njegovem srcu, — pa je ni. Bilo je samo gledanje v zrcalo. In se je z drugim razšel. Spet jih je našel, brezdomce in iskalce, pa so se vsaksebi umikali, zavedajoč se, da si ne morejo dati življenja, tistega močnega, v katerem ugasneta

prostor in čas v večno trajajočem utešenju. In je začel pisati pesmi in zgodbe. Mračno kroniko svojega nepokoja. Ali vedno se je spet znova prebudil iz pesmi, ki jo je potem zavrgel kot slabotno opojilo. Pa se je omamljal s knjigo in godbo in sliko — vse zaman. Nemira ni bilo ne konca, ne kraja. V večnost je rastel nemir, iz večnosti se je glasil ...»

«Prav tako je, zares je tako,» je šepnil Bohorič, «iz večnosti je nemir ... po večnosti nemir ...»

«Kje je, kakšno je tisto življenje, ki človeka za vselej spokoji in mu dá najvišjo radost, ki ne mine nikoli?»

«Kje je?» je šepetaje ponovil Bohorič.

«Ali ni vse tako v tebi, Danijel? Slutil sem ... edino to si ti. Že prvič sem te tako občutil, čeprav si mi skrival ... In tudi v meni je tako in zdi se mi, da je v teh časih v mnogih tako: spregledali so, da se ni mogoče ustaviti in zadovoljiti ne ob ženi, ne ob sopotniku, ne ob pesmi, ne v domu —»

«Kje ... kje tedaj?»

«Že mnogo je, da so to spregledali.»

«A vračati se, vračati z živo zavestjo novih razočaranj ...»

«Mladi smo še in zato se še vračamo, še dolgo se bomo vračali ...»

«Morda vedno? To je tako strašno življenje —»

«In ostane samo eno ...»

«Kaj? Ali veš ti? Si našel zase?» je Bohorič kriknil in prijel tovariša za roko, razburjeno pričakujoč nekega razodetja, ki bi ga v enem samem trenutku za vselej spremenilo. Prav v tem hipu si je brez krinke breobzirno priznal, kako je potreben rešitve in kako je že leta in leta tajil svojo slabost.

«Tisto eno, edinstveno, večno?»

«Bog!» je spregovoril Barbič.

«Bog?!»

Zdaj je tretjič čul to ime. A zdaj je zapelo polno in močno v njegovo dušo. Beseda, ki mu je bila takrat, ko jo je spregovoril gimnazijski katehet, prazna in zoprna, izumetničena in metaforična, ko jo je slišal iz Jermana, je v teh minutah zaživela. Nekaj novega ga je prevzelo. Bog! Bog! je vzklikal v sebi, otroško upajoč, ko da se morajo od te minute dalje goditi sami čudeži. Njegov duh, česarkoli se bo polastil poslej, od travne bilke pa do človeka, bo prinašal in prijemal samo neskončno radost in spokojnost, ki bo valovala in kipela, kakor njegovo doživetje na zasneženem trgu: Ravan vse do obzorja, zemlja, ki iz nje ubrano pojo človeštvo in vse stvari v veke vekov.

In z ljubeznijo in posebnim otroškim zanosom je pogledal kraj, kjer ga je obiskalo to usodno spremenjenje: tesna ulica

med zasneženimi vrtovi in starimi, nizkimi hišami. Odtod pa se je videlo daleč na sinje obzorje, brez konca. In tudi on je začutil, da bo odslej valovalo njegovo življenje v neskončnost. — — —

Nekaj minut pozneje sta pozvonila na Kaminovem stanovanju. Gospodinja, ki jima je odprla, ju je sprejela nekako prestrašeno.

«Za božjo voljo, kdaj pa bo že mir! Že ves dan kličejo Kamina. Kar vrste se. Dopoldne ga je iskal orožnik. Saj pravim, da je odpotoval.»

«Odpotoval?» je Barbič osupnil. «Saj mi piše, da je bolan. Midva sva njegova prijatelja. Tu je pismo.»

«A tako? Potem pa kar vstopita», je pošepnila in oprezno zaprla za njima vrata. «Sicer ne smem nikogar sprejeti. Bojimo se preiskave.»

«Kakšne preiskave?»

«Hm, hm... sama ne vem, koliko je resnice na tem. Sicer pa, kaj me briga! Zaradi denarja gre menda. A denar je denar in Kamin mi redno plačuje. Tako dobrega gospoda še nisem imela na stanovanju.»

Kaj se neki skriva za temi besedami? se je začudil Barbič. Tudi ženska se mu je zazdela zagonetna. Ko je stala v tej ozki veži, prepolni starih omar, skrinj in zabojev, v motni svetlobi, ki je prihajala skozi edino zavešeno okence na dvorišče, je spominjala na staro zvodnico. Bohoriča je obšla rahla plahost. Čudni ljudje živijo tu... netopirski ljudje. Tudi Barbič ni mogel utajiti osuplosti. Vsi trije so se spogledavali v zadregi. Gospodinja pa ju je kar potisnila skozi ozka vrata v temačno sobico, kjer se jima je odgrnil čuden prizor. Na preprosti žimnici na tleh je ležal Kamin, tolkel z nogami ob tla in metal pod strop igralne karte. Pri tem je čudno pačil obraz in vzklikal nerazumljive glasove.

«Kamin!» je poklical Barbič, ki se skoro ni upal premakniti od vrat.

«Ho ho! dečko, stopi bliže! Pa kaj vidim, Bohorič, tudi ti? Sladki fantiček iz angelskih vrtov. Hočeta igrati z mano? Za to rajšo žalostno!» je zapel s hripavim basom in vrgel spet nekaj kart pod strop.

«Kamin, kaj pa vam je?»

«Dečka, stopita sem!» je velel z divjim pogledom. «Če ne, vaju pretepem do krvi!» Pokazal je na težak železen drog kraj žimnice in zašklepetal z zobmi. «Vse bi bilo treba pretepti, vse človeštvo. Samo tepsti, tepsti do smrti.» Nenadoma se je pomiril. Čisto domače, prijateljsko se je zasmel: «No, kaj se me bojita? Šalim se, prav grdo se šalim, saj vaju ne bom pretepel.» In prijel se je za glavo, udaril se po čelu in pričel tiho ihteti.

«Za Boga, Kamin», je kriknil Barbič in prijel bolnika za roko. Tudi Bohorič je pristopil. On je pa ihtel čezdalje glasneje in venomer ponavljal: «Konec ... vsemu je konec. Nocoj je moj zadnji večer.»

Dvignil se je in stopil z Barbičem v kot ter mu jel razkazovati neke papirje. Bohorič je gledal po sobi, kjer so ležali predmeti razmetani vseprek. Knjige, slike, škatle, steklenice. Ob ležišču je zagledal odprt ovoj s pismom in rožnim vencem. Strašno mu mora biti, Bog ve, kaj se godi z njim, je pomislil.

«Pusti me ... vse je zaman ... saj ne veš, ničesar ne veš. To vse še ni nič!» je spet kriknil Kamin in se okrenil k Bohoriču. Nato se je utrujeno sesedel na stol in se topo zagledal predse.

«Kaj ne ... nisi pričakoval tega?» je dejal Barbiču. «In vendar je vse tako človeško. Vem, marsikaj bodo govorili, nemara me obdolže celo dejanj, ki jih nisem zakrivil. A verujta mi, govoril bom kot v spovednici, ničesar ne bom zamolčal. Ovajal sem, po neverjal sem, tudi kradel, jutri jim ne uidem več. Jutri me bodo prijeli. Kaj to? Ali se bojim ječe? Kaj nisem vse življenje jetnik? Nikoli nisem poznal mirne noči. Pregarjan sem bil, če pa sem popival, sem iskal pozabe. Moral sem vendar udušiti to žejo v sebi. Nekaj trdnega, absolutnega — to je moja črna neznanka v enačbi, ki je nisem mogel nikoli rešiti. Prav to me je ugonobilo. Poglejta me: zaznamovan sem na telesu in na duši. Gobavec, ki se ga vsakdo izogiblje. Niso se pa izogibali mojega ukradenega denarja. Sprejemali so, dokler sem jim bil potreben, čeprav so že takrat vedeli za moja kriva pota. Zdaj pa sem jim postal odveč. Ne, nikogar ne obtožujem, sam sem kriv. Saj sem se skušal dvigniti, koliko trdnih sklepov je rodila vsaka noč. Vsaka noč! Reševal sem se v vedo, v praznoverje, v teozofijo, v abotnosti! Spoznanje imam, moči ne. Vse ali nič, je bilo moje geslo — ostal je nič. Bog vedi, da sem trpel. Ali vesta, kako trpi čudak, ki so ga vsi zaznamovali za norca in izvržek? Našel sem dekle, ki se me je usmili. Marija mi je bila poslana v prvo in edino pomlad mojega življenja. Tri mesece pomladi, tolike sreče nisem bil vreden. Za veke sem si jo hotel osvojiti, ginil sem ob misli nanjo. Takrat je vzcvetel ves svet pred menoj. Moj Bog, ali je bilo sploh res ali je samo sanjal večni ujetnik? Ves svet mi je bil brez nje puščava in zlo, pa je prišel tuj človek in prekrižal najino pot. Ne, vidva tega ne razumeta, premlada sta še, ne vesta, kaj se pravi, človeku vzeti vse. In Marija mi je bila vse. Sam Bog ve za moje črne dneve tistikrat. Ljubosumje, mislita? Saj ne vesta, kaj je ljubosumje. Takrat sem izgubil vero vase. Sam sem kriv. Moram trpeti, moram, sem si rekel. A črne ure so se še bolj zgostile. Srce mi je iztrgal, razumeta ... srce! In poslej nisem bil več človek.

Poznal sem samo njo. In hotel sem, da bi ona poznala samo mene. Strašno veliko sem zahteval. Da prenehava biti dva in se strneva v eno v vsem. Da zaokroživa vesoljnost v sebi. Ne, — blodna sanja. Kje je tista strašna neznanka v moji enačbi? Vseeno. Zdaj je že prepozno. Ali vesta, kaj sem storil z njo? Še se je vrnila. Pritajil sem se. Igral odpuščevalca. V srcu je že davno ni bilo več. Ljubosumje? Ni to bolezen? Ne. Dokaz je strašnega ognja iz večnosti. In tudi maščevanje je bilo strašno. Kaj sem storil z njo? Kaj me tako gledata? Prodal sem jo — v javno hišo.»

Skočil je kvišku in zdelo se je, da je iz uma. Začel je begati po sobi in znova ihteti. Dijaka sta nemela v tesnobi.

«Ne, vse to ni nič. Pred nekaj tedni sem se seznanil z dekletom, ki ... Pa o tem vama ne bom več govoril. Menda bosta še izvedela vse. Naj govore poslej o meni, kar hočejo, v enem sem višji od teh sodnikov — trpim. Daleč sem segel z željami, najvišje sem hotel doseči ... Bohorič, ti mladi sanjar ... ne hodi po tej poti, če hočeš biti srečen. Ubij večnost v sebi ... Boga ubij ... slišiš? Krivo sem te učil. Ni ti treba Boga. Potrebujejo ga samo spačenci in bolniki.»

Ko je umolknil, je vse tri objela mrtvaška tišina. Kamin je segel po steklenici z vinom in pil. Oči so mu blodno sijale.

«Tako je prav, tako bodi ... In zdaj, dečka, zdaj je vse dobro. Sezimo si v roke in bodita zdrava ...»

Te besede je spregovoril s suhotnim, mrtvim glasom.

«Kam, Kamin?» se je oglasil Barbič.

«Kam? ... Otrok, sprašuješ, še sprašuješ? Vrnita se domov. Dovolj mi je vsega, vsega ...»

«Ne, takega vas ne pustiva, Kamin!»

«Nimata besede. Vsakdo gre, kamor mu je od vekov določeno. A za menoj jih pride še veliko, ki bodo kakor jaz. Brezdomski in sprti s seboj. Vse več jih bo. Viharna črna armada čez ves svet. In ves svet bo ena sama blodnjava in en sam krik in nikdo ga ne bo slišal. Milosti ni več. Naj pogine ta svet ...!»

«Kamin!» je prosil Bohorič, «pogovorimo se. Laže vam bo.»

«Ali misliš, naj počakam, da me odvedó na natezalnico? Ne bojim se ječe, bojim se besede. Kdo je od mojih sodnikov, ki bi se razjokal nad menoj, ki bi še v zločinu odkril srčno kri človekovo? Niso vredni moje besede.»

V tem se je iz veže začulo glasno govorjenje. Koraki sem in tja. Razburjeni vzkliki gospodinje. Osoren moški glas.

«To je orožnik», je šepnil Kamin in se opotekel. Še preden je utegnil Barbič vstati, je že odprl okno in se spustil po pritličnem zidu na cesto — — —

Šele drugi dan so našli njegovo truplo v Krki, zamotano med vejevjem pri jezui.

*

German je živel samo še ob misli na svojo dramo, ki je ni nikoli dovršil. Čezdalje bolj je odmiral svetu. Včasih se je kar sredi pogovora zamaknil in zrl v neznano. Oči so mu čudno blestele, preko lic mu je legel otroško čist smehljaj. V družbi je bil vedno kakor odsoten. Samogibno je odgovarjal. Brez zanimanja. Dejstva so nad njim izgubila vsako moč. Kakor da se je do skrajnosti izožil in prav v tem izoženju šele začel živeti. Zdaj je stanoval v tesni sobici nekje pod streho. Zadovoljil se je z omaro, mizo in posteljo. Skozi okence je videl krpo neba in vršiče kostanja na dvorišču. Iz dvorišča se je čulo ponoči prerekanje pijancev in smeh natakarič. Stene so bile gole in prazne. Samo nad posteljo je visel Schumann, spomin na nekdanjo belo sobo, kjer je German doživel poslednji stik z zunanjim svetom. Zdaj mu je stregla stara naglušna ženica, ki je vse večere prebirala rožni venec. Ker je primanjkovalo petroleja, je German nekaj tednov čital in pisal pri sveči, zaradi oslabelega vida pa je tudi sveče opustil. Privadil se je temi. Ko se je znočilo, je legel. Kdaj je prebedel ure in ure ter se z mislimi polaščal vseh pojavov življenja. Ustvaril si je čisto svojo filozofijo. Kazal je neko skrivnostno vdanost v vse, kar ga doleti. Vsak odpor, vsak upor proti zunanjim silam se mu je zazdel greh. Preminevanje samega sebe je doživljal kot najvišjo srečo.

Nekaj dni po Kaminovem strašnem koncu ga je obiskal Bohorič. Šlo je na večer in po stenah so begale plašne sence z dvorišča. Soba je bila nezakurjena. German je hodil gor in dol, oblečen v staro zimsko suknjo in se ni kar nič začudil, ko je zagledal svojega prijatelja, ki ga že toliko časa ni obiskal. Bohorič mu je pripovedoval o Kaminovi smrti.

«...Ko so preiskali njegovo obleko, so našli v listnici zapisnik...» In Bohorič je čital: «Kogar Bog kliče, ne bo imel sreče na zemlji. Vse se mu odmika, česar koli si poželi. Srečen, kdor razume in se vda v višjo voljo. So nekateri, ki so prejeli dom in ženo. Ni jih klical Bog, zato jim je bilo vse dodeljeno... Vsako pomanjkanje rodi hrepenenje, iz hrepenenja pa vodi pot k Bogu ali pa... v zločin. Včasih sem mislil, da sta Bog in Satan eno. Ah, kako strašna zmota! Le v meni je bilo oboje, ker sem bil bloden. Iz blodnje in zmote raste strah in mene je bilo vse življenje strah...»

«Kaj praviš, German?»

German ni odgovoril, pač pa se je čudno zasmel. Venomer je hodil po sobi. Ker je bil strop zelo nizek, je bil videti nenavadno

visok. V ogromni, črni suknji je Bohoriča spominjal na pošast-nega meniha iz legende in ni mu bilo prijetno.

«No, Jerman?» je ponovil vprašanje Bohorič.

«Res, čudovito je moralo biti...»

«Kaj me nisi poslušal?» je osupnil Bohorič.

Oni pa je začel razpletati nekaj čisto drugega: «Prav, da je tako. Ko se bo vesoljna noč zgrnila na človeštvo, bomo šele začuli čudežne speve iz onkraj in poslušali jih bomo kot bratje in sestre in bomo svetli kot angeli. Ne, nekdanj niso živeli pravilno. Še zdaj jih ni izučilo. Moj Bog, še zdaj se upirajo smrti. Smrt mora priti. Ali ni lepo umirati? Takrat ugaša zdravje tega sveta in bliža se božje zdravje. Z boleznijo in pomanjkanjem se pripravljaj na prerodenje. O tem bom pisal, kako se spopadeta zemski in nebeški človek. Vojna je samo spopad med človekom in Bogom. Evropa bo prešla. Dočakali bomo njen konec in rodil se bo nov kontinent. In mnogo znancev ne bomo več našli...» Nenadoma se je ustavil in se ozrl v Bohoriča: «Prej si dejal, da te je strah...»

«Ne mene, Kamina je bilo strah...»

«Kamina? Vseeno koga... To je tisto: strah. Dokler si suženj, te je strah. Tudi jaz še nisem čisto svoboden. Tudi ta soba je še prevelika zame. Ali dobro, da je tako temna. Kos neba tam me še vedno moti. In ljudje tu spodaj! Včasih tako grdo in divje vpijejo. Včasih se mi kar zasmilijo. In tudi zemlja se mi zasmili. Zemlja trpi. In solnce trpi. Strašni smo drug proti drugemu. Nekoč pa bo vse jasno in čisto... Veš, sklenil sem izstopiti iz gimnazije. Čemu naj študiram? Vse to nima več zame smisla... Pa saj ne vem, če dočakam...»

«Česa?»

«Morda prav kmalu umrem. Ljudje kakor jaz ne živijo dolgo. Prelepo je tako življenje...»

Kako čudne stvari se pleto v tem človeku! Daleč je pred menoj, je prevzelo Bohoriča, ki se je spomnil svojega doživetja ob Barbiču. In v misli na samega sebe ga je vprašal: «Pa se ne boš morda spet vrnil? Res ne več? O, potem si srečen, srečen. Jaz pa... glej, nekaj podobnega sem že sam doživel. Zaslutil sem tisto... tisto... Boga. Zares se me je dotaknilo. A bojim se, tako zelo se bojim, da me bo spet zaneslo nazaj, v prejšnji nemir...»

«Bojiš se? Nisi še dovolj močan. Čisto moraš spremeniti življenje. Pusti vse, vsemu se odreci. Pa saj se ne moreš...»

«Ne, ne, ne vrnem se več v prejšnje. Prebolel sem. Kako si rekel, Jerman, da se bo nad Evropo zgrnila noč? Res je. Vsi gredo v noč. Pa se vendarle bojim. Kaj, če ne bomo našli druge zarje, kaj tedaj?»

«Tedaj? Kako neumna misel! Sama bo prisijala zarja od onkraj, iz noči bo prisijala, in čudovita bo, ker je bila noč tako dolga in črna. Kako si maloveren, kako neumno dvomiš!» In Jerman se je grenko zasmel. Z rezkim, zanj neobičajno odurnim glasom se je zagrohotal: «Ali ti je po deklicah žal, po deklicah?»

Potem je umolknil in trkal s prsti po šipi in ni hotel nič več govoriti. (Dalje prihodnjič.)

PRAVLJICA O RAJSKI PTICI

DRAMA — MAKSO ŠNUDERL

III.

(Konec.)

1.

I v a n k a. Po mladosti hrepeniš, po stvareh, ki so minile ... O modrost božja, da se v resnici nič ne vrne! Slepota človeška, da spozna to šele prepozno!

B r e d a (*se lišpa pred zrcalom*). V vsem je mnogo, mnogo predsodkov in pretiravanj. Skočila bi bila skozi okno po prvem strašnem udarcu, da mi tega nista preprečila. Zdaj vidim, da je to bila le igra živcev! Vsa groza je prav za prav le predsodek! Kaj pa je prav za prav na vsem tem? Golo, nenavadno, kruto naključje! Mili Bog, storila sem to v zmoti in javno! Kaj žensk stori to danes namenoma in tajno! Pa vsi vedo in nihče ne dviga krika!

I v a n k a. Brez uma si! Breda — in otroka?

B r e d a. Ah ... To je edino nerodna stvar. Sicer sta pa otroka zaconska. Prepustila sem ju Tonetu, vsak dan bom lahko pri njiju. To vendar ni tako pošastno, kot se nam je videlo. Jaz sem preko tega!

I v a n k a. In v čem so predsodki?

B r e d a. Vdove se tudi zopet poroče! Torej, zakaj človek ne bi mogel začeti znova, izločiti drobcev življenja in navezati tam, kjer je nekoč nehal? Volje je treba ...

I v a n k a (*jo motri*). Še ni dolgo, ko si govorila drugače ... Pred zrcalom stojiš in si lažeš! Ti še ne veš, kaj se s teboj godi!

B r e d a. Ti mi nisi spovednik!

I v a n k a (*po molku*). Danes sede zadnjič v razsodišču. Ti pa se brezskrbno lišpaš in govoriš ko razvajeno dekle. Gre za to, komu se prisodi hiša. Kaj, če jo dobi Tone —

B r e d a (*preplašeno*). Potem bi bila na cesti — to, to se ne more, se ne sme zgoditi ... Prosila sem župana. Ti bi lahko govorila z župnikom! Oh, zakaj to razsodišče!

prostora treh dimenzij. Misel na neskončnost prostora je gotovo vznemirjala vsako glavo. Astronomi so celo prišli na idejo, da bi moralo nebo žareti v eni sami luči, če bi bil prostor neskončen in seveda povsod tako napolnjen z zvezdami kot je v naši bližini. Ob misli na neskončnost prostora obstane vsak človeški razum.

Če pa verujemo v zakrivljenost našega prostora, čeprav si je ne moremo predstavljati, moramo verovati, da je naš svet sicer brez meja, da pa ni neskončen. Einstein je izračunal celo, kakšen je premer vsega našega sveta. Seveda je prišel do števil, ki so za naše uboge človeške pojme strahovite. Dal pa nam je vendarle veliko tolažbo s tem, da je vrgel neskončnost prostora s prestola in pokazal, da naš razum vendar lahko posega tudi po največjih stvareh.

V zadnjih letih je Einstein svojo sliko še zelo razširil. Prostor, ki mu krivino določajo mase, je v večnem nemiru, spreminja venomer svojo obliko, se tako rekoč giblje in trese, skratka, prostor živi. Ta fantastična slika nas bo, če se ji kdaj privadimo, definitivno osvobodila etra in sličnih nemogočih konstrukcij stare šole. Saj je prav lahko mogoče, da luč ni nič drugega nego drobno nihanje krivine prostora. Mogoče smo na potu do silno enostavne slike vsega, kar imenujemo naš svet, in mogoče tudi mase niso nič drugega nego čudni pojavi prostora. Pa bodo naposled vendarle naši matematiki obdržali prav, češ, da ves svet ni nič drugega kot sistem diferencialnih enačb.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

(Nadaljevanje.)

Ko se je odpravljala Bohorič z doma, ga je na stopnicah ustavila kneznana gospodična v črni obleki. Plaho je vprašala, ali ji utegne žrtvovati nekaj minut za nujen razgovor.

Odšla sta po ozki poti proti Krki.

«Vi ste bili zadnji večer pri njem?»

«Pri kom?»

«Pri Kaminu», je dahnila komaj slišno.

«Ste poznali Kamina?» jo je vprašal nespretno. Pogledala ga je v takšni zadregi, da se je zdrznil. Šele sedaj je opazil, kako blede je v obraz in da ima oči razjokane. Izsevala je nekaj milega in tihega, kar je vplivalo kot skrivnost.

Kako čudovito dekle, je prevzelo Bohoriča. Hodila sta ob Krki mimo golih vrb, po travniku, ki je bil samo še na senčnih pribočjih zasnežen. Zimska sončava je pričarala vtis neke kristalne prozračnosti nad to pokrajino, ki je ležala kakor razodeta. Nika-

mor se nisi mogel skriti. Tu se ni mogel človek potajiti in zato je žalost še bolj težila.

Hodila sta ob vodi in zrla v tla. Neznanka je nemo poslušala Bohoriča, ki ji je pripovedoval o zadnji uri pri Kaminu. Pokazal ji je tudi list z njegovim poslednjim zapiskom.

«Ne razumem tega,» je zaihtela, «saj ni bilo tako. To ni bil vzrok. To je pisano učeno in zmedeno, resnica pa je čisto druga. Srce mi tako pravi. Sram ga je bilo priznati resnico, takega priznanja je človeka vedno sram. Pred menoj ga je bilo sram. O, kako je moral trpeti. Še, še bi se bil dvignil. O, da sem imela denar, vse bi poplačala, rešila bi ga bilà. In potem bi postal drug človek, saj je bil že na najboljši poti. Da ni spoznal mene, bi laže prenesel sramoto, zapor in izgubo imena, saj je bil že na vse pripravljen. S pijačo se je tolažil in z modrovanjem. Pred kratkim sem ga spoznala. Našla sem ga propalega in osamljenega in zelo mi je bil sprva zopern. Potem pa sem mu pogledala v srce in vzljubila sem ga. O, bridko vem, kaj je osamljenost in do dna sem ga razumela in vse sem mu odpustila. Skrivaj sva se shajala. Pomislite, on ni želel, da bi me kdo videl ž njim, češ, da bi bilo mojemu imenu v kvar. In ko sva bila sama, je postal ves kakor otrok, dober in tih. Ah, kako mu je bilo težko. Pomislite: v duši je bil že prerojen, sposoben je bil, da se spet vrne v pošteno življenje, toda nad njim je že visela ječa in ječi ni mogel uiti, ker ni imel sredstev, da bi bil vrnil denar. Ne, ni mu bilo usojeno. Res, ljubila sem tega človeka. Ni se mi samo smilil. Moč sem čutila v njem. Ljubila sem prezir, s katerim je odgovarjal družbi. Ali ni upravičeno preziral vse te družbe? In preziral jo je smelo, ne kot užaljenec. In če se jim je navidez celo dobrikal, ni bila to nikaka hinavščina. Ta družba je tako propala, da tudi hinavščina napram nji ni greh. On pa je imel srce, srce, razumete, in samo jaz sem ga spoznala vsega, kakršen je bil. In ko je spoznal, da ni več izhoda, in ko je videl, kako blizu je že bil novemu življenju, tedaj ...» Spet je zaihtela. Bohoriča je vse, kar je čul, tako pretreslo, da ni mogel ničesar odvrniti. Nemo se je sklonil k nji in jo poljubil na čelo. Tako ni še nikogar poljubil. Čisto in lepó je čutil v svojem srcu in v tej minuti je doživel prvič ženo kot — sestro. O, kako srečen bi bil lahko Kamin ob tej ženi, je trpko začuvstvoval.

Ko sta se razhajala, se je poslovila od njega hladno in naglo, kot da jo je sram, da se je razodela mlademu, tujemu človeku.

*

Bohorič je že hotel brez pozdrava mimo Vrezca, ki se mu je vse od tistega pogovora z Barbičem vedno namenoma izogibal. Vrezec pa mu je zastavil pot:

«Kaj pa se že ves čas tako držiš proti meni, Bohorič? Ali si čudak.»

Bohoriču, ki so ga doživljali teh dni že tako spremenili, se je zazdela zadeva okrog dijaškega lista res premalenkostna in otročja, da bi čutil še kaj nejevolje na Vrezca.

«Bog vedi, kaj te spet draži», je nadaljeval Vrezec. «Tak daj no. Zdaj gre res za velike stvari. Si čital, kaj?» In pokazal je na velik lepak na prvi hiši v bližini:

NABORI LETNIKA 1898.

«To je vaš letnik!» je obstrmel Bohorič. «To si ti, Jerman, Barbič... Je res? Je to mogoče?»

«In čez nekaj mesecev že morda prideš za nami tudi ti, Bohorič.»

Ta beli lepak je zasekal v Bohoriča kot odmev neke grozne, višje sile. Zdaj se bliža tisto, čemur se ne moreš izviti, tisto, ki je podobno smrti.

V tem trenutku se mu je zgostilo vse, kar je poznal groznega in zlega v človeški naravi, v en sam občutek. Neizprosno ga je pograbila slutnja temne sile, ki se ji mora posameznik popolnoma ukloniti. Misel ne more nič proti nji, duh je slep in meglen.

In ko se je ozrl po mimoidočih, se mu je zazdelo, da so vsi nekam spremenjeni, vsi čisto drugačni kot so morda bili še pred pol ure, tuji, brezobzirni, nasilni.

To je konec, konec... Ali ni prav tako vzklikal Kamin v zadnji uri? In kaj potem? Potem?

Bohorič, prekini svoj sen!

★

Na naboru so potrdili vse, celo Jermana, ki je stopil pred komisijo zmeden in bolan. Smehljal se je in lica so mu nenavadno žarela. Vse dni poslej, do odhoda, so živeli v radovednem pričakovanju življenja, ki bo čisto drugačno kot dosedanje, in radovednost je bila tolika, da srce niti groze ni utegnilo občutiti. Pogovori so se pletli samo okrog priprav za odhod. Osebna nasprotja so se umeknila spominom vsega lepega in skupnega iz teh let in vsi so vedeli, da se ta leta ne vrnejo nikoli več. Bohorič je opazil močno spremembo na svojih prijateljih. Kakor da v njih ni nič več tiste osebne skrivnosti, ki jo nosi vsak človek sam zase. Morda je vsebina te skrivnosti prav enostavna: nagon po samoohrani, nagon po razponu osebnosti do skrajnih mej. Vse, pa tudi take, ki si med seboj niso bili nikoli blizu, je združila zavest skupne, bodoče usode. Posameznik je utonil. Vrezec, na primer, je imel v teh dneh več podobnosti s katerimkoli od njih, ki so se

pripravljali na ločitev z doma, nego z Bohoričem ali pa z Zorcem. Iskali so vojakov-dopustnikov, ki so jih spraševali o vseh podrobnostih vojaškega življenja. Tudi razmerje do šole se je spremenilo. Profesorji so jim zdaj vse spregledavali. Ostali sošolci so čutili do njih nekako spoštovanje, saj so bili ti tovariši zdaj že »zreli in samostojni».

Barbič jih je jedko zavračal: »Zdaj nam je dovoljeno vse? Samo zato, ker smo postali državi potrebni za ubijanje? Kako ostudna laž! Človek z lepo, novo idejo jim je v posmeh, vojak, ki služi za pokolj, pa je predmet občudovanja? Ali sem zdaj več vreden, kar so spoznali na naboru moje telo sposobno za bojišče? Naša civilizacija je ostudna, strahotna prevara!«

»Res, res,« je pritrjeval Zorec, »toda kadar pojdemo v boj za našo narodno stvar, takrat bo drugače, takrat pojdemo ponosni in veseli!«

»Hodi k vragu,« ga je Barbič zavrnil, »pokolj je vedno enako strašen, pokolj je zločin kjerkoli in kadarkoli.«

»Kaj modruješ, Barbič,« se je Vrezec nasmehnil, »ti boš menda še na fronti modroval. Šele vojaščina nas bo vzgojila v prave akrobate. Kdor bo bolj zvit in premeten, ta bo lažje shajal v vrtincu. Kaj pa je vendar vojna drugega kot potencirano življenje? Mene se drži in mene posnemaj, pa se ti ne bo slabo godilo.«

German pa se je samo tiho smehljal in odgovarjal kot iz polsna. Na licih mu je lebdela rdečica, da je bil videti v stalni vročici. Ta rahli sanjač nedovršene drame o Maji in Črnem tujcu! Čemu neki je usoda tudi njega poklicala za omrežje vojaških taborišč? —

Še preden se je prebudila pomlad, so morali dati mladosti slovo: German, Vrezec, Barbič in še mnogi in mnogi.

Na kolodvoru v poznem prednočju so vstopali glasni in pojoči v poseben voz. Hrupni in drzni so bili v besedi in v vedenju. Ali ta prešernost ni bila kar nič njihova. Kakor če bi samotarje okrinkal in jih nagnal na pustni ples.

»Joj, ali jih je škoda,« je vzkliknila preprosta ženica v gosti množici znancev in prijateljev pri vlaku, »tako mladi so, taki fantički...«

Nekam tuje je občutil Bohorič to slovo. Saj me ne poznajo več. Gledal se je z Germanom, z Vrezcem, z Barbičem, pa kakor da si nimajo ničesar več povedati. Različnost njegove in njihovih usod jih je delila s prepadom.

Lokomotiva je zapiskala, sprevodnik je dal zadnje znamenje s svetilko. Nemir je spreletel vrste poslavlajočih se. V vozu so začeli peti. Tedaj se je preril k oknu German in poklical Bohoriča: »Danijel, Danijel, čuješ? Ne pozabi mi poslati Jacobseno-

vega romana Niels Lyhne! Nikar ne pozabi! Moraš mi poslati...» Govoril je tako drgetaje, kakor da je zanj prav v tem trenutku to naročilo nad vse važno. Čemu neki se je zdaj spomnil tega romana, se je začudil Bohorič.

In vozovi so se premaknili.

Bohorič je še slišal, kako se je pesem, odmevajoč med skladišči, zlila z ropotom koles. In vlak se je skrnil za ovinkom...

Vračal se je sam domov. Polastila se ga je sproščenost, ki jo je sprva občutil kot neko čudno veselost. Potem pa je spoznal, da je to čuvstvo iz silne praznote, ki ga je prevzela. Bilo mu je, kakor da je nekdo umrl. Kdo je umrl, kaj je umrlo? Bila je mladost, ki je, plaho razcvetajoč se v težkem ovzdušju, umrla za vedno.

II.

To čudno poletje je bilo Bohoriču okvir nekega sanjsko spokojnega doživljanja, tako daleč odmaknjenega od vzdušja, prenasičenega s tlenjem vesoljnega upora tlačnega človeštva, vsak trenutek pripravljenega za vihar ni prevrat.

Na zemlji so se odigravale strašno velike stvari. Vsa Rusija se je razprla v ogromno žrelo vulkana, ki se je prebudil s krvavim žarom v evropsko noč. Velikega carja ni bilo več. Milijonske množice so se razvihrale v razvratni slasti osvobojenja. Kriki sproščenih sužnjev so odjeknili na vse strani sveta. Strašen val se je razlil po Evropi. Tudi monarhijo, raztrgano in krvavečo na vseh frontah, je pretresel prvi sunek iz samega osrčja: v prvi maj leta tisoč devet sto sedemnajstega se je po vsej državi razlegel usodno vplivajoči memento davljenih mas «...nočemo več vojne... državni zbor mora edini vplivati na zunanjo politiko... diplomacija naj izgine... celokupno delovno ljudstvo v Avstro-ogrski zahteva takojšnjega miru brez osvojitve in brez ponižanja katerekoli vojskojoče se države... ukinitev podaljšanja krvoprelitja in uničevanja milijonov človeških življenj...»

In ko je še Amerika napovedala Nemčiji vojno, se je zaključil obroč okrog centralnih držav. Vse je samo še čakalo konca. Kakor preganjane, do smrti izmučene živali so se plašili ljudje, vsi v temni oblasti pranagona: ohraniti si življenje.

«Z nami delajo kakor s psi,» je pisal Vrezec iz Judenburga Bohoriču, «zdaj me pošljejo v bolnišnico. Ne bom ti pravil o trpljenju, ki sem ga prestal, ker se mi studi. Zdaj sem sama kost in koža. Taka je torej domovina, o kateri so nam toliko peli? Ne vem, ne vem. Vem samo to, da je življenje strašno grdo. Živimo kot v babilonskih časih. Vrag vzemi melanholijo verzov. Tu gre vse na objem. Življenje in smrt sta eno. Ach, wie sind die Mädchen so schön... Ach,

komm der Tod, ach, komm der Tod. Smejim se, Danijel, ko berem Tvoje karte in pisma, polna skritega idealizma in obenem lepe samoprevare, saj te življenje še pobožalo ni, kaj šele zagrabilo s svojimi koščenimi rokami in ti pilo kri kakor tolikim, ki pa nimajo tistega nežnega občutja, da bi svoje bolesi opevali. Počakaj, da prideš v oblast krute Nemezis, da boš krvavo zajokal in ne boš več mislil na impulze, ki ti jih vdahne majniški večer nad Krko. In kot titan boš zahrepenel po resnični onostranosti, ker boš razočaran nad vsem človeškim. Misliš, da sanjam o pesmih? Ne, ne. Sanjam pa o nekem velikemu ritmu, ki ga še nikdo ni sanjal in ki mu je do uresničenja še dolga pot, sama neskončnost...

Iz barake v Lebringu je pisal Jerman: «...ne spoznam se več. Nikogar več ne poznam, vse se je zmedlo. Prijatelj, sanjam o pesmi, ki ne izzveni, ki traja v srcu in ogreva kot solnce. Vidim zlate peroti, ki lete pome... Čudni sni me strašijo. Veš, kaj je ideja? To je nekaj, kar ni niti v času, niti v prostoru. Z zaničevanjem se bom obrnil od zlobe. Vse je zloba, sama zloba. Oblaki, oblaki, ponesite me v daljino... Ali si kdaj sanjal v poletni noči na klopi v parku ali na kopici sena na travniku? Zvezde se utrinjajo, zdi se, da čutiš božji smehljaj v srcu. O, kako hrepenim po takem smehljaju! Moje ustnice so žejne zlate pijače, moje oči hlepe po lepoti, ki ni od tega sveta. A kot peklensko zlo hoče ta svet oropati mene vsega, vsega. Preko dežele gre temna pesem o snežni zimi, jaz pa kličem pesem, ki je sladka in lepa kot neskončnost... Neizmerno bolesi me je stalo, da sem se vdal v resignacijo. Moja duša je našla drugo daljino, zasanjala je njene lepote, našla tolažbo v mistiki in govorila z večnostjo.»

Edvard Barbič iz Admonta: «...Danijel, zdramil sem se kakor iz sna. O, kako sem bil takrat še mlad, mlad. Mislil sem, da moj duh lahko zmagovito posega v mogočno kolo življenja. Kaka megalomanija! Zavedel sem se, da drvim v prepad. Tok dogodkov me je odvedel v vrtinec in vedno globlje se potapljam... Spoznal sem vso svojo strahopetnost, videl svojo popolno onemoglost in se prepričal, da me vodi neznana tajna moč. Še veš, kako sem prisegal na filozofske sisteme in na Tolstega? Ti si se mi čudil. Prav si imel. Omotično deluje ogromen mehanizem vojaškega življenja, poslednje dušne sile mi izčrpava in me poganja v popolno apatijo...»

Bohorič je čital in čital in odgovarjal, pa zdelo se mu je, da je ves svet okrog njega plod neke bolne domišljije in da je njegov namišljeni svet edina resnica.

*

Dr. Stein je bil ves večer slabe volje. Komaj so se povabljeni poslovili, je proti svoji navadi brez besed odšel v svojo sobo, kjer

ga je našla njegova žena nenavadno ozlovoljenega. Stal je pri oknu in kadil cigareto. Čeprav jo je slišal, se ni obrnil, pač pa je še bolj trdovratno molčal.

«Kaj pa ti je?» se je začudila, čeprav je že prej opázila, da je postal v družbi nenadoma zamišljen.

«Ali si slišala, kaj je omenila Vrtačnikova?» ji je odvrnil mrko. «Vodstvo jugoslovanskega gibanja za naš okraj so poverili dr. Križniču! Ne, ne...»

«Kaj pa je na tem takega?» se je zavzela ona.

«Kaj? Kaj?» se je razburil. «Pusti me, samo pusti me, prosim te!»

«Pa kaj je s teboj?»

«Nič. Sit sem vsega.»

«Že spet se te je lotilo! Kar na lepem, brez vzroka ti ni v družbi kaj prav, pa si domišljaš vse mogoče: da te ne upoštevajo, da te prezirajo, da... Pa dobro, zaprimo vrata vsemu svetu in odpovejmo se vlogi, ki jo moramo igrati med temi ljudmi...»

«Smo že odigrali svojo vlogo... In po tvoji zaslugi, zaradi tebe!»

«Zaradi mene?» Gospa je odrevenela. Takega očitka ni pričakovala. Ogorčena se je ozrla vanj in jedek smeh ji je izostril obraz. Nekaj trenutkov sta se merila z nemimi pogledi. Nato pa je on pograbil debelo knjigo na pisalni mizi — Zgodovino francoske revolucije — in jo sunil vstran, da je padla na tla.

Ta človek, ki je bil vendar vse do te ure tako upogljiv in miren in trezen in oprezen! — «Moj Bog, zmedlo se mu je», je vztrepetala pretenkočutna gospa in začutila se je že najbolj nesrečno na svetu v vrsti tistih žen, ki jim ne kaže drugega ko ločitev.

Kar omahnila je v naslanjač in se delala, ko da bo zdaj zdaj začela ihteti. Z rokami si je prikrila obraz, a tako, da je skozi prste motrila svojega moža, ki je z nemirnimi kretnjami hodil od pisalne mize do peči, pri tem pa se je vsakokrat skrbno ognil cvetlični mizici, s katere se je širil zoprno oster vonj datur. Ko pa je le trdovratno molčal, je trdo odšla iz sobe.

«Vse sem zamudil», se je zavedel ves iz sebe. «Saj propadam. Kmalu bom lahko segel v roko tistim koristolovcem, ki se debelijo dvajset, trideset let v gorkem zatišju in odidejo naposled s sveta brez spomina. Da bo z menoj tudi tako? Nov veter veje preko dežele. Narod se budi. Jaz bi moral biti med onimi, ki ga kličejo k vstajenju. Z Dunaja se širi val vstaje. Po deželi se zbirajo zaupniki, ki se jim ljudstvo pridružuje. Majniška deklaracija je klic novega življenja. Jaz pa, ki sem vedno želel biti med onimi Slovenci, ki bodo pomagali narodu k svobodi, sem obsojen v brezdolje v krogu predpotopnih, avstrijskih patriotov. O, moja dunajska leta! Takrat sem bil še človek!»

Grizlo ga je spoznanje, da ga je njegova slabost do te žene, ki je oboževala nemško gospodo, zavedla v tujstvo. Peklo ga je dejstvo, da so za ljudskega zaupnika izbrali njegovega osebnega nasprotnika, dr. Križniča, ki pa je bil dovolj okreten, da je začutil tok časa. Ali je še mogoče, vrniti se in pričeti znova? Ugibal je, lovil se med samoljubjem in skesanostjo, okleval in čakal. Govoril je z ženo in se znova razburjal: «Z nemčurji se družimo, z avstrijskimi častniki in z dunajskimi prihajači! ...»

Minevali so dnevi, tedni. In žena je spoznala, da ji «avstrijski častniki in dunajski prihajači» — zdaj, ko so jo pozabili in se vrnili bog ve kam, zdaj, ko se je začela prebujati nova družba — utegnejo vendarle škodovati, ona pa se čuti še tako mlado in podjetno.

«Pridruži se jim. Kdo ti brani?» je zavračala očitke svojega moža.

«Zdaj naj se jim približam? Mar naj ponižno in skesano stopim h Križniču in ga prosim odpuščanja? Kdo mi brani, praviš? Vse naše dosedanje življenje! Ah, zdaj je prepozno — prepozno ...»

«Nič ni prepozno. Z dr. Križničem se še vedno lahko merimo. Boš videl, kako gladko se bo uredilo vse ...»

«Ne, tega ne razumeš, nikoli ne boš razumela ...»

«Ne, misliš? Dobra kuhinja, zgovorna beseda popravi vse! Ali res tako malo poznaš svet?»

*

Čez deželo je res zavel nov veter. M a j n i š k a d e k l a r a c i j a ! Ves narod je prisluhnil. Ko je beseda že ugašala, ko se je v mrtvem času že sušil življenjski sok krvavečega naroda, je odjeknila kot razodetje blagovest: S v o b o d n i b o s t e ! Narod je poslal svoje može, da so z Dunaja povedali vsej državi njegovo voljo do življenja.

«Vojno vojni, živel mir! Zedinjeni in svobodni hočemo biti! Ali je to stremljenje izdajalsko? Ne in ne. Če ga pa hočete tako imenovati, vam povemo, da imate premalo vešal, da bi ugonobili nas in našo misel. Gorje državi, ki lastne narode taji!»

Ves narod — pa to so bili onemogli in izčrpani, bolni in obupa-joči možje in žene. Mladih ni bilo med njimi. Na vseh frontah zakopani so si mukoma od ure do ure ohranjali golo življenje. Kar pa jih je še ostalo v zaledju, so plašni, oropani vse vere v človeško pravico, tavali brez vodnika iz dneva v dan, vajeni brezredja in presenečenj, in podoba razkrajajočega se sveta se jim ni več zdela niti grozna, ker sploh niso poznali življenja mirnega časa, saj jih je še prebujajoče se zalotil vojni vihar in jim ukrivil zdravo rast.

Ta mladi rod osemnajstletnikov in dvajsetletnikov, kolikor jih niso vzeli k vojakom, ni poznal nekdanjih dijaških krožkov in dru-

štev, v katerih so se vzgajali Omladinci in Krekovci v veri v nacijo in božji red, v zaupanju v vekoviti temelj človeških uredb, priznavajoč obliko, v kateri sta se nepotvorjeno izražala beseda in dejanje. Razdejanje in onečaščenje vseh vrednot, vladanje nasilja, zvičaj in kaosa, jim je bil prvi vtis vnanjega sveta. Človek, ne kot pripadnik določene države, ne kot delec naroda, samo človek kot telesno-duhovno bitje, je zanje postal edini predmet, vreden zanimanja in opazovanja. Nemir užaljenega srca, odpor zameglele vesti, nagon oskrunjenega etosa so se v mladem človeku silovito uprli svetu očetov. Ta svet je kazal samo spačeno podobo, strašno nasprotno motni sanji doraščajočih. Nadvladati ta grdi svet, zanikati ga ali pa zbežati iz njega — edino izhodišče. Nadvladati ta svet, sebe postaviti proti vsem, vreči družbi v lice prezir velike samozvesti — to je bil opoj Vrezčeve blazno silne nadeje. Iz pisem, ki jih je Vrezec pošiljal Bohoriču, se je vedno določneje in odločneje oglašal ta novi človek, ki je preziral jok kot slabost, čuvstvo kot bolezen, pesem kot jecljanje, a je zasanjal ritem velikega dejanja: «Nastop božanskega čarodeja, ki bo s svojim peklensko divjim plesom zmedel vse človeštvo, polastil se novega babilonskega stolpa, porušil ga do tal in z njim vred uničil tudi sebe.»

Barbič pa je sredi najbolj grotesknih vojaških vežb sanjal o teozofiji kot o novi vseodrešilni blagovesti človeštva. «...dvignil sem se iz trohnobe skepticizma in smehljam se tisti naivni modrosti materialističnih utrujencev, ki iščejo rešitve življenjskih vprašanj v nagnusni vsakdanjosti. Prost sem duševne otopelosti, ki se me je polastila prve tedne v mojem tako nasilno spremenjenem življenju. Premagal sem materijo prav zato, ker so me vsega pahnili v najsirovejšo snovnost. Dvigam se v tiste sfere, kjer se poraja duhovno življenje. Duhovno življenje! Notranja potreba me je dovedla do te harmonije. Z omalovaževanjem zrem na osebno častiželjnost, na nacionalno strastnost, na miselno nasilnost. Razlike med narodi zame ni, ne priznavam razlike med stanovi, samo eno razliko poznam in po njej delim ljudi v dva tabora: v one, ki so dobre volje in sprejemljivi za božjo besedo, in v one, ki so zlohotni in zakrknjeni.»

Od Jermana pa ni bilo že tedne in tedne nobene vesti. Bohorič se ga je spominjal kot samotarja v temni sobi, odločenega od vsega sveta, s smehljam blaženstva na licih, zamaknjenega v neke daljave, kakor da posluša skrivnostno, za nikogar slišno godbo iz nočnih daljav.

Bohorič je vedno bolj pogrešal prijateljev. Sošolcev je ostalo komaj še deset. Med njimi je bil edini še Zorec, šibak spomin na

sanjsko lepo prošlost. Za Zorca pa se je bližal veliki čas. Z vso vnemo se je lotil dela, za katero ga je bil pridobil neki starejši dijak iz Ljubljane, ki je pomagal ustanavljati tajne krožke za jugoslovanski pokret po slovenskih gimnazijah. Zbral je okrog sebe petnajst pristašev, s katerimi je začel razvijati prav posebno delavnost. Njihova naloga je bila vsepovsod in vedno, posebno med kmeti, razširjati neugodne vesti o razmerah v zaledju in na frontah, pripovedovati jim o uporih v državi in zbirati denar za «organizacijo».

V tem času se je Zorec močno spremenil. Novo delo ga je zresnilo. Prej prazne besede oduševljenja, so zdaj prehajale v dejanja. Iz vpliva, ki ga je imel na svoje izbrance, iz skrbi, da bi ostal pokret prikrit, iz čuta odgovornosti, se je prebudil v novega človeka. Bohorič je kar gledal. Tudi fantje okrog njega niso bili več prejšnji dijaki, drug drugemu slični, ampak vsak je začel rasti v svojo značilnost. Neka lepa skrivnost jim je dala nov smisel. Vsak teden so se shajali pri Zorcu. Učili so se cirilice, čitali srbske narodne pesmi, razpravljali o zgodovini Srbije, izrezovali dvoumne vesti iz dnevnikov, dopisovali si s tovariši po drugih mestih in si izmišljali dejanja, s katerimi bi med ljudstvom motili in smešili državne proslave.

Kdaj pa kdaj je Zorec povabil tudi Bohoriča na te sestanke.

«To je nov rod, res nov rod!» je vzklikal Zorcu, ki ga je spremljal domov.

«Glej ga, mar si ti star?»

«V primeri z vami se čutim starega. Le smej se, kolikor hočeš. Vaša živost in delavnost, to je vendar mladost, to je zdravje. In še eno je. Ti fantje so vsi nazven. V sebi so uravnovešeni. O sebi sploh ne premišljajo. A naš svet, Jerman, Barbič, Vrezec — kakšna razlika!»

«Res je. Vaš svet je prav za prav nevaren, škodljiv», je menil Zorec. «Kako žalostno je končal Kamin. To je večna negacija življenja. Ali skozi vas gre nov val. Vojne bo konec, Danijel, in konec bo revolucija!»

«Najbrže. A to še ni konec. Konca ni nikjer, to je tisto strašno! Konec — mir — to je samo tedaj, če se otreseš vsega, če pogasiš v sebi večni nemir blodečega Duha...»

«Ta večni ,jaz' in ,jaz'! To potrebo čutiš samo ti, Danijel, samo ljudje tvoje vrste, subjektivisti. Vraga, saj živiš v svetu, dovolj dela te čaka v šentflorjanski dolini...»

«Meni so vse šentflorjanske doline zoprne.»

«Brez njih ni ne družb, ne držav. O, — deseti brat!»

«Deseti brat?» — —

Deseti brat — odslej se je neprestano povračala vanj ta beseda. Deseti brat — romar, romar. Zarastla se mu je v podzavest, pre-

pregla ga je vsega, pokazala mu je smer, kjer bi edino utegnil najti ozdravljenje.

*

Bohorič je že ure in ure čutil tesnobo v srcu. Polaščal se ga je strah, kakor ga ni več poznal izza otroških let. Vsak predmet se mu je zazdel turoben in tuj. Stopil je k oknu in se ozrl v temačno pokrajino, nad katero so viseli težki zgoščeni oblaki pripravljajoče se nevihte. Nad obronki gozdov in hribov se je raztezala krvavordeča proga, sveteča v gosto temo oblakov, ko da se je vnelo vse obzorje. Edina svetla točka v tem blaznost izzivajočem ozračju je bila cerkvena na Trški gori, čisto osamljena, pa prav zato tako vidno poudarjena, da Bohorič ni mogel odmakniti od nje pogleda.

Čez nebo se je razkrižala silna ognjena kača. Tresk s zateglim grmenjem od vseh strani obzorja, kot da se je razklala zemlja. Bohorič se je sklonil niže: zdaj, zdaj buhne iz bližine stolp plamenov. Grozeč molk. Ves je bil osredotočen v pričakovanje nečesa strašnega, kar je prežalo že dolgo v njegovi podzavesti. Zmrazil ga je občutek, da stoji pod vplivom neke tajne volje, da ga nadzira nevidno bitje. Nestrpnost se je dostopnjevala do neznosne negotovosti. Med tem se je že vse stemnilo. Prav počasi se je okrenil in tedaj je zagledal v zrcalu svoj blede obraz, komaj še nekoliko osvetljen od motnih odsevov prednočja. V tem trenutku pa je kriknil kakor brezumen. V zrcalu je zagledal nekaj strašnega: za njegovim hrbtom se je vzpenjal človek, ki ga je zrl s široko razprtimi očmi. Prav za prav je videl samo oči, velike, vprašujoče.

«Jezus!» je zakričal in odskočil. Zakrilil je z rokami in se pognal. Istočasno je odjeknil še neki krik, skoro nečloveški. Dvoje teles je v temi zadelo drugo ob drugo.

Bohorič je samogibno zaprl oči in planil k vratom. Tedaj se je njegove rame oklenila tuja roka. Ves je oledenel. Brezčuten je pričakoval, kaj se bo zgodilo. Nevedé se je okrenil: pred njim je stal neznan človek.

«Seveda si ti, ti si!» je vzklikal neznanec s hripavim glasom. Ta glas! Bohorič ga je spoznal. Bil je Jerman.

Kako je prišel, odkod, kdaj? Vsa ta vprašanja so se mu prehitevala, ko je prižigal svečo. Kako pa je osupnil, ko je luč osvetlila njegovega prijatelja: izsušen do kosti, mrtvaškega obličja, trudne, ugasle oči, na golo ostrižen, oblečen v raševinasto, staro rjavo suknjo, ki mu je bila predolga, ovratnik zavihan navzgor, strgani vojaški čevlji. — —

«Za božjo voljo, Jerman. Ti! Pa kaj je s teboj?! Kakšen pa si! Ves si premočen. Od mraza kar drhtiš. Sedi, sedi, takoj ti napravim čaj ... O, da si prišel!»

Hitel je v kuhinjo in ker ni bilo nikogar doma, je sam začel pripravljati čaj.

«Pobegnil je, od vojakov pobegnil», ga je obšla prva jasna misel. Zato je ves tako prestrašen. Zato se je tako boječe vtihotapil. In ko je še premišljal, še vedno v strahu in obenem razburjen od veselega iznenadenja, so se odprla vrata in vstopil je Jerman. Bohoriča je obšla nova groza: zagonetni begun je stopal kakor mesečen, z iztegnjenimi rokami, kakor slepec, ki otipava zrak.

«Saj si ti, seveda si ti, Danijel!» je vzklikal spet ves začuden in se sklonil čisto blizu Bohoriču do obraza.

«Seveda sem jaz. Pomiri se. Saj si na varnem!»

Jerman ga je ošinil s sumljivim pogledom in se ozrl okrog sebe.

«Na varnem sem, praviš? Ne, ne, tudi ti menda prikrivaš. Prav zdaj, ko si me pustil samega v sobi, sem spet slišal...»

«Kaj si slišal?»

«Nekaj prikrivaš. Past si mi nastavil. O, vse vem, mene ne prevariš. Preveč sem že izkusil... Jezus, ves si rdeč v obraz! Prav tak si kakor so oni...»

«Kdo oni?»

«Oni, ki me zasledujejo. O, kaj vse so delali z menoj. Vsa lica so imeli okrvavljena in nosili so krvave predpasnike kakor mesarji. Strašne stvari so počenjali. Iz barak se je vso noč slišalo divje vpitje. To je bila vivisekcija. Joj, joj... In zvezali so me. Ustreliti so me hoteli. Klečé sem jih prosil, da so me pustili pri življenju. V klet so me zaprli in vso noč so plesali okrog mene. In ženske so bile med njimi. Rdeče ženske...»

«Za boga, kaj ti je, Jerman?»

«Nič se ne potvarjaj, vse vidim. Joj, spet slišim...» Sklonil je glavo, kakor da prisluškuje.

«Kaj slišiš?» je Bohorič s strahom vprašal.

«Žvižge. Čisto razločno slišim. Spet... spet... Zdaj pridejo pome. Ti si v tajni zvezi z njimi. Tak prijatelj si ti? Vidim, vsi so se mi izneverili. K tebi sem pribežal. Pa sem se zmotil...»

Nenadoma je umolknil in prijel Bohoriča za roko.

«Povej, kaj delaš. Strup kuhaš zame. Strup, saj vidim...»

«Za božjo voljo... Jerman!»

Jerman je začel hoditi po sobi in si nestrpno trl čelo z roko.

«Tak sedi vendar», ga je miril Bohorič.

«Saj ne veš, kako me boli glava! Raznesti me hoče. Vse noči nisem spal. O, kako so grešili nad menoj! Kaj sem jim storil, kaj? Pokleknil sem pred morilce in jih prosil odpuščanja. Molil sem. Na glas sem molil. Moj Bog, tak duh je bil v meni, pa so ga strli... do smrti so me izmučili.»

Spet je pogledal topo predse. Za nekaj trenutkov je bil videti miren. Nekaj svetlega mu je zablestelo v očeh, kakor od nekoč. Bohorič je ujel to trenutno upanje in v hipu je že spet mislil, da ima pred seboj nekdanjega prijatelja.

«A povej že, kako si prišel! Kaj si res pobegnil?»

«Ti že veš? So ti že brzojavili. Saj, seveda.»

Spet je bil ves čuden.

«Kaj bom vedel. Mislim pa si lahko.»

«Kaj sem res videti blazen?» je ponovil ostro, skoro srdito.

«Blazen?!»

Bohoriča je v tem trenutku obšla strahotna jasnost.

«Ne upaš se odgovoriti, Danijel? Res, pobegnil sem. Iz blaznice sem pobegnil. Na Studencu so me imeli zaprtega.»

«V umobolnici si bil?»

«Po krivici, po krivici. Nič ne vem, kako sem prišel tja. Prevarili so me in verjel sem jim. Šele čez več mesecev sem se zavedel, kje sem. Dva sva ušla čez vrt. S prosjačenjem sem se prebil do Ljubljane, tam mi je neki znanec posodil za na pot do tu. Zdaj pa ne vem, kako bo z menoj.» Pogledal je topo, brezizrazno. Spet se mu je utrnil svetli hip.

«V blaznici si bil?»

«Pusti, pusti!» je Jerman pošepetal in začel odganjati z roko po zraku, kakor da podi nevidne mušice. Spet je začel hoditi po kuhinji in stokati. Prijemal se je za glavo in se krivil.

«Ti, Bohorič,» je nenadoma kriknil z izrazom divjega sovraštva, «ti skrivaš v sobi zasledovalce. Zdaj sem se prepričal. Saj sem slišal. Pravkar mi je zašepetalo na uho. Ti glasovi ne varajo.» In spet se je sklonil, kakor da prisluškuje.

«In tudi žvižgajo, strašno žvižgajo. Ženske imaš skrite. Kaj si dejal? Reci še enkrat.»

«Nič nisem rekel», ga je zavrnil Bohorič ves iz sebe.

«Si, kaj tajiš? Ostudne besede si izrekel! Jih hočeš slišati?»

In kričaje mu je začel izrekati najgrše izraze, kakršnih prej niti poznal ni.

«Ne boš me varal. Ne, ne!» je vpil besen in začel begati kot v kletki. Pri tem je prevrnil stol in se je ropota tako prestrašil, da ga je pograbila divjost. Planil je k omari in razmetal po tleh vse, kar mu je prišlo v roke.

«Blazní, blazní!» je prešinilo Bohoriča skozi mozeg in z vso silo se je vrgel na napadalca, ki ga je hropečega pritisnil k tlom in zavlekel v vežo. Zbežal je na ulico in zaklical na pomoč.

Čez dva dni so Jermana spravili v umobolnico, odkoder se ni vrnil nikoli več.

(Konec prihodnjič.)

entuziazma ni bilo v A. Franceu. Bil je produkt prestare in morda preveč izkušene kulture, da bi ga mogel sprejeti z vso dušo. In tako je končno ostal samo skeptičen življenjski diletant in velik literat, čigar umetnost je pri vsem svojem čaru nekoliko hladna in statična. Nič čudnega, da se je marsikateri član mlajše generacije odvrnil od njega.

N O V O M E S T O

M I R A N J A R C

(Konec.)

III.

Na robu gozda sta se ustavila Bohorič in kmetiški fant, ki je vlekel voziček z vrečo moke. Stala sta v soju tako močne mesečine, da je pokrajina kar bleščala. Na nasprotnem bregu je počivalo mesto s kapiteljsko cerkvijo, belo in čisto, spokojno, ko da ga je pričarala pesem iz pravljice. Šumenje reke v globini se je zlivalo s srebrnim bleščanjem, da se je zdelo, ko da šumi mesečina te čudovite majske noči, v kateri je spet oživel brezčasje vesolja, pred katerim je vsa grozničava menjavost človeških dejanj neskončno neznatno igrankanje.

Bohorič je sedel na posekano deblo in se zazrl v daljavo.

«Mesečinska sonata», ga je prešinil spomin na Beethovna in ves vzhičen je vzkliknil: «Ali vidiš?»

Kmetiški fant se je vprašujé ozrl okrog sebe, nato pa se je sklonil nad vrečo in menil: «Samo, da srečno pripeljeva čez most. Da naju le ne bi ustavil kak orožnik. Zadnjič sem vozil v mesto, pa me je zalotil orožnik in mi vzel vrečo, pa še zapisal me je.»

«Saj, saj», je odvrnil Bohorič, ki je bil v mislih čisto drugje. Doma je široka soba, od žalosti in brezbesedja tako široka, da stene kar zebejo. Sredi sobe je velika miza, na njej gori sveča, ker petroleja že tedne in tedne ni mogoče dobiti, in pri mizi sedi uradniška družina in večerja kavo z žganci. In vse je laž: uradniški ponos, štirisobno stanovanje, ki samo zakrinkava bedo, idile iz Horacija in Schillerjeva poetika. Ogromna lepota take majske noči pa je vekovita. Legel bi na zemljo in vdihaval njen vonj, pil bi to božjo svetlobo, ki se je vanjo pretvoril čas. To je ostalo za vse dobe. Dokler bo živel človek, bo lila nanj milost v vesoljstvu se pojavljajočega boga. Meseci so dnevi, tedni so ure in dnevi so minute. Prošlost se razpuhti pred enim samim trenutkom oživljajoče milosti. Zdaj je vse jasno, ali med ljudmi se jasnost skali. Če bi ležal tedne in mesece, v odmaknjenosti bi našel skrivnost lepega življenja. V samoti bo zagorela luč in vera v resnico te skrivnosti in njen plamen

ne bo ugasnil nikoli. In ljudje se bodo čudili ognju in začeli verovati. Jerman je zblaznel, ker ni ljubil zemlje. Vreča moke bi ga ozdravila. Iskanje kruha je najsvetejša pesem vseh časov. Čar romantike veje s takih nočnih poti. Osvoboditi se videza razmer, zaživeti znova in znova čisto nanovo. Nekje se je usmrtilo dekle, ker si ni moglo preskrbeti nove plesne obleke. Nekje je družinski oče ubil dva člana komisije, ki je prišla pregledovat njegovo stanovanje in zaplenila preveliko zalogo blaga. Nekje se je usmrtil vojak iz strahu pred strelskim jarkom. Zaradi varčevanja z električnim tokom so v mestih dovolili svetiti samo tri ure dnevno, zaradi pomanjkanja petroleja morajo zadoščati sveče, zaradi pomanjkanja sveč naj sveti bela noč. Obup do smrti, blaznost do razdivjanosti, prevrat do pokolja vsega človeštva. Čemu? Čemu? Vsi so samo žrtve videza. Zakon privzgojenih razmer — videz. Potreba udobnega naslanjača, sobotnih koncertov, mareličnega sladoleda — videz, videz. Dostojanstvo visokega uradnika, ki mora praznovati nedeljo z obilnim kosilom (jedilni list vsebuje vse izsledke in izkušnje najnovejše gastronomije) — videz. Zato, samo zato jokajo za prošlostjo, za obilno, sito prošlostjo debelega meščanskega samougodja. Izgubili so jo po slepi sili vojne, ki so jo sami priklicali. Naj pride diktator, ki bo za večne čase ugrabil človeštvu kvarni videz in rešil duha v vekovito čudenje nad neprestano novim. Jerman je sanjal o notranjosti, pa je zblaznel, ker ni iskal notranjosti v stvareh. Tesna sobica, ki jo osvetljuje brleča luč, skodelica kave, najcenejša cigareta — česa hočeš še! Vrzi se v stvari, kakor so in bodi ž njimi prijazen in tvoje bodo in ti boš v njih v ljubezni, s katero si jih sprejel. Vesoljstvo je tvoje, če hočeš. Milost prisije nate, ker je bog v stvareh in s teboj. Zorec — sanjski vitez v borbi za neko zgodovinsko svobodo, ki pa je ne prinese nobena druga država tega sveta, marveč samo živa ljubezen. Zvezati in pobiti vse take upornike, ki prinašajo človeštvu večno isto, staro suženjstvo samo pod novimi imeni. Zorec — kako daleč je že čas, ko je moral zamenjati romantično vlogo študentovskega zarotnika z vojaško suknjo! Spomladi je odšel za Vrezcem, za Barbičem, za sto in sto drugimi, ali s smehom, da se povrne že čez nekaj mesecev v novo državo na ruševinah monarhije. Na šahovnici Evrope se majejo stari vladarji. Mrzlični trepet navdaja oba tabora, kajti čas nosi tisočero smrt. Kdo pa prinaša življenje? Čas? Občutenje časa, vera v čas — životarjenje sužnja, ki si ne more predstavljati življenja brez svoje hiše, brez cesarskih odlikovanj, brez vložne knjižice, brez cilindra in salonske obleke, brez vožnje v I. razredu brzovlaka, brez kuharice in dveh pomožnih služkinj in še brez stoterih stvari, ki jih lahko kupi z denarjem.

Zorec je popisal prve vtise pri vojakihi: «... zdaj služim tujcu, ali navadil sem se rabiti orožje. To pride prav za pozneje. Razumeš, za P o z n e j e ...»

Smejem se ti, mladi fant iz zgodovinske povesti, ne grem za teboj, ti ostaneš suženj vse žive dni. Moj Bog, čudovita je moja bela noč. Moja mesečinska sonata ...

«Pojdeva?» je Bohoriča predramil kmetiški fant.

«Ne mudi se še. Na, kadi! Človeku se ne sme nikoli muditi, kadar ga zajame tako lepa noč. To je kakor sama božja večnost.»

Začudeno ga je fant pogledal in si prižgal cigareto.

«Zlata je vredna», je dejal in skrbno spravil ostale cigarete. «Kaj mislite, ali bomo še dolgo tako skrivaj kupčevali? Pravijo, da bo kmalu konec. Amerikanci, ti nas bodo ... In tudi pravijo, da bo Avstrijec zapustil Nemce. Rus se je prvi naveličal, tam so s carjem kar na kratko napravili. Že takrat, ko sem bil pri vojakihi, so govorili, da smo pred revolucijo. Kako to, da pošiljajo spet nove armade na fronto? Že otroke pošiljajo ... Mene so odpustili, ker sem edini sin. Kaj pravite, ali bo res kaj z Jugoslavijo?»

«Bo. Seveda bo. Mora biti,» je dejal Bohorič, «a zato še vseeno ne bo več prejšnjih časov nazaj!»

«Zakaj ne?»

«Ker se ne smejo vrniti. Proti naturi bi bilo, da bi se življenje povračalo na isto. Človek mora drugače začeti živeti. Saj je že začel, saj sam vidiš. Ker nismo hoteli prostovoljno, nas je prisilila vojna. In če nas tudi ta vojna ne izmodri, bo morala priti še strašnejša ...»

«Res je, vsem, ki imajo preveč, je treba vzeti.»

«Ne, nihče ne sme imeti. Še najmanjši ima preveč. Bogastvo take noči ... že samo ta zmožnost, da slišiš peti noč ...»

Fant mu ni odgovoril. V bližini so se začuli sumljivi koraki. Kmetič je naglo porinil voziček v grmovje in se okrenil v smer, odkoder je prihajal neznanec. Iz gozda je stopil majhen, širok mož s čepico na glavi, plašno ozirajoč se okrog sebe. Obotavlja se je približal čakajočima in pozdravil. Bil je ruski ujetnik.

«Ruski?» se je Bohorič zavzel in odzdravil v ruščini, kar je ujetnika tako vzradostilo, da ga je minil ves strah pred dnevno stražo, ki bi ga bila ustavila. Bohorič je ves iz sebe gledal tega brezdomca, ki so ga iztrgali nekje iz srede Sibiriije in ga poslali na fronto razširjati carjevo slavo, braniti petrolejske vrelce in osvajati carigrajska vrata. Štiri dni pozneje je Bohorič že sedel med novimi prijatelji, s katerimi ga je seznanil bradati Pjotr. Takoj sta si bila domača. Ujetnik se mu je ponudil, da mu pripelje domov vrečo moke. Bohorič se je od voznika poslovil in dal voziček Rusu. Kaj!

Blagovestnik iz dežele Miškina in Aljoše, iz čudne ravnine, kjer se v krvi in angelski ljubezni odigravajo poročne skrivnosti med nebom in zemljo, ali si res izmed tistih? Pjotr pa ni poznal ne Miškina ne Aljoše, pač pa je vedel zelo čudne stvari o Bogu in o Jezusu in o proštem konju in o tovarišu Aleksjeju, ki kljub temu, da vsak večer čita sveto Pismo, uhaja k dekletom in kadi cigarete, in o tatarsko zvitem čarovniku Andreju, ki je že šestič ušel smrti.

Komaj pa sta s Pjotrom dospela do mostu, ju je ustavil orožnik. Vsa domiselnost in zgovornost okroglega Pjotra, ki ob tej uri ne bi smel pohajati po okolici, je samo še povečala orožnikovo pozornost. Bohorič pa je, zroč na srebrne valove reke, uspavan po svoji mesečinski sonati te noči, ki mu je po treh mesecih mrke samotnosti odprla lepoto pravega življenja in mu privedla na pot tega daljnega romarja, — Bohorič je odgovarjal tako brezbrizno, da je orožnik izgubil potrpljenje in zaplenil vso vrečo, ujetniku pa je velel, naj mu sledi. In kot da se ni zgodilo nič hudega, je Bohorič zrl za njima in se iz srca smejal, ko je opazoval to dvojico — dolgega orožnika in dobričino Pjotra, ki je kimaje in zgovorno vlekel za seboj otovorjeni voziček.

*

Kdo je domač človek? Oče, mati, bratje, sestre? Tudi ob doživljanje doma je zadelo Bohoričevo novo žarenje iz samotnih noči. Dom: mrzle stene, med katerimi vzdihujejo zaman po »lepi«¹ prošlosti njegovi ljudje. Ali so res njegovi, se je rezko vprašal, ko ga od njih loči vse, prav vse in ga veže samo prisiljena skupnost nujnega sožitja.

Dva dni potem, ko se je vrnil domov brez moke (vpitje, jok, prepir), je doživel večer, ki je zasekal med njim in njegovim domom tako odtujenost, da se je v tisti uri za vedno osamosvojil in prenehal biti otrok, ki še vedno pogreša staršev. Takrat mu je umrl svet, ki je vanj vendarle še podzavestno veroval. Nemo so sedli k večerji (grenka kava s kruhom iz krompirjeve in kostanjeve moke). Pa bi lahko besede oživele mrzlo praznoto, v katero je dihal maj z vsem razkošjem kipeče razcvetelosti. Nič. Nič. Slepi obrazi, mrtve roke, mrki pogledi. Danijel je prvi zbudil besedo in iskal odmeva. Saj mora tako biti. Še hujše mora priti. Prostovoljno moramo spoznati in samo od sebe se bo odkrilo tisto veliko, neznano, ki je edina prava sreča v človeškem življenju. Blagovest pride, trajno bo ostala v srcih tistih, ki niso več sužnji mrkih sten, aprovizacije, komisarjev in odredb. Vem za to blagovest. Ali človek se mora do kraja spremeniti. Dokler pa ostanemo ... In strašno je govoril o prejšnjih rodovih, ki so živeli v animalski sitosti, samopašni in samogoltni ...

Ni dokončal. Ali se mu je zmedlo? Ali se tako odvratno norčuje? Odmev: godrnjanje, ogorčenje, razdraženost, zgražanje. In tudi on je zavračal razdražen, češ, tudi njegovi domači so v vrsti tistih, ki jih je spoznal za tuje, za ujetnike meščanskega videza, za mrtve, ki ne pridejo nikoli do pravega življenja. Tudi oče njegov ga ne razume? Tedaj je bilo tudi očetovo spoštovanje duhovnega življenja samo prijetna zabava predvojnega meščana? Beseda se vname v besedi. Kdo pa si, ki očitaš? Ti? Sin! Ali se sin tako vede? Očetovsko pokroviteljstvo, očetovska nadvlada. Samoljubje starejših, ki so samo zato tako modri, ker so starejši. Jok matere za izgubljenim sinom, ki so ga pokvarile knjige in družba. Kdo pa je vzgojen, povejte mi vendar, mar tisti, ki pokorno laže kot so ga naučili? Ti nas boš učil, ti? Tu se vse neha. Ali je res zblaznel? Ne, to je zloba! Celó v domačem krogu ni več edinosti. Kaj je sploh domači krog? Domači krog, ki ga vlačijo kot relikvijo iz roda v rod, kakor domovino in državo in vzgojo in vero. Vojna je vse vzore razkrinkala. Nova vojna pa bo izrodke lenobnega životarjenja vseh teh rodov izžgala. Med štiri mrke stene, ki po njih begajo prestrašene sence, se lomijo jok, vpitje, kričanje. Odtod! Odtod! Težka roka trepeče užaljena, gnevna, in pade po mizi, da zaropčejo skodelice, ki se jih nihče več ne dotakne. Mlajši bratje in sestre se ozro v bežečega s čudno razprtimi, presečimi očmi. Teman strah jih je prevzel. Kaj se je zgodilo? In nihče jim ne pove. Mati joče, oče razburjeno bega po sobi.

Komaj je Danijel stopil na cesto, ga je obšlo pomirjenje. Vest mu ni ničesar očitala. To je šele začetek. Povsod bom naletel na tak odpor, pa kaj zato. Z doma! Z doma! O, da bi se že osamosvojil! Gre v čudovito prednočje, ki se vlega na mesto. In prost je, neizmerno prost. Igrá se s spomini dogodkov, ki jih je komaj prebolel. Toliko, da ga pred nekaj meseci niso izključili iz šole. Tik pred maturo. Če bi zvedeli, da je vso noč popival, se mu ne bi tako hudo godilo. Miselni upor je predrznejše izzivanje. Zgodilo pa se je to:

Neko popoldne je prihitel k Bohoriču Zorec ves iz sebe in mu izročil zaboj knjig in dopisov. To je bil arhiv njihovega jugoslovanskega krožka, ki naj bi ga Bohorič skril, kajti šolska oblast je uvedla po stanovanjih članov preiskavo. Ogorčeni nad preiskavo, so dijaki izostali od pouka.

Drugi dan: grobna tišina v razredu. Razrednik ni sprejel nobene opravičbe. Nasršen je hodil po odru, odpiral in zapiral Platona in davil nemo jezo. Dijaki so se v napetem pričakovanju spogledovali, kaj se bo zgodilo. Tedaj se je nekdo iz neznanega vzroka zasmel. Razrednik — kot bi treščilo vanj. Ogenj mu je siknil iz oči, ves je

zardel v obraz in trepet mu je šel po vsem telesu. Tedaj se je vsulo na dijake, na te «eksemplarične izrodke razbrzdane mladine brez najprimitivnejšega čuta spoštljivosti, brez ubogljivosti» itd. — to je šlo v neskončnost. Platon in Tacit sta delala družbo v tem govoru o «oskrunjeni domovinski ljubezni», o «anarhizmu pokvarjenih», o «teptanju zakonov», brez katerih ne more obstajati človeška družba.

«Kakšnih zakonov neki?» je glasno vprašal Bohorič. «Saj vidimo, kam so privedli človeško družbo.»

«Takih zakonov ne priznavamo, zakonov, ki so pognali Evropo v kri in blato!» je zaklical in z neko predrzno prostodušnostjo pogledal profesorju v obraz. Ves razred je oledenel. Zorec je bil prepaden. V njem se je vzbudilo, kakor je pozneje pojasnjeval Bohoriču, «nenadno sočutje do tega sicer dobrega profesorja, ki je pač moral zaradi videza tako nastopiti. Saj vendar nismo hoteli žaliti njega, zakaj njega, ki je prav tako kot mi vsi žrtev vojne in se mora prav tako boriti za kruh iz kostanjeve moke in je prav tako Slovenec in se prav tako z bolestjo uklanja tujim predpisom...»

Vsega tega pa Bohorič v tistem trenutku ni čutil, bil je že visoko iznad obroča takih sočutij. Ko se je dvignil iz klopi in zaklical, se je razrednik za korak umaknil. Lice mu je posinjelo in moral se je oprijeti mize, da ne bi bil omahnil. V razredu je završalo. Vse je objel strah, kaj se bo zgodilo s profesorjem. Bohorič pa je še vedno stal in gledal brezbrizno. V teh sekundah nepopisne napetosti je imel prvič priliko, opazovati vladarjevo podobo na steni poleg črnega razpela. Vladar se mu je zdel podoben nekemu znanemu trgovskemu potniku, ki je veljal v mestu za «solidnega» človeka. Cesar pa bi moral tudi v izrazu razodevati nekaj velikega in močnega, ga je prešinilo, nekaj nečloveško silnega, kar mora izsevati tisti, kdor je središče velike države...

Tedaj ga je predramilo jecljanju nalikujoče vpitje profesorja, ki se je spet zavedel:

«Ali ste slišali? Kdor se strinja z Bohoričem, naj vstane!»

In vstal je Zorec.

Že je hotel profesor krikniti, ko so v dušečo tišino padle Zorčeve besede: «Ne, gospod profesor, mi vsi globoko obžalujemo, da se je tovariš Bohorič tako spozabil in vas prosimo, da njemu in nam odpustite!»

Bohorič se je samo medlò nasmehnil.

«Ven!» je zakričal nad njim razrednik. Šele zdaj se je napetost podela.

Ko je Bohorič zaprl za seboj vrata, je šele začutil, da so ga zapustile moči. Njegov podzavestni strah (kaj bo, ko zvedo doma o

tem, kaj bo z njegovo maturo, če ga izključijo), ga je napadel tako nenadoma in niti zavedel se ni teže vseh teh vprašanj. Od slabosti se je naslonil na ograjo pri stopnicah in ostal tako nekaj sekund. Potem se je splazil kot kaznjenec in se vrnil domov po skrivnih potih za vrtovi.

Pa to je zanj že tako daleč, da že ni bilo več res. Mnogo je bilo treba preboleti, iz srca je bilo treba iztrgati marsikatero navezanost na človeške slabosti. Nabor, na katerega je bil pozvan njegov letnik, je bil pripravna prilika, da so profesorji milostno odpustili njemu, Zorcu in ostalim kazni izključitve. Bohoriča je vojaška komisija spoznala za nesposobnega, Zorec in ž njim vred še pet sošolcev pa so morali že dva tedna pozneje zapustiti šolo in z vojno maturo v žepu odriniti k vojakom. Ko se je Zorec poslovil od profesorjev, mu je razrednik ves ganjen stisnil roke z besedami:

«Ostanite samozavestni kot doslej in nikjer ne pozabite, da ste Slovenec.» Ali je hotel razrednik tako popraviti svoje vedenje ob zadnjem dogodku, ali pa je bil že vplivan po vedno bolj zmagovitem prodiranju jugoslovanskega gibanja, ki se je naraslo v mogočen plaz, klubujoč vsaki vladi? Vsekakor je bil profesor dovolj drzen, da je izrekel ta poslovilni nasvet tako rekoč službeno, v prisotnosti samega ravnatelja, ki je odhajajočim, spoštljivo presunjen od čustev, položil na srce «naj bodo ponosni, da jih kliče država kot branilce, ki bodo tvegali tudi življenje za vero, dom, cesarja, in naš zavod se bo s ponosom spominjal svojih bivših gojencev, ki so se žrtvovali za presvetlo Avstrijo».

*

Svetovni dogodki, ki so o njih poročali dnevniki z močnimi, široko razprtimi črkami — ljudje so verjeli, pa spet dvomili, in spet upali (Wilson, Wilson, Wilson, usmili se nas!) —, dokler ni klic po prevratu, ki bi v trenutku razsekal s krvjo in s sovraštvom zlepljeno kepo davečega se človeštva, razplamenel vse sloje od najvišjih državnikov do najneznatnejšega državljana — svetovni dogodki so bili Bohoriču manj važni nego pogovori, ki so ga družili s četvorico ruskih ujetnikov, s katerimi se je večer za večerom shajal v pozabljenem skladišču na koncu mesta.

Čudovite so bile ure, ki jih je preživel z ljudmi, ki niso bili še prav nič oslabljeni od evropske učenosti, preprosti in živahni kakor otroci, čudeči se in vzprejemljivi, v čuvstvih brez mejá, v razumu zagonetno menjajoči rahlost in zvitost, gorečo prešernost in mrko žalost, ti čudežni, vedno znova mladi ljudje, sveži v brezdomstvu, bratovski v domačinstvu, nomadski v vserazprostrtem pričakovanju apokaliptičnih dogodkov na zemlji. Začelo se je tako,

da je Bohorič čital odlomke iz Ruske hrestomatije. Kako je bil ves njihov, ko jim je v njihovem jeziku pel s Koljcovom o stepah in samotah, ko se je razžarjal z Lermontovim v uporništvu in z Gogoljem v čudaštvu Fantazij in Zgodb. Pa je vzel Pjotr v roke balalajko in začel s svojim močnim basom peti stare kozaške pesmi. Zamišljeni Alekszej pa je odprl zamazano in raztrgano sveto Pismo in modroval o tem in onem svetu in o neskončno dolgi poti do božjega kraljestva.

Kadar bosta zbrana dva v Njegovem imenu, bo on tretji pri njih. Neka sveta tišina je objemala vse te različne ljudi, ki so se zbirali v sanji o kraljestvu bodočnosti. Nič ni bilo nemogočega. Silne podobe so se bežno razvijale pred duhovnimi očmi v onkraj zasanjanih ljudi. Stvari so postajale simboli in simboli podobe skrivnostnih sil, ki uravnavajo vesoljstvo. Sile v zemlji, v rastlinah, v živalih, v zvezdah, mesecu in solncu, sile, ki krožijo skozi človeka in ga vodijo k svetlobi in v temo. Hej, stari Pjotr, črnobradi, kaj nisi svetopisemski prorok, ki si se vrnil iz divjega pragozda (o, večna tajna Njega, ki so mu pokorni viharji in po čigar volji krožijo sonca!)? Pjotr čita in pokimava že ves v megli dima. In prišel bo čas, ko ne boš več poznal ne očeta, ne matere, ne bratov, ne sester, ne žene, ne svojih otrok. Pustil boš ženo, s katero si hodil pod sojem zvezd po začaranih vrtovih in gajih. Zaradi Večne Besede se boš odločil in šel sam . . . Ta svet bo prešel. Svet nebotičnikov in strojnic in topov in aeroplanov in slavljenjena imena bodo pozabljena kot vzdih vetra v goščavi, na veke pa bo ostal človek, ki sredi samotne planjave steza proseče roke pod zvezde in kliče milosti. Razprostira se žrelo vesoljne noči in popadale bodo zvezde in vdrugič bodo pomrli mrtvi in nihče jih ne bo obudil več. Strašni jezdeci jezdijo od obzorja, vse bliže, vse bliže. Preplašena ljudstva že slišijo topot črnih konj iz žrela večnosti. In razmevlile se bodo meje, ki jih je iz železa in kamenja postavila v zemljo blodna in sovražna človeška roka brez božjega blagoslova. In osvobodjena zemlja bo sprejela novo božjo besedo in jo vsrkala vase kot roža jutranjo zarjo.

Vse tišji postaja glas starega Pjotra, ki podremava ob knjigi in šepeče kakor iz sanj. Trudno se oglašá balalajka, za trenutek se vzpne Andrej v mogočen odjek, iztrgan iz pesmi, ki se gubi preko stepe v nepovrat, kjer se poljubljata nebo in zemlja.

Kdo so prijatelji? Sošolci? Ljudje, ki morajo biti skupaj v službi, v hiši?

Vzhičen se je Bohorič vračal od ujetnikov in prevzemal ga je občutek, da že davno živi daleč proč od tega mesteca in izven tega časa, ki mu je bil samo še mučen sen iz spomina. Živi ljudje okrog njega so se zanj pretvorili v težke nočne sence, ki se vlačijo vzdi-

hujoče in turobne po neskončnih rovih, priklenjeni na verigo nepremagane preteklosti. Nikoli se ne bodo odrešili... nihče jih ne bo odrešil, ker so zakrknjeni.

*

Še malo in takega poletja ne bo nikoli več nazaj v Evropo, poletja črnožoltih zastav, jugoslovanske opozicije v dunajskem parlamentu, pomirjevalne politike deželnega glavarja, vnetega delovanja dr. Steina. Novo poletje bo v znamenju novih imen in praporov in dr. Steina ne bo več zraven. Nesli ga bodo na pokopališče in o njem bodo pisali z največjim spoštovanjem in sožalja bodo izražali vdovi Steinovi, bodoči članici «Kola jugoslovanskih sester» in gospodični Nataši, ki se bo zaročila z mladim srbskim poročnikom.

Bridka je ločitev od tega mesteca, ki je vekovito v svoji tihi nespremenljivosti. Prebivalci se izselijo in priselijo, nekaj zastarelih izvesnih desk izmenjajo z novimi, nemške naslove uradov prebarvajo, namestu petrolejk bodo električne žarnice razsvetljevale stanovanja vekovitih meščanov. Tako mestece je podobno gradu, ki vpliva s svojo nevidno silo stoletij na sto in sto plemiških rodov, ki so bivali v njem. Ni ga, ki ne bi podlegel temu vplivu.

Po kapiteljskem marofu se bodo še vedno sprehajali mladi zaljubljeni pari, utrujeni uradniki, dijaki, ki napovedujejo vedno in povsod boj vsemu svetu, samo s to razliko, da bodo novi dijaki zamenjali boga in Verlainea z Nurmijem in nogometom, uradniki bodo s kronskimi pokojninami nadomestili izkaznice za moko, zaljubljenost mladih parov pa se bo odigravala na isti način.

In tudi je tako mesto podobno dragoceni spominski knjigi. Težek vonj spominov. Krka v mesečini... španski bezeg v maju... tihe ulice z vrtovi... Moraš se vdati čaru prividov, ki jih izpuhtevajo kraji davnih doživetij. Morda je res vse skupaj bil samo nepopisno lep privid, ki ga je razprostrlo mlado hrepenenje... Toda takega kraja ne moreš več obiti ravnodušno.

Ali mladi ljudje se ne mude ob spominskih knjigah. Proč, proč odtod. Vedno naprej, naprej...

Proč odtod (piše Bohorič v svoj dnevnik)! Včeraj sem dovršil maturo. Nič posebnega. Ne razumem, čemu bi naj bilo to dejstvo tako pomembno. Pač, morda za tiste, ki občudujejo družabni red. Po njihovi razdelitvi so usodni mejniki življenja: vstop v prvi razred ljudske šole, matura, univerza, vstop v službo, prvo napredovanje itd. Mislim, da takih ljudi ni več mnogo. Če pa so še, jim želim kar največ sreče v prestopanju takih mejnikov. Na njihovi ravnini nisem bil nikoli. Dve ravnini poznam. Na prvi si ogenj iz

osrčja zemlje. S plameni se polasčaš življenja in nihče ne more ujeti tvoje oblike, ker ogenj nima oblike. Ali goriš, ali ugasneš, tretjega ni. Druga ravnina. Človek je okamenina. Valovi dnevnih dogodkov ga brusijo in stružijo noč in dan in v čim gladkejšo obliko ga ostružijo, tem zadovoljnejši bodo ljudje z njim. Tudi nas so stružili osem let Homer in gramatika, Horac in Platon in logika ... Po maturi smo se uradno razslovili s šolo in vzgojitelji. Preprosta večerja, pa dovolj zabavna. Tu nam je bilo zdaj že vse dovoljeno, kar bi bilo še včeraj huda kršitev disciplinarnega reda. Človeške morale res ne bom nikoli doumel. To je večja skrivnost ko kvadratura kroga. V čem je ta skrivnost? Skrivnost je to: osem let poslušáš slavospeve družabnemu redu (idealizem, vzori, presvetle dinastije, človeška zgodovina je samo ponavljanje zgodbe o pridnem Janezku in porednem Mihcu), upiraš se tem slavospevom in tvoj upor je glas čiste vesti, a zaman, starši in šola se trudijo vse dotlejš, dokler se ne ukloniš, tedaj pa ... po maturi, pri skromni večerji: «No, kakšen poklic ste si izbrali?»

Dobrohotno si gladi sivo brado ravnatelj, porogljivo zvedavo se muzajo profesorji. In kot na povelje odgovori vseh pet abiturjentov: «Filozofijo!»

«Kaj? Kaj? Kaj?»

Profesorji se umikajo drug za drugim. Groza in osuplost. Sancta simplicitas! Leto 1918. pa filozofija. In prvi spregovori stari ravnatelj (Homers Odyssee, — Im V. Gesang kommt jene berühmte Stelle vor ...). «Pamet, pamet, gospodje. Filozofija ne nese več. Proforski poklic — križ božji! Industrija, tehnika, gospodarstvo, amerikanizem, eksportna akademija — to je bodočnost! Železnice, pošta ...» In siva brada se bistro smehlja, češ, ali ste še mladi. In profesorji kot v zboru: «Seveda, seveda.» Pametni bodite. Idealnost, to je samo še za otroke. In prej — osem let ...

To je skrivnost, ki je ne bom nikoli doumel. Kvadratura kroga.

*

Pjotr, Aleksjej, Andrej, Anton ... zdravstvijte, zdravstvijte. Nikjer in nikoli več se ne bomo srečali. Ostalo bo samo še staro skladišče, kjer smo preživeli trideset večerov, kjer sem bil čist človek s čistimi ljudmi. Vse bo prešlo, ostal bo samo človek sredi vesoljne ravnine, proseče iztezajoč roke pod vsemir, hrepeneč po milosti božji.

Ves svet je kolodvorska čakalnica. Množice se tro in gneto. Zdaj, zdaj se bo zgodilo tisto, česar čakajo že štiri leta. Deset minut zamude ... signali ... reflektorji ... še pet minut zamude ... že omagujejo, se onesveščajo, ženi v naročju umre otrok, nekje je počilo iz

samokresa ... zmedeni se prerivajo ... že se sliši daljni ropot vedno bliže drvečega vlaka ... zdaj, zdaj ... samo še trenutek ... Štiri leta že čakajo tega trenutka ... Ves svet je kolodvorska čakalnica.

Narodno veče SHS v Švici. Cesarjev manifest. Prepozno, prepozno. Dogodki se prehitevajo z blazno brzino. Vrenje in kipenje kot pred štirimi leti. Ali je to nova pomlad Evrope?

*

Jesensko jutro. Bohorič sedi sam v kupeju vlaka, ki drevi proti Ljubljani. Ozira se po bežeči pokrajini. Trška gora se je že skrila. Griči, pobočja, polja in travniki pod Hmeljnikom (tod sva z Jermanom hodila, — ta najina Provenca iz Daudetjevih pisem). Snoči sem videl Natašo. Mimogrede. Uro pozneje sem sežgal dnevnik, ki sem ga pisal tri leta. Preteklost ne sme vezati. Izven časa, izven prostorja leteča misel.

Bohorič se je kar nanaglo poslovil od Novega mesta. Zdaj se spominja zadnjih tednov, ki jih je preživel ob diletantskih predstavah v Narodnem domu. Vojaške bolnice že davno ni več. Vojaštvo je kar čez noč zapustilo mesto. Nekaj vznemirljivega izsevajo ljudje. Ali je to pričakovanje prevrata, ki ni več daleč? Po gledališkem odru spet stopajo Deseti brat, Legijonarji, Tihotapec ... Meščanske gospodične, odvetniški koncipijenti, obrtniki, abiturijenti ... To so že daljni odsevi Miru ... Miru ...

Po predstavah, ki se morajo sicer še vedno vršiti v korist Rdečega križa, domač ples in pitje. Tak bo tedaj mir. Ti tedni — pust intermezzo. Ali se bo spet pričelo tam, kjer se je nehalo julija tisočdevetstoštirinajstega? Leharjeve in Fallove operete? Čemu tedaj ta štiri leta? ... V letih 1918. do 1928. kroži Neptun v znamenju Leva. V tem času bo na našem planetu vse obvladala moda, borzijanstvo, bankarstvo, denarstvo ... čita Bohorič v tedniku.

Rekli mi bodo, da sem deseti brat brez cilja, brez pravega konca — se smehlja samemu sebi in se od časa do časa ozre v vrtečo se pokrajino gričev, dolinskih vasic, samotnih dreves, valovitih polj ... Kako lepa je ta zemlja!

Na postaji, kjer se križata dva vlaka. Potniki se vsipajo k okrepevalnici, raznašalec časopisov sklicuje fantastične vesti. Bohorič se naglo okrene. Kdo ga je poklical?

Na stopnicah vagona stoji mlad vojak.

«Vrezec!»

Čudno je tako srečanje dveh ljudi, ki ju je vezalo toliko skupnega življenja. Začudeno se gledata. Iščeta besede, ki bi prebrodila razdaljo dveh let. Pet minut stoji vlak.

«Glej, glej, Danijel, še v sanjah se te ne bi bil mislil tu. Ali bežiš? Tudi jaz bežim. Skoro bi pozabil. Pismo imam zaté. Od Barbiča. Tik pred odhodom sem naletel nanj. Sama kost ga je in koža. Ali zlomilo ga ni. O Jermanu vse vem. Hudo je. Kaj hočeš? Nov čas potrebuje novih ljudi. Jermana bi zlomilo prej ali slej. Barbič pa se je rešil. Medicino se vpiše. Slovo je dal teorijam. Človeško telo je bolj oprijemljivo. Zdravil bo telesa. Saj veš, pesniki in verski proroki so doigrali. Preorijentacija je najnovejše geslo. In ti? Pa vseeno je bilo včasih lepo! Še veš, kako sem govoril o vsemoči idej, ki imajo napetost milijon voltov? Ampak tiste ideje ne bi sveta spreobrnile. Nekoliko sem se moral korigirati. Pri vojakihi sem dovršil vso visoko šolo, ki je potrebna za vstop v življenje. Odslej so moji klasiki vozni red, reklamne notice, propaganda, propaganda, propaganda. No, Danijel, kaj strmiš vame?»

«Vrezec, pa si res ti...»

«Tak kakor sem. Pomisli, seznanil sem se z nekim agentom velike tvrdke, ki misli tudi pri nas ustanoviti podružnice. Ogromen zaslužek, ti pravim. Po vojni bo trgovina kolosalno cvetela. Samo da pridem do denarja, vse drugo pride samo od sebe. Z denarjem ugled, z ugledom moč, če pa imaš moč, tedaj ti je vse pokorno. Tudi Zorec mi je pisal. Fant je pogodil čas, samo če bo znal iz svojega navdušenja skovati zase kapital, če ne, je bil samo romantik. Za romantike pa zdaj ne bo prostora, kje neki! Ljudje so bili v strelskih jarkih...»

Bohorič samo posluša. Kaj naj odvrne? Saj ni besede, ki bi prebrodila ta prepad. Signali parnih piščalk. Gneča potnikov. Vrezec je komaj še skočil v voz. Zamahneta si z rokami in že se ne vidita več.

*

Vse mesto vihar. Ulice, prestrašene, da jih ne preplavi peneča se človeška reka, pojó in kričé, butajoč ob hiše, ki so odprle na stežaj vsa okna in vrata, okrašena z zastavicami in pisanimi trakovi, in tudi okna in vrata vpijejo. In od zidov in velikih trobojnic, ki se vijejo v vetru, se odbijajo in lovijo kriki nazaj v korakajoče množice in z vseh križišč in cest in tesní lijejo vedno novi in novi gosti dotoki ljudi brez konca in kraja, iz palač, iz hiš in vil, iz šol in uradov, iz vojašnic in ujetniških taborišč, meščani in meščanke, tujci in potniki, ujetniki ruski, srbski, italijanski, vojaki, gospodje, delavci, klateži, brezdomci, ženske, otroci...

Vse delo se je ustavilo. Vozovi, avtomobili, tramvaj stoje prazni, odmaknjeni v stran, da imajo dovolj prostora sklenjene vrste pojoče množice. Prej še tako mirni državljani, ki so se spoštljivo kla-

njali ukazom, odredbam in pravilnikom, so zdaj pijani silnega presenečenja in so zlití v valovih večnih brezdomcev, ki slavijo svoj veliki dan. Vojne je konec. Vojne je konec, konec, konec... Avstrija je mrtva. Cesar je odstopil.

Vzkliki Franciji, Angliji, Ameriki...

Gospodar teh trenutkov je množica, množica, ki se je leta in leta skrivala, je zdaj oživila in pogoltnila ves svet. Vse je samo množica. Preteklost — bodočnost: vse to — megla. Živ je samo trenutek, prav ta trenutek brezmiselne, divje radosti. In telesa bi plesala in rajala do onemoglosti, do popolnega uničenja spominov na leta mučeništva in groze.

Vso noč gore ulice v viharju veselja. Konec vojne. Konec Avstrije. Konec zakonov in ukazov. Gostilne, kavarne, krčme in kleti — vse šumno in hrupno, vse v lučih in v pesmih, vse ogromno plesišče oživiljenih mrličev. Tlak je pokrit z letaki, z raztrganimi časopisi, z odtrganimi in razbitimi nemškimi izvesnimi deskami. Mesto pleše vse do jutra. Bratijo se sosede in prijatelji, znanci in neznanci, tujci in nasprotniki, vojaki in ujetniki. Vsako uro nove vesti. Množica hlasta po njih, govorica jih krvavo ožarja, vročična domišljija se jih strastno polašča. Vsaka beseda je resnica. Nezmisel je resnica. Laž je resnica. «Angleži v Ljubljani.» «Francoske čete se bližajo mestu.» «Razbiti polki premaganih držav beže s front in plenijo in požigajo.» Ure prepevanja, bleščobe in opojnosti. Plesoča večnost razosebljenja. Množice, množice, množice.

Moten svit predjutra. Šele zdaj se je Bohorič izločil iz valov in ostal sam. Kako je vse to lepo, divje lepo! čuvstvuje v sebi ob izginjajočem odmevanju teh ur, ko ga je v valu z valovi neslo v neznano. Stoji pred magistratom in gleda predse. Tu tišina. Iz daljave se še zdaj pa zdaj zasliši krik, ali pa žvižg jutranjega vlaka. Ta divja slast, biti v vrvenju tisočev in tisočev, ki so preplavili ves red! Gleda predse. Poleg sebe nenadoma ozre postopača. In že se pridruži tretji, četrti. Pristopi stara ženica, ki je morda na poti v cerkev. Že jih je deset, dvajset in vsi zro kot zamaknjeni. Kaj je? Na tlaku pred magistratom je razpostavljenih deset vreč. Stražnik jih čuva. «To je moka!», «Riž!», «Moka, moka!» Vsi šepečejo skrivnostno, kakor da se pred njimi odigrava čudež.

Vreče moke. Saj to je — mir; mir, mir!

Zdaj so se prepričali, da je res. Te vreče moke in riža so bolj plameneč in živ dokaz nego vsi brzojavi v posebnih izdajah in bolj kot ognjeni krik manifestacij. Stražnik se dobrohotno smehlja in jim pritrjuje.

In razhajajo se, ko da zapuščajo svetišče.

Bohorič zavije v tesno ulico z doživljajem v srcu, da se je razprostrla pred njim ogromnost svobodnega življenja. Morda res samo za te ure. Ali v teh prečudnih urah je njegova mesečinska sonata iz davne noči postala resnica za stotisoče. Bohorič odhaja. Kam? Kako bo odslej?

Pa to ni vprašanje v tej najsvetlejši minuti njegovega dosedanjega življenja.

G R O B L J U B E Z N I

S T A N O K O S O V E L

Prepeljal te bom tja na drugi breg
in te molče in tiho pokopal —
tako pokrije črno zemljo sneg.

Položil te bom v rezan mavzolej,
ki na otoku žalosti stoji
in ki v življenju mojem nima mej.

Vsak, dan ko padal mrak bo na pristan,
bom tja prihajal kakor tih menih
in molil, da bi tebi mir bil dan.

V nočeh jesenskih, ko vihar bo rjul,
izzival ladije na divji boj,
bom luč prižigal in ob tebi čul.

Tako bom stražil grob — ljubezni vrt
in mislil nate, ki ne vstaneš več,
in čakal, da še póme pride smrt.

S R E Č A N J E

S T A N O K O S O V E L

Prešlo je dolgih, dolgih dvánajst let,
v globoki strugi je odtekel čas,
obrazi novi so prišli na svet.

Spet sva se srečala. Kot nékdaj ti,
kot nékdaj morda sem se zdel i jaz.
Resnica pa drugače govori.